

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Прим. № _____
УДК 343.211

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КОНДРАТОВ ВОЛОДИМИР ГАРІЙОВИЧ

**ДИСЕРТАЦІЯ
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ
ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ:
КОМПАРАТИВІСТСЬКЕ ДОСЛІДЖЕННЯ**

08 «Право»

081 «Право»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ / В.Г. Кондратов

**Науковий керівник –
Бесчастний Віктор Миколайович,**
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України

Маріуполь – 2021

АНОТАЦІЯ

Кондратов В.Г. Кримінально-правове забезпечення захисту працівників правоохоронних органів: компаративістське дослідження. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Донецький державний університет внутрішніх справ, Маріуполь, 2021.

Дисертація присвячена розв'язанню комплексного науково-прикладного завдання, що полягає у пізнанні сутності кримінально-правового забезпечення захисту працівників правоохоронних органів шляхом вивчення позитивного досвіду зарубіжних країн.

У роботі послідовно вирішуються такі задачі: визначити поняття та встановити ознаки кримінально-правового забезпечення захисту працівників правоохоронних органів; розкрити соціальну обумовленість кримінально-правового забезпечення захисту працівників правоохоронних органів в Україні; розкрити об'єктивні ознаки кримінальних правопорушень проти працівників правоохоронних органів; розкрити суб'єктивні ознаки кримінальних правопорушень проти працівників правоохоронних органів; встановити особливості кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти працівників правоохоронних органів; дослідити досвід кримінально-правової охорони працівників правоохоронних органів у країнах романо-германської правової сім'ї; дослідити досвід кримінально-правової охорони працівників правоохоронних органів у країнах англо-американської правової сім'ї; дослідити досвід кримінально-правової охорони працівників правоохоронних органів у країнах Далекого Сходу; дослідити досвід кримінально-правової охорони працівників правоохоронних органів у країнах Центральної Азії.

Відмічається, що основою правового захисту працівників правоохоронних органів є КК України, який охороняє суспільні відносини у сфері нормальної діяльності цих працівників. Тобто, згідно чинного законодавства кримінально-правова охорона є засобом захисту працівників правоохоронних органів. Під правовою гарантією захисту прав співробітників правоохоронних органів слід розуміти передбачені законодавством юридичні засоби, механізми (презумпції) і процедури, що забезпечують можливість співробітникам правоохоронних органів реалізовувати повноваження, що передбачені законодавством. Кримінально-правове забезпечення в узагальненому вигляді полягає у законодавчому визначенні складу злочину та покарання за вчинення таких суспільно небезпечних діянь. Тому, у наступному розділі ми проаналізуємо всі елементи кримінально-правового забезпечення захисту працівників правоохоронних органів: об'єктивні та суб'єктивні ознаки складів злочину, а також караність цих діянь. До того ж, першу складову доцільно розподіляти на два елементи. Основне спрямування кримінально-правового захисту працівників правоохоронних органів – це життя та здоров'я працівників правоохоронних органів, також найбільш важливі їхні права та свободи, які забезпечують належне виконання службових обов'язків.

Складами кримінальних правопорушень, що утворюють кримінально-правове забезпечення захисту працівників правоохоронних органів є такі: ст.342 КК України «Опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, приватному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб»; ст. 345 КК України «Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу», ст. 347 КК України «Умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця»; ст. 348 КК України

«Посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця»; ст. 349 КК України «Захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника».

Соціальна обумовленість кримінально-правового забезпечення захисту працівників правоохоронних органів підтверджується такими факторами: 1) юридико-кримінологічними (ступінь суспільної небезпеки діянь, їхня відносна поширеність і типовість, динаміка діянь із врахуванням причин, що їх породжують, і умов, можливість впливу на них кримінально-правовими засобами за відсутності можливості боротьби іншими заходами, а також можливості системи кримінальної юстиції, відповідність міжнародно-правовим стандартам захисту прав людини); 2) соціально-економічними (заподіюваний діяннями збиток, відсутність негативних наслідків кримінально-правової заборони й наявність матеріальних ресурсів для його реалізації); 3) соціально-психологічними (рівень суспільної правосвідомості й психології та історичні традиції). Існування відповідних кримінально-правових норм засвідчує їх соціальну допустимість та необхідність.

Криміналізація порушень проти працівників правоохоронних органів (і сам факт існування відповідних приписів кримінального законодавства) відповідають визначеним факторам соціальної обумовленості.

Переважає більшість складів кримінальних правопорушень проти працівників правоохоронних органів є особливо тяжкими злочинами (5 складів злочинів). Цим видом злочинів є передбачене КК України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі. Чотири склади кримінальних правопорушень проти працівників правоохоронних органів є нетяжкими злочинами. Цим видом

злочинів є передбачене КК України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше п'яти років. Найменш чисельною групою складів кримінальних правопорушень проти працівників правоохоронних органів є ті, що відносяться до кримінальних проступків (2 склади). Кримінальним проступком є передбачене КК України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі. Серед складів кримінальних правопорушень проти працівників правоохоронних органів немає жодного, який відноситься до тяжких злочинів. Тяжким злочином є передбачене КК України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше десяти років.

Найбільш розповсюдженим кримінальним правопорушенням проти працівників правоохоронних органів є погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу (70% серед усіх кримінальних правопорушень проти працівників правоохоронних органів). Друге місце за розповсюдженістю посідає опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, приватному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (25%). До третьої категорії віднесено два кримінальних правопорушень: а) умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця; б) посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і

державного кордону або військовослужбовця. Ці два кримінальних правопорушення у середньому займають 4% від усіх правопорушень, що посягають на працівників правоохоронних органів. Захоплення ж представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника є найменш чисельним – до 0,2%.

Поняття безпосереднього об'єкту кримінального правопорушення сформульовано як суспільні відносини, інтереси та блага, що перебувають під кримінально-правовою охороною і яким у разі вчинення протиправного діяння заподіюється або може бути заподіяна шкода. Запропоновано родовим об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених нормами розділу XV Особливої частини КК, вважати визначену групу суспільних відносин, що формуються у сфері охорони авторитету і нормальної регламентованої законом діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, будь-яких інших підприємств, установ, організацій, уповноважених фізичних осіб на основі виконання адміністративно-розпорядчих та організаційно-господарчих функцій.

Посягання на правоохоронні органи необхідно розглядати як кримінальне правопорушення, котре вчиняється у відношенні держави, її законів та правопорядку. Основне завдання правоохоронних органів – забезпечення нормального функціонування всіх юридичних суб'єктів, захист держави та її громадян від протиправних посягань. Саме тому, посягання на працівників таких органів дестабілізує ситуацію в країні, створюючи хибне уявлення про безкарність та свавілля, що, у свою чергу, призводить до зростання кількості кримінальних правопорушень. Суб'єктивні ознаки кримінальних правопорушень проти працівників правоохоронних органів часто відрізняються від суміжних діянь наявністю специфічного умислу, мотивації та конкретної мети, спрямованої на отримання певної вигоди або помсти працівнику правоохоронних органів, що пов'язано із виконанням останнім свої

безпосередніх службових обов'язків. На сьогоднішній день уточнення потребує суб'єктний склад окремих правопорушень такого роду, що дозволить удосконалити кримінальне законодавство.

Проведене дослідження дозволило підсумувати невідповідність нині існуючих видів покарань рівню суспільної небезпеки та шкоди, котра завдається кримінальним правопорушенням працівнику правоохоронних органів у зв'язку із виконанням ним своїх службових обов'язків. Одним із найбільш вагомих кроків в контексті вирішення цієї проблеми ми вбачаємо у зміні підходу до звільнення від покарання та його відбування осіб, котрі вчинили такого роду протиправні діяння, шляхом внесення відповідних змін у ст. 74 КК України. Також, на нашу думку, необхідно змінити законодавчий підхід до ототожнення суспільної небезпеки кримінальних правопорушень, котрі вчиняються у відношенні працівників правоохоронних органів та інших потерпілих, передбачених у розділі XV Кримінального кодексу України.

Сучасне кримінальне право окремих держав романсько-германської/континентальної правової сім'ї містить предметні норми про кримінальну відповідальність за злочинні посягання на життя та здоров'я представників правоохоронної системи. Найбільш яскравим прикладом є розглянуті норми, що містяться у відповідних статтях діючих КК Португалії, Франції та Болгарії. У свою чергу, зміст розглянутих норм статей КК Іспанії та Німеччини нормативізує проблематику нормативно-правового захисту державних посадових осіб різної ланки в цілому, не виокремлюючи із них саме правоохоронців. Відповідні норми діючого кримінального права європейських держав актуалізують криміналізацію замахів не лише на представників галузі внутрішніх справ, але й на широке коло посадових осіб, які також належать до системи правоохоронних органів, зокрема, наприклад, на військовослужбовців. Покараннями за вчинення цих кримінальних злочинів є сплата грошових штрафів та, насамперед, позбавлення волі на різні терміни, аж до довічного

тюремного ув'язнення. Сучасне кримінальне право Португалії, Іспанії, Франції, Німеччини та Болгарії зовсім не криміналізує окремо злочинних посягань на життя та/або здоров'я членів сімей працівників правоохоронних органів.

Сучасне кримінальне право окремих держав англо-американської правової сім'ї містить окремі чіткі норми про кримінальну відповідальність за посягання на життя та здоров'я працівника правоохоронних органів. У діапазоні цих суспільно небезпечних діянь криміналізовано саме спонтанні напади на правоохоронців, застосування проти них вогнепальної та іншої забороненої зброї, створення ризику життя та здоров'ю правоохоронців під час дорожнього руху, замаху на правоохоронців в умовах порушення режиму відбування покарання у тюрмі тощо. Чинник особистої, свідомої помсти правопорушника по відношенню до правоохоронця, відтворюваний через його законні професійні дії, також має місце бути і також є криміналізованим.

Також криміналізовано і вчинення таких дій по відношенню до членів сімей, близьких родичів правоохоронців. Покараннями, до яких засуджується правопорушник, є як спільними, так і відмінними у порівнянні від однієї до іншої держави англо-американської правової сім'ї. Цими покараннями є, у свою чергу, як смертна кара і довічне ув'язнення, так і достатньо тривалі та відносно короткі терміни позбавлення волі, а також не завжди чітко визначені суми грошових штрафів.

Кримінологічна, кримінально-правова проблематика посягання на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів та/або членів їхніх сімей відтворюється в сучасному кримінальному праві всіх вказаних держав Далекого Сходу. Найбільш характерною змістовною рисою розглянутих норм кримінального права всіх цих держав, крім Північної Кореї, є криміналізація вчинення вказаного злочину проти достатньо широкої категорії працівників – державних службовців/посадових осіб, якими можуть бути як різноманітні цивільні державні функціонери, так і власне працівники всіх силових відомств.

Таким злочином є «перешкоджання цим державним службовцям/посадовим особам у виконанні ними їхніх службових обов'язків», зокрема і «примушення до подання у відставку».

Вказані злочини проти правоохоронців розглядаються невід'ємно в світлі вчинення конкретних злочинних діянь, що і підтверджується змістом окремих статей КК цих далекосхідних держав: озброєні напади на суди, незаконний озброєний перетин державних кордонів, насильницькі дії по відношенню до правоохоронців під час громадсько-політичних акцій, напади на них під час здійснення ними тих чи інших оперативно-слідчих дій. На відміну від розглянутих норм сучасного кримінального права Монголії, дії із «перешкоджання виконанню службових обов'язків» в КК інших розглянутих далекосхідних держав нормативно не конкретизуються у вбивства правоохоронців та завдання їм тілесних ушкоджень. Ці злочини криміналізуються як побутові, здійснювані по відношенню до людини як такої. Однак чинник усвідомлення, розуміння правопорушником того факту, що жертва є працівником правоохоронних органів є однією із значних кваліфікуючих ознак злочину. Також в джерелах діючого кримінального права Китаю, Тайваню, Північної та Південної Кореї, Японії не криміналізовано злочинних посягань саме на членів сімей посадових осіб, зокрема родичів тих чи інших категорій правоохоронців. Санкції норм сучасного кримінального права всіх цих далекосхідних держав, крім КК Північної Кореї, передбачають довічне ув'язнення та смертну кару як найвищі покарання за вчинення цих злочинів. Іншими каральними заходами є коротко-, середньо- та достатньо довготермінові строки тюремного ув'язнення, арешт, конфіскація майна, виправні роботи, грошові штрафи та правова комбінація цих покарань.

Діюче кримінальне право всіх п'яťох держав Центральної Азії містить відповідні, предметно-регулятивні положення про кримінальну відповідальність за посягання на життя, безпеку та здоров'я як самих працівників

правоохоронних органів, так і членів їхніх сімей, їхніх близьких родичів. Відмінною змістовною рисою всіх цих норм є їхня функціональна спрямованість на захист представників всієї правоохоронної системи – поліцейських, слідчих, прокурорів, суддів, дізнавачів, захисників (адвокатів), експертів-криміналістів, військовослужбовців, працівників системи виконання кримінальних покарань. Тобто, у діючому кримінальному праві держав Центральної Азії не відтворюється нормативно-цільова замкнутість на захисті «всіх посадових осіб».

Варто зазначити, що ці кримінально-правові норми держав Центральної Азії є надзвичайно уніфікованими. Така уніфікованість відтворюється і по відношенню до типів розглянутих злочинів та санкційної частини цих норм. Покараннями, передбаченими за вчинення цього злочину, є обмеження волі, позбавлення волі, відбування виправних та/або громадських робіт, сплата штрафів, наступне обмеження правопорушника у тому чи іншому його праві, а саме – у праві обіймати на певний термін часу ті чи інші посади чи здійснювати ту чи іншу діяльність. Кримінальне право Казахстану, на відміну від решти держав Центральної Азії, передбачає і довічне ув'язнення за вчинення одного із наведених кримінальних злочинів.

Дисертантом обґрунтовано необхідність розроблення та ухвалення Закону України «Про правоохоронні органи», в якому слід визначити основні функції правоохоронних органів, сфери їхньої діяльності, статус працівників тощо. А окремим додатком до цього закону має бути перелік правоохоронних органів України.

Ключові слова: норма кримінального права, законодавство про кримінальну відповідальність, кримінально-правове забезпечення, захист, охорона, авторитет, державна влада, правоохоронний орган, працівників, компаративістика, правові системи.

ANNOTATION

Kondratov V.G. Criminal law enforcement of the protection of law enforcement officials: a comparative study. – *The qualifying scientific work on the rights of the manuscript.*

Thesis for the degree of Doctor of Philosophy by specialty 081 «Law». – Donetsk State University of Internal Affairs, Mariupol, 2021.

The dissertation is devoted to solving a complex scientific and applied problem, which consists in understanding the essence of criminal law support for the protection of law enforcement officers by studying the positive experience of foreign countries.

The following tasks are consistently solved in the work: to define the concept and establish the signs of criminal-legal provision for the protection of law enforcement officials; to reveal the social conditionality of the criminal law provision for the protection of law enforcement officers in Ukraine; to reveal the objective signs of criminal offenses against law enforcement officers; to reveal the subjective signs of criminal offenses against law enforcement officers; to establish the specifics of criminal liability for criminal offenses against law enforcement officers; to explore the dawn of criminal law protection of law enforcement officers in the countries of the Romano-Germanic legal family; explore the dawn of criminal law enforcement in the countries of the Anglo-American legal family; to explore the dawn of criminal law protection of law enforcement officers in the countries of the Far East; Explore the Dawn of Criminal Defense for Law Enforcement Officers in Central Asian Countries.

It is noted that the basis of legal protection for law enforcement officers is the Criminal Code of Ukraine, which protects public relations in the field of normal activities of these employees. That is, according to the current legislation, criminal law protection is a means of protecting law enforcement officials. The legal guarantee of the protection of the rights of law enforcement officials should be understood as the legal means, mechanisms (presumptions) and procedures provided for by law that

ensure the ability of law enforcement officials to exercise the powers provided for by law. Criminal law provision in a generalized form consists in the legislative definition of the corpus delicti and punishment for the commission of such socially dangerous acts. Therefore, in the next chapter we will analyze all the elements of the criminal law ensuring the protection of law enforcement officials: objective and subjective signs of corpus delicti, as well as the punishability of these actions. In addition, it is advisable to distribute the first component into two elements. The main direction of criminal law protection of law enforcement officials is the life and health of law enforcement officials, as well as their most important rights and freedoms, which ensure the proper performance of official duties.

The elements of criminal offenses that form the criminal law support for the protection of law enforcement officers are: Article 342 of the Criminal Code of Ukraine «Resistance to a representative of the government, an employee of a law enforcement agency, a state officer, a private executor, a member of a public formation for the protection of public order and the state border or a serviceman, an authorized person Fund for Guaranteeing Deposits of Individuals»; Art. 345 of the Criminal Code of Ukraine «Threat or violence against a law enforcement officer», Art. 347 of the Criminal Code of Ukraine «Intentionally destroying or damaging the property of a law enforcement officer, an employee of a state enforcement agency or a private contractor»; Art. 348 of the Criminal Code of Ukraine «Encroachment on the life of a law enforcement officer, a member of a public formation for the protection of public order and the state border, or a serviceman»; Art. 349 of the Criminal Code of Ukraine «Seizure of a representative of the authorities or an employee of a law enforcement agency as a hostage».

The social conditionality of the criminal legal provision for the protection of law enforcement officers is confirmed by the following factors: 1) legal criminology (the degree of public danger of acts, their relative prevalence and typicality, the dynamics of actions, taking into account the reasons that give rise to them, and

conditions, the possibility of influencing them by criminal legal means in the absence of the possibility of combating by other measures, as well as the possibility of the criminal justice system, compliance with international legal standards for the protection of human rights); 2) socio-economic (damage caused by actions, the absence of negative consequences of a criminal law ban and the availability of material resources for its implementation); 3) socio-psychological (the level of public consciousness and psychology and historical traditions). The existence of relevant criminal law norms testifies to their social admissibility and necessity.

The criminalization of violations against law enforcement officers (and the very fact of the existence of the relevant provisions of the criminal legislation) correspond to certain factors of social conditioning.

The overwhelming majority of warehouses of criminal offenses against law enforcement officers are especially grave crimes (5 corpus delicti). This type of crime is an act (action or inaction) provided for by the Criminal Code of Ukraine, for the commission of which the main punishment is provided in the form of a fine in the amount of more than twenty-five thousand tax-free minimum incomes of citizens, imprisonment for more than ten years or life imprisonment. Four elements of criminal offenses against law enforcement officers are minor crimes. This type of crime is an act (action or inaction) provided for by the Criminal Code of Ukraine, for the commission of which the main punishment is provided in the form of a fine in the amount of not more than ten thousand tax-free minimum incomes of citizens or imprisonment for a period of not more than five years. The least numerous group of criminal offenses against law enforcement officers is those related to criminal offenses (2 warehouses). A criminal offense is an act (action or inaction) provided for by the Criminal Code of Ukraine, for the commission of which the main punishment is provided in the form of a fine in the amount of not more than three thousand tax-free minimum incomes of citizens or another punishment not related to imprisonment. Among the elements of criminal offenses against law enforcement officers, there is

not a single one that refers to serious crimes. A grave crime is an act (action or inaction) provided for by the Criminal Code of Ukraine, for the commission of which the main punishment is provided in the form of a fine in the amount of not more than twenty-five thousand tax-free minimum incomes of citizens or imprisonment for a period of not more than ten years.

The most common criminal offense against law enforcement officers is threat or violence against a law enforcement officer (70% of all criminal offenses against law enforcement officers). The second most common is resistance to a government official, a law enforcement officer, a state executive, a private executive, a member of a public formation for the protection of public order and the state border, or a serviceman, an authorized person of the Fund for Guaranteeing Deposits of Individuals (25%). The third category includes two criminal offenses: a) deliberate destruction or damage to the property of an employee of a law enforcement agency, an employee of a state enforcement agency or a private contractor; b) encroachment on the life of a law enforcement officer, a member of a public formation for the protection of public order and the state border, or a serviceman. These two criminal offenses on average account for 4% of all offenses that infringe on law enforcement officers. The interests of a government official or a law enforcement officer as a hostage are the least numerous - up to 0.2%.

The concept of a direct object of a criminal offense is formulated as public relations, interests and benefits that are under criminal law protection and which, in the event of a wrongful act, is or may be harmed. It is proposed that a certain group of public relations formed in the sphere of the protection of authority and the normal activities of public authorities, local self-government bodies, citizens' associations, any other enterprises, institutions, organizations authorized individuals based on the performance of administrative and managerial and organizational and economic functions.

Encroachment on law enforcement agencies should be considered as a criminal offense that is committed against the state, its laws and the rule of law. The main task of law enforcement agencies is to ensure the normal functioning of all legal entities, to protect the state and its citizens from unlawful encroachments. That is why the encroachment on the employees of such bodies destabilizes the situation in the country, creating a false idea of impunity and arbitrariness, which, in turn, leads to an increase in the number of criminal offenses. The subjective signs of criminal offenses against law enforcement officers often differ from related acts by the presence of specific intent, motivation and a specific goal aimed at obtaining a certain benefit or revenge on a law enforcement officer, associated with the latter's performance of his direct official duties. To date, the subject composition of individual offenses of this kind needs to be clarified, which will improve the criminal legislation.

The study made it possible to summarize the discrepancy between the currently existing types of punishment to the level of public danger and harm inflicted by a criminal offense on a law enforcement officer in connection with the performance of his official duties. We see one of the most significant steps in the context of solving this problem in changing the approach to the release from punishment and its serving of persons who have committed such illegal acts, by making appropriate changes to Art. 74 of the Criminal Code of Ukraine. Also, in our opinion, it is necessary to change the legislative approach to identifying the public danger of criminal offenses that are committed against law enforcement officers and other victims, provided for in Section XV of the Criminal Code of Ukraine.

Modern criminal law of individual states of the Romano-Germanic / continental legal family contains substantive norms on criminal liability for criminal attacks on the life and health of certain representatives of the law enforcement system. The most striking example is considered the norms contained in the articles of the current Criminal Code of Portugal, France and Bulgaria. In turn, the content of the considered norms of the articles of the Criminal Code of Spain and Germany, which are

necessary for us, normativeize the problems of normative and legal protection of public officials of various levels as a whole, without singling out law enforcement officers from them. The relevant norms of the current criminal law of European states actualize the criminalization of attempts not only against representatives of the internal affairs sector, but also against a wide range of officials who also belong to the law enforcement system, in particular, for example, on military personnel. The punishment for committing these criminal offenses is the payment of monetary fines and, above all, imprisonment for various terms, up to life imprisonment.

Modern criminal law in Portugal, Spain, France, Germany and Bulgaria does not at all criminalize separately criminal attacks on the life and / or health of family members of law enforcement officers.

The modern criminal law of individual states of the Anglo-American legal family contains separate clear rules on criminal liability for encroachment on the life and health of a law enforcement officer. Actually, in the range of this criminal act, it is precisely spontaneous attacks on law enforcement officers, the use of firearms and other prohibited weapons against them, the creation of a risk to the life and health of law enforcement officers during road traffic, attempts on law enforcement officers in conditions of violation of the prison sentence, and the like are criminalized. The factor of personal, conscious revenge of the offender in relation to the law enforcement officer, reproduced through his lawful professional actions, also takes place and is also criminalized.

It is also criminalized to commit such actions in relation to family members, close relatives of law enforcement officers. The penalties with which the offender is convicted are both general and different in comparison from one state to another of the Anglo-American legal family. These punishments are, in turn, both the death penalty and life imprisonment, as well as rather long and relatively short terms of imprisonment, and also the amount of monetary fines is not always clearly defined.

Criminological, criminal-legal issues, an encroachment on the life and health of law enforcement officials and / or members of their families is quite directly and somewhat indirectly reproduced in modern criminal law of all the indicated states of the Far East. The most characteristic substantive feature of the considered norms of the criminal law of all these states, except for North Korea, is the criminalization of the commission of this crime against a fairly wide category of workers - civil servants / officials, who can be both various civilian state functionaries and actually employees of all law enforcement agencies. Such a crime is “obstruction of these civil servants / officials in the performance of their official duties”, including “coercion to resign”.

These crimes against law enforcement agencies should be considered inherently in the light of the commission of specific criminal acts, and is confirmed by the content of individual articles of the Criminal Code of these Far Eastern states: armed attacks on courts, illegal armed crossing of state borders, violent actions against law enforcement officers during social and political actions, attacks on them during the implementation of certain operational and investigative actions. In contrast to the considered norms of modern criminal law of Mongolia, actions with "obstruction of the performance of official duties" in the Criminal Code of other considered Far Eastern states are not normatively specified in the murder of law enforcement officers and their tasks of bodily harm. These crimes are criminalized as everyday crimes, carried out in relation to a person as such. However, the factor of awareness, understanding by the offender of the fact that the victim is a law enforcement officer is one of the significant qualifying signs of a crime. Also, the sources of the current criminal law of China, Taiwan, North and South Korea, Japan do not criminalize criminal encroachments on the family members of officials, including relatives of certain categories of law enforcement officers. The sanctions of the norms of modern criminal law of all these Far Eastern states, except for the Criminal Code of North Korea, provide for life imprisonment and the death penalty as high penalties for committing these crimes. Other punitive measures are short, medium and fairly long

terms of imprisonment, arrest, confiscation of property, correctional labor, monetary fines and a legal combination of these punishments.

The current criminal law of all five Central Asian states contains relevant, substantive and regulatory provisions on criminal liability for encroachment on the life, safety and health of both law enforcement officers themselves and their family members and their close relatives. A distinctive feature of all these norms is their functional focus on the protection of representatives of the entire law enforcement system - police officers, investigators, prosecutors, judges, police officers, defenders (lawyers), forensic experts, military personnel, employees of the criminal penalties execution system. That is, the current criminal law of the Central Asian states does not reproduce the normative-targeted isolation on the protection of "all officials".

It should be noted that these criminal law norms of the Central Asian states are extremely, almost completely unified. This uniformity is reproduced in relation to the types of crimes under consideration and the sanctions part of these norms. That is, the punishments provided for the commission of this crime, restriction of freedom, imprisonment, serving correctional and / or community service, payment of fines, the next restriction of the offender in one or another of his rights, namely, in the right to borrow one or another positions or to carry out this or that activity. The criminal law of Kazakhstan, unlike the rest of the Central Asian states, also implies life imprisonment for committing one of the specified criminal offenses.

The dissertation proves the need for the development and adoption of the Law of Ukraine "On Law Enforcement Agencies", which should define the main functions of law enforcement agencies, the scope of their activities, the status of employees, and the like. And a separate appendix to this law should be a list of law enforcement agencies of Ukraine.

Key words: the norm of criminal law, legislation on criminal liability, criminal law support, protection, protection, authority, state power, law enforcement, employees, comparative studies, legal systems.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА:

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Кондратов В.Г. Об'єкт злочинів проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян. *Правовий часопис Донбасу*. 2020. №1. С. 146-151.

2. Кондратов В.Г. Безпосередній об'єкт складу злочину, передбаченого ст. 345 КК України. *Наше право*. 2020. №1. С. 133-138.

3. Кондратов В.Г. Особливості зарубіжного досвіду кримінально-правової охорони працівників правоохоронних органів. *Право.UA*. 2020. №1. С. 121-124.

4. Кондратов В.Г. Суб'єкт злочинів, пов'язаних з посяганням на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №4. С. 292-295.

5. Кондратов В.Г. Відповідальність за посягання на життя та здоров'я працівника правоохоронних органів за нормами сучасного кримінального права держав Далекого Сходу. *Правовий часопис Донбасу*. 2020. №2. С. 142-150.

6. Кондратов В.Г. Про сутнісні ознаки правоохоронної діяльності, як об'єкта кримінально-правової охорони. *Європейські перспективи*. 2020. №2. С. 105-110.

7. Кондратов В.Г. Кримінальна відповідальність за посягання на життя та здоров'я працівника правоохоронних органів за нормами сучасного кримінального права окремих держав романсько-германської правової сім'ї. *Правовий часопис Донбасу*. 2020. №3. С. 162-168.

8. Кондратов В. Кримінальна відповідальність за посягання на життя та здоров'я працівника правоохоронних органів за нормами сучасного кримінального права окремих держав романсько-германської правової сім'ї. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2021. № 1(37). С. 112-117.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Кондратов В.Г. Щодо об'єкту складу злочину погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу. *Національна поліція. Національна поліція України: сучасний стан та перспективи розвитку*: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кривий Ріг, 24 квітня 2020 року). Кривий Ріг: Донецький юридичний інститут МВС України, 2020 С. 66-68.

2. Кондратов В.Г. Окремі аспекти кримінально-правової охорони працівників правоохоронних органів у зарубіжних країнах. Реалізація прав людини у діяльності правоохоронних органів: матеріали III міжнародної науково-практичної конференції (30 квітня 2020 року). ДЮІ, Кривий Ріг, 2020 С. 79-82.

ЗМІСТ

ВСТУП	22
РОЗДІЛ 1. ГЕНЕЗА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ	33
1.1. Генеза кримінально-правового забезпечення захисту працівників правоохоронних органів	33
1.2. Соціальна обумовленість кримінально-правового забезпечення захисту працівників правоохоронних органів в Україні	63
Висновки до Розділу 1	87
РОЗДІЛ 2. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ В УКРАЇНІ	92
2.1. Об'єктивні ознаки кримінальних правопорушень проти працівників правоохоронних органів	92
2.2. Суб'єктивні ознаки кримінальних правопорушень проти працівників правоохоронних органів	115
2.3. Кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення проти працівників правоохоронних органів	133
Висновки до Розділу 2	152
РОЗДІЛ 3. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ	155
3.1. Кримінально-правова охорона працівників правоохоронних органів у країнах романо-германської правової сім'ї	155
3.2. Кримінально-правова охорона працівників правоохоронних органів у країнах англо-американської правової сім'ї	165
3.3. Кримінально-правова охорона працівників правоохоронних органів у країнах Далекого Сходу	175
3.4. Кримінально-правова охорона працівників правоохоронних органів у країнах Центральної Азії	193
Висновки до Розділу 3	202
ВИСНОВКИ	207
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	214
ДОДАТКИ	239

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Одним із фундаментальних елементів соціальної відповідальності держави перед суспільством є її повсякчасна боротьба із злочинністю. Мова йде про ефективну державну протидію всіляким протиправним посяганням на життя, фізичне та/або психічне здоров'я громадян, законне майно фізичних та юридичних осіб, державне майно, діючий конституційний та демократичний лад в державі, законність владних інституцій та їхніх повноважень, суверенітет та територіальну цілісність держави.

Однак в рамках цілісної соціумної панорами відтворюється та діє одна достатньо вразлива професійна категорія громадян – працівники правоохоронних органів. Виконуючі на законних підставах свої службові обов'язки, вони, а також члени їхніх сімей часто наражаються на загрози стати об'єктом тих чи інших насильницьких діянь з боку правопорушників. Законна протидія як «індивідуально-побутовій», так і організованій злочинності може призвести до насильницької помсти по відношенню до правоохоронця з боку самого злочинця та/або його оточення. Так, наприклад, розслідування працівником правоохоронних органів чийхось злочинних фінансово-економічних, політичних та інших вчинків, а рівно і наступне винесення суддею вироку щодо них спричиняє вбивства або ж завдання тілесних ушкоджень представникам тієї чи іншої ланки правоохоронної системи. Нерідкими є і випадки пошкодження рухомого та/або нерухомого майна правоохоронців.

Так, за відомчими статистичними показниками за період з 2013 по 2020 р. було вчинено 2981 кримінальне правопорушення, передбачене ст. 342 КК України, 6558 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 345 КК України, 87 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 347 КК України, 4489 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 348 КК України, 76

кримінальних правопорушень, передбачених ст. 349 КК України. Найбільш часто здійснюється посягання на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів, посягання на їх майно.

Основне завдання правоохоронних органів – забезпечення нормального функціонування всіх юридичних суб'єктів, захист держави та її громадян від протиправних посягань. Посягання на працівників таких органів дестабілізує ситуацію в країні, створюючи хибне уявлення про безкарність та свавілля, що, у свою чергу, призводить до зростання кількості кримінальних правопорушень. Саме тому інститут держави повинен всіляко захищати працівників правоохоронних органів, надаючи їм чіткі кримінально-правові гарантії, різноманітні сучасні матеріально-технічні засоби персонального захисту тощо. Отже, можна із впевненістю стверджувати, що боротьба із злочинністю – це у величезній мірі і протидія злочинним посяганням на життя, здоров'я та недоторканність працівників правоохоронних органів та/або членів їхніх сімей.

Таким чином, великого науково-правничого, власне кримінологічного значення мають і дослідження закордонного кримінально-правового досвіду із покарання осіб за вчинення кримінальних злочинів проти правоохоронців, діяльність яких є пов'язаною із слідством, прокурорським наглядом, винесенням судових рішень в рамках кримінальних впроваджень тощо. Ця кримінологічна проблема не оминає переважної більшості сучасних держав, незалежно від того, до якої правової сім'ї вони відносяться, який рівень соціально-економічного розвитку та злочинності в них відтворюється, в якому географічно-цивілізаційному, релігійному ареалі вони розташовані.

Слід зазначити, що різні питання запобігання кримінальним правопорушенням проти працівників правоохоронних органів досліджували такі вчені, як П.П. Андрушко, А.М. Бабенко, О.М. Бандурка, В.С. Батиргарєєва, Ю. В. Баулін, В.М. Бесчастний, А.Б. Блага, І.Г. Богатирьов, А.Ф. Волобуєв, В.В. Голіна, Б.М. Головкін, В.К. Грищук, В.Л. Грохольський, А.О.

Данилевський, С.Ф. Денисов, Т.А. Денисова, О.М. Джужа, А.І. Долгова, В.М. Дрьомін, В.І. Женунтій, А.П. Закалюк, А.Ф. Зелінський, Д.П. Калаянов, О.Г. Кальман, М.В. Карчевський, О.Г. Колб, В.Я. Конопельський, І.М. Копотун, О.Є. Користін, О.Г. Кулик, О.М. Литвинов, В.В. Лунєєв, В. О. Меркулова, Є.С. Назимко, М.І. Панов, О.В. Одерій, Н.А. Орловська, Є.О. Письменський, О.П. Рябчинська, Є.Л. Стрельцов, В.Я. Тацій, Д.М. Тичина, В.О. Туляков, П.Л. Фріс, С.І. Халимон, І. М. Чекмарьова, В. В. Шаблистий, В. І. Шакун, Г.Й. Шнайдер, Н. С. Юзікова, І.С. Яковець, Х.П. Ярмачі, О. Н. Ярмиш. Предметні наукові дослідження з проблем кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти працівників правоохоронних органів належать авторству таких дослідників, як Є.М. Блажівський, А.С. Габуда, Є.О. Гладкова, В.А. Горбунова, Д.Ю. Гуренко, С.В. Єрмолаєва-Задорожня, І. В. Здреник, О.О. Кирбят'єв, Д.Ю. Кондратов, І. Д. Метельський, В.І. Осадчий, М.В. Сийплокі, А.М. Удод, А.О. Цховребов та деяких інших.

Проведені дослідження істотно розширили межі знань про кримінально-правову охорону працівників правоохоронних органів. Водночас у науці кримінального права відсутні компаративістські дослідження кримінально-правового забезпечення захисту працівників правоохоронних органів. Їх проведення здатне збагатити національну кримінально-правову доктрину, підвищити якість законодавства про кримінальну відповідальність та підвищити ефективність відповідної правозастосовної практики. Актуальність і об'єктивна необхідність дослідження окреслених проблем визначили вибір теми дисертації, її мету та завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України № 392/2020), Стратегії боротьби з організованою злочинністю (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1126); Державної цільової програми розвитку земельних відносин в Україні

на період до 2020 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 червня 2009 р. № 743 р.); Стратегії реформування системи державного нагляду (контролю) (розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2017 р. № 1020-р.), Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 р. № 454), Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 рр. (постанова загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р.), а також згідно тематики науково-дослідних робіт Донецького юридичного інституту МВС України на 2020–2024 роки «Протидія кримінальним правопорушенням на території проведення ООС (Операції об'єднаних сил)» (№ 0120U105580), «Протидія злочинності у промислових регіонах України» (№ 0120U105585).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дослідження є розв'язання комплексного науково-прикладного завдання, що полягає у пізнанні сутності кримінально-правового забезпечення захисту працівників правоохоронних органів шляхом вивчення позитивного досвіду зарубіжних країн.

Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення таких *завдань*:

- визначити поняття та встановити ознаки кримінально-правового забезпечення захисту працівників правоохоронних органів;
- розкрити соціальну обумовленість кримінально-правового забезпечення захисту працівників правоохоронних органів в Україні;
- розкрити об'єктивні ознаки кримінальних правопорушень проти працівників правоохоронних органів;
- розкрити суб'єктивні ознаки кримінальних правопорушень проти працівників правоохоронних органів;
- встановити особливості кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти працівників правоохоронних органів;

- дослідити досвіт кримінально-правової охорони працівників правоохоронних органів у країнах романо-германської правової сім'ї;

- дослідити досвіт кримінально-правової охорони працівників правоохоронних органів у країнах англо-американської правової сім'ї;

- дослідити досвіт кримінально-правової охорони працівників правоохоронних органів у країнах Далекого Сходу;

- дослідити досвіт кримінально-правової охорони працівників правоохоронних органів у країнах Центральної Азії.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини у сфері кримінально-правової охорони авторитету органів державної влади.

Предмет дослідження – кримінально-правове забезпечення захисту працівників правоохоронних органів, розглянуте з позицій компаративістського підходу.

Методи дослідження обрано з урахуванням поставленої мети та окреслених завдань дослідження. Методологічною основою кримінально-правового забезпечення захисту працівників правоохоронних органів визначено основні положення матеріалістичної діалектики та логіки в єдності їх розвитку та взаємодії.

Провідним інструментом обрано *системний підхід* до соціально-правових явищ, що передбачає їх комплексне дослідження і потребує насамперед здійснення характеристики кримінально-правового забезпечення захисту працівників правоохоронних органів (розділи 1 та 2). У роботі використано *системно-структурний метод*, що дав можливість з'ясувати внутрішні зв'язки й залежності між елементами системи, тим самим надаючи уявлення про внутрішню організацію (структуру) системи, а також сукупність якісних властивостей системи, що забезпечують її цілісність та особливість (розділи 1-3). *Формально-логічний (логіко-правовий) метод* використано при аналізі змісту правових норм законодавства, що утворюють кримінально-правове

забезпечення захисту працівників правоохоронних органів (розділи 1-3). *Історичний метод* дозволив виявити історичні передумови й тенденції становлення кримінально-правового забезпечення захисту працівників правоохоронних органів (розділ 1); *компаративістський метод* сприяв аналізу зарубіжного досвіду кримінально-правове забезпечення захисту працівників правоохоронних органів (всі розділи); *системно-функціональний метод* дозволив визначити сутнісні ознаки та особливості кримінально-правового забезпечення захисту працівників правоохоронних органів (розділи 1 та 2); *статистичні та психологічні методи* використовувались під час вивчення емпіричних даних та в процесі дослідження статистичного матеріалу та опрацювання результатів опитування, анкетування й обґрунтування загальних висновків за підрозділами дисертації (розділи 1-3).

Теоретичну основу складають положення наукових праць вітчизняних і зарубіжних фахівців із кримінального права, кримінології, філософії, загальної і правової статистики, соціології, психології та інших дисциплін, що мають безпосереднє відношення до теми дисертаційного дослідження.

Нормативною базою дисертації є законодавчі акти України, джерела міжнародного і загальноєвропейського права, законодавство Австралії, Болгарії, Казахстану, Канади, Киргизстану, Китаю, Іспанії, Монголії, Німеччини, Нової Зеландії, Північної та Південної Кореї, Португалії, Сполучених Штатів Америки, Тайваню, Таджикистану, Туркменістану, Узбекистану, Франції, Японії.

Емпіричну базу дослідження становлять зведені дані опитування 1043 правоохоронців з Дніпропетровської, Донецької, Київської, Луганської, Львівської, Одеської, Полтавської, Сумської, Харківської, Черкаської, Чернігівської областей та м. Києва; державна та відомча статистична звітність різних періодів, слідча та судова практика; аналітичні дані Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України, Генеральної

прокуратури України, Державної судової адміністрації України, а також громадських організацій за 2013–2020 рр.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні комплексним компаративістським дослідженням кримінально-правового забезпечення захисту працівників правоохоронних органів. За результатами дослідження обґрунтовано низку нових концептуальних положень, висновків і рекомендацій, що мають важливе теоретичне та практичне значення, зокрема:

у перше:

- обґрунтовано необхідність розроблення та ухвалення Закону України «Про правоохоронні органи», в якому слід визначити основні функції правоохоронних органів, сфери їхньої діяльності, статус працівників тощо. А окремим додатком до цього закону має бути перелік правоохоронних органів України;

- зроблено висновок про невідповідність нині існуючих видів покарань рівню суспільної небезпеки та шкоди, яка завдається кримінальним правопорушенням працівнику правоохоронних органів у зв'язку із виконанням ним своїх службових обов'язків. Одним із кроків в контексті вирішення цієї проблеми є зміна підходу до звільнення від покарання та його відбування осіб, які вчинили такого роду протиправні діяння, шляхом внесення відповідних змін у ст. 74 КК України. Також запропоновано змінити законодавчий підхід до ототожнення суспільної небезпечності кримінальних правопорушень, що вчиняються проти працівників правоохоронних органів та інших потерпілих, передбачених у розділі XV Кримінального кодексу України (зокрема, журналістів);

- комплексно проаналізовано кримінально-правове забезпечення захисту працівників правоохоронних органів у країнах Далекого Сходу. Чинник усвідомлення, розуміння правопорушником того факту, що жертва є

працівником правоохоронних органів є однією із значних кваліфікуючих ознак злочину у цих країнах. В джерелах діючого кримінального права Китаю, Тайваню, Північної та Південної Кореї, Японії не криміналізовано злочинних посягань саме на членів сімей посадових осіб, зокрема родичів тих чи інших категорій правоохоронців. Санкції норм сучасного кримінального права всіх цих далекосхідних держав, крім КК Північної Кореї, передбачають довічне ув'язнення та смертну кару як найвищі покарання за вчинення цих злочинів. Іншими каральними заходами є коротко-, середньо- та достатньо довготермінові строки тюремного ув'язнення, арешт, конфіскація майна, виправні роботи, грошові штрафи та правова комбінація цих покарань;

— доведено, що відмінною змістовною рисою норм кримінального законодавства держав Центральної Азії є їхня функціональна спрямованість на захист представників всієї правоохоронної системи – поліцейських, слідчих, прокурорів, суддів, дізнавачів, захисників (адвокатів), експертів-криміналістів, військовослужбовців, працівників системи виконання кримінальних покарань. У діючому кримінальному законодавстві цих держав не відтворюється нормативно-цільова замкнутість на захисті «всіх посадових осіб». Кримінально-правові норми держав Центральної Азії є надзвичайно, майже повністю уніфікованими. Така уніфікованість відтворюється і по відношенню до типів розглянутих кримінальних правопорушень та санкційної частини цих норм;

удосконалено:

— розуміння родового об'єкту кримінальних правопорушень, передбачених нормами розділу XV Особливої частини КК України. Ним запропоновано вважати визначену групу суспільних відносин, що формуються у сфері охорони авторитету і нормальної регламентованої законом діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, будь-яких інших підприємств, установ, організацій, уповноважених фізичних осіб на основі виконання адміністративно-розпорядчих та

організаційно-господарчих функцій. Нормальною діяльністю є виконання підприємством, установою, організацією, уповноваженою на те фізичною особою покладених на них обов'язків, обумовлених статутом або відповідними положеннями;

– аргументи щодо соціальної обумовленості кримінально-правового забезпечення захисту працівників правоохоронних органів. Необхідність існування відповідних кримінально-правових норм підтверджується такими факторами: 1) юридико-кримінологічними (ступінь суспільної небезпеки діянь, їхня відносна поширеність і типовість, динаміка діянь із врахуванням причин, що їх породжують, і умов, можливість впливу на них кримінально-правовими засобами за відсутності можливості боротьби іншими заходами, а також можливості системи кримінальної юстиції, відповідність міжнародно-правовим стандартам захисту прав людини); 2) соціально-економічними (заподіюваний діяннями збиток, відсутність негативних наслідків кримінально-правової заборони й наявність матеріальних ресурсів для його реалізації); 3) соціально-психологічними (рівень суспільної правосвідомості й психології та історичні традиції);

– розуміння кримінального правового забезпечення захисту працівників правоохоронних органів у контексті часових меж виконання ними службових обов'язків із правоохорони. Чинник особистої, свідомої помсти правопорушника по відношенню до правоохоронця, відтворюваний через його законні професійні дії, також має місце бути і також є криміналізованим (досвід країн англо-американської правової сім'ї та країн Далекого Сходу);

дістали подальшого розвитку:

– теоретичні положення щодо конкретизації об'єктивних та суб'єктивних ознак кримінальних правопорушень проти працівників правоохоронних органів. Суб'єктивні ознаки кримінальних правопорушень проти працівників правоохоронних органів часто відрізняються від суміжних діянь наявністю

специфічного умислу, мотивації та конкретної мети, спрямованої на отримання певної вигоди або помсти працівнику правоохоронних органів, що пов'язано із виконанням останнім свої безпосередніх службових обов'язків. На сьогоднішній день уточнення потребує суб'єктний склад окремих правопорушень такого роду, що дозволить удосконалити кримінальне законодавство. Зокрема, запропоновано внесення змін до ч. 2 ст. 22 КК України з передбаченням настання кримінальної відповідальності з 14-ти річного віку за вчинення діяння, передбаченого ч. 1 ст. 345 КК України;

– пропозиції щодо криміналізації замахів не лише на працівників правоохоронних органів, що виконують службові обов'язки із право охорони, але й співробітників цих органів – службових та посадових осіб, які виконують обслуговуючі відносно право охорони функції (досвід країн романо-германської правової сім'ї).

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що матеріали дослідження використовуються у:

- *науково-дослідній сфері* – для подальшого розроблення наукових проблем кримінально-правового забезпечення захисту працівників правоохоронних органів (акт впровадження у науково-дослідну діяльність Донецького державного університету внутрішніх справ від 14.07.2021);

- *законотворчій діяльності* – для розроблення пропозиції з удосконалення чинного законодавства щодо кримінально-правового забезпечення захисту працівників правоохоронних органів;

- *правозастосовній діяльності* – для розроблення й удосконалення відомчих (міжвідомчих) нормативно-правових актів, підготовки методичних рекомендацій, організаційних рішень і цільових програм (планів) з питань захисту працівників правоохоронних органів;

- *освітньому процесі* – під час підготовки лекцій, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з кримінального

права, кримінології, а також проведення різних видів занять з відповідних дисциплін у системі підвищення кваліфікації працівників правоохоронних органів (акт впровадження в освітній процес Донецького державного університету внутрішніх справ від 19.07.2021).

Особистий внесок здобувача. Усі теоретичні та практичні результати, що виносяться на захист, отримані автором самостійно. Пошук та аналіз літературних джерел за тематикою дисертаційного дослідження, розроблення положень дисертації виконано автором особисто.

Апробація матеріалів дисертації. Результати дослідження оприлюднені на міжнародних, всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Національна поліція. Національна поліція України: сучасний стан та перспективи розвитку» (м. м. Кривий Ріг, 24 квітня 2020 р.), «Реалізація прав людини у діяльності правоохоронних органів» (м. Кривий Ріг, 30 квітня 2020 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дослідження, що сформульовані в дисертації, відображено у десяти наукових публікаціях, серед яких сім статей – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових з юридичних наук, одна стаття – у зарубіжному науковому виданні, дві тези доповідей у збірниках наукових доповідей на всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотацій, вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (215 найменувань на 25 сторінках) та 3 додатків (5 сторінок). Повний обсяг дисертації становить 243 сторінки, з них основного тексту – 192 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ГЕНЕЗА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

1.1. Генеза кримінально-правового забезпечення захисту працівників правоохоронних органів

Повага, розширення в країні прав і свобод людини, наповнення їх сучасним змістом і створення гарантій їх повноцінної реалізації та захисту – це обов’язок держави, адже людина, її життя та здоров’я, права та свободи, недоторканість і безпека нарешті мають стати найвищою соціальною цінністю. Беручи до уваги значне поширення злочинності у масштабах нашої країни, а також у транснаціональному вимірі, необхідно констатувати, що у ХХІ ст. створення надійної системи запобігання злочинам має стати одним із пріоритетних напрямів державної політики із убезпечення суспільства [73, с. 243; 117]. Це твердження стає більш змістовним, коли ми ведемо мову про надійну систему захисту тих осіб, які безпосередньо протидіють злочинності, для яких запобігання кримінальним правопорушенням є професійною діяльністю.

Для вирішення поставленої у дисертації мети, слід, перш за все, визначитись з базовими для нашого дослідження категоріями, якими є: кримінально-правове забезпечення захисту та працівник правоохоронного органу.

Стосовно першої категорії, то вона увійшла в офіційний юридичний обіг у 2001 р., коли Верховною Радою України було ухвалено КК України. У ст. 1 КК України завданням цього нормативно-правового акту визначено правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і

безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням. У КК України було встановлено ключовим завданням саме «правове забезпечення охорони» найвагоміших суспільних цінностей. Це дало поштовх до активізації наукових досліджень у галузі кримінального права. Тому, у вітчизняній науці кримінального права з'являлись наукові дослідження, присвячені різноманітним питанням правового забезпечення протидії злочинності [142].

У цілому слід зазначити, що термін «забезпечення» має досить широке значення: постачати щось у достатній кількості; задовольняти кого-, що-небудь у якихось потребах; надавати кому-небудь достатні матеріальні засоби для існування; створювати надійні умови для здійснення чого-небудь; гарантувати щось; захищати, охороняти кого-, що-небудь від небезпеки [45; 177, с. 19].

За справедливим твердженням правників, ми звертаємось до поняття «правове забезпечення» тоді, коли спостерігаємо певні проблеми в праві та відчуваємо потребу в урегулюванні нового напрямку [28, с. 202, 205-206]. Безумовно, категорія «правове забезпечення» та «кримінально-правове забезпечення» у юридичній науці є малодослідженою та такою, в яку правники вкладають різний зміст. Так, існують підходи, що правове забезпечення – це існування нормативно-правового базису певної діяльності. Відповідно до інших підходів, правове забезпечення – це нормативно-правовий базис та право реалізація. Спробуємо розібратись у цьому питанні більш глибоко.

З точки зору В.М. Бесчастного, забезпечення – це створення умов, в результаті яких має настати сприятлива для певної діяльності ситуація або їх множина... сприятливі умови необхідно створити для протидії злочинності [32, с. 71].

Зрозуміло, що у контексті нашого дослідження, кримінально-правове забезпечення має створювати надійні умови для здійснення правоохоронної діяльності; гарантувати стабільність виконання працівниками правоохоронних органів своїх повноважень та захищеність від злочинних посягань. Такі способи

кримінально-правового забезпечення визначені у ч. 2 ст. 1 КК України. Так, для здійснення завдань КК України він визначає, які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили.

У доктрині кримінального права України категорія кримінально-правового забезпечення залишається малодослідженою. За справедливим твердженням О.О. Гринків, «термін «правове забезпечення», в т.ч. поняття «кримінально-правове забезпечення», в правничій літературі використовується досить часто, але його зміст майже не розкривається» [64, с. 140]. Далі вчена, узагальнюючи наявні у науці кримінального права підходи, доходить висновку, що у них під кримінально-правовим забезпеченням розуміється проста система норм кримінального права, спрямована на запобігання вчиненню певних кримінально протиправних діянь або відновлення соціальної справедливості, внаслідок їх вчинення [64, с. 142]. Однак, таке узагальнення є «надмірно узагальненням». Так, незрозумілим залишається використання терміну «проста система норм кримінального права». Якщо є проста система, то, мабуть, є й складна. Тим більше, навряд чи про систему норм кримінального права можна говорити, як просту. Не зважаючи на видиму простоту норм законодавства про кримінальну відповідальність, ураховуючи їх внутрішню та зовнішню системні зв'язки, можемо говорити, що означена система є складною. Також під сумнів можна поставити визначене вченою призначення кримінально-правового забезпечення. Стосовно запобігання вчиненню кримінальних правопорушень, то зазначене завдання прямо передбачене у КК України. Щодо відновлення соціальної справедливості – то означене питання є настільки філософським та дискусійним, що навряд чи доцільно його зазначити у якості завдання кримінально-правового забезпечення.

О.О. Гринків надає таке власне авторське визначення кримінально-правового забезпечення – «сукупність формування норм кримінального права й

їхньої реалізації в процесі кримінально-правового регулювання суспільних відносин» [64, с. 145]. Спробуємо його проаналізувати. Перше, що викликає критику – це категорія «сукупність формування норм кримінального права». Що являє собою сукупність формування? Може мова йде про сукупність сформованих норм? Переконані, що не має ніякої «сукупності формування». Використання такого словосполучення взагалі є недоречним. До того ж, навряд чи можна говорити про норми кримінального права, як про сукупність. Більш прийнятним є термін «система». Також постає питання доречності вказівки на процес кримінально-правового регулювання у зв'язку із тим, що само по собі кримінально-правове забезпечення є складовим кримінально-правового регулювання.

Як бачимо, у науці кримінального права ще не сформовано остаточне визначення кримінально-правового забезпечення. У зв'язку із цим, ми вимушені звернутись до надбань кримінологічної науки. Як зазначає О. В. Ківель, кримінологічне забезпечення національної безпеки передбачає розробку і реалізацію компетентними державними органами і громадськими структурами різних політичних, ідеологічних, економічних, соціально-психологічних, правових та інших заходів, спрямованих на недопущення (попередження) злочинних посягань [96].

Ю.Д. Кунєв звертає увагу, що визначення «правове забезпечення діяльності» вказує на характер зв'язку між правом і діяльністю, складові напрями цієї діяльності, підпорядкованість та другорядність права, його службове й інструментальне значення, але більшого теоретичного та методологічного значення або змістовного навантаження воно не має, відповідно – новизни теж, а вказує тільки на частину діяльності – правничу, яка виконується паралельно з іншими різновидами діяльності для забезпечення їхнього виконання [122, с. 48]. Прибічником подібного підходу є В.М. Бесчастний. Він зазначає, що кримінологічне забезпечення – це створення умов, в

результаті яких має настати сприятлива для діяльності суб'єктів протидії злочинності ситуація або їх множина. Інакше кажучи, воно являє собою допоміжну діяльність у вигляді створення сприятливих умов для здійснення відповідними суб'єктами (державними, недержавними органами та установами, громадськими формуваннями і окремими громадянами) впливу на злочинність з метою зниження інтенсивності процесів детермінації злочинності, нейтралізації дії її причин та умов для обмеження кількості злочинних проявів до певного рівня [32, с. 73]. Однак, ми вважаємо, що кримінологічне забезпечення слід розглядати в якості не тільки створення умов. Мову слід вести й про гарантування безпекового середовища та створення стану захищеності громадян. З нашої точки зору кримінологічна концепція «забезпечення = умови» звужує значення кримінологічної науки та практики запобігання злочинності, штучно «виносить за дужки» питання створення безпечового середовища, захисту, гарантій тощо.

Окремі вчені стверджують, що «протидія злочинності здійснюється шляхом реалізації сукупності заходів нормативно-правового, організаційно-управлінського, інформаційного й науково-методичного характеру, що разом становлять кримінологічне забезпечення протидії злочинності» [31, с. 426]. Подібне твердження має дещо обмежений характер. Така протидія забезпечується не лише завдяки реалізації, але й завдяки формуванню бази того, що саме будуть реалізувати – нормативно-правового забезпечення. Нормативно-правове забезпечення протидії злочинності розуміється як «сукупність юридичних норм, які регулюють відносини в суспільстві щодо протидії злочинності й мають матеріальне вираження в конкретних нормативно-правових актах (кодексах, законах, підзаконних нормативно-правових актах)» [31, с. 427]. Існує точка зору про те, що під нормативно-правовим забезпеченням протидії злочинності слід розуміти сукупність юридичних норм, які регулюють відносини у суспільстві у сфері протидії злочинності та мають

матеріальне вираження у конкретних нормативно-правових актах (кодексах, законах, підзаконних нормативно-правових актах) [185, с. 409]. Більш повним є твердження про те, що «в рамках правового забезпечення поєднується як правотворча діяльність зі створення правничої основи, сама правнича основа, так і діяльність з її реалізації» [169, с. 37-38].

Слід відмітити, що саме кримінально-правова норма, з огляду на те, що протидія злочинності є одним із провідних напрямів кримінологічної науки, є тією базою, на якій ґрунтується, видозмінюється й набуває життєдіяльності кримінальне (*кримінально-правове – авт.*), що буде відповідати вимогам сьогодення. Кримінально-правове забезпечення протидії злочинності є основним матеріальним підґрунтям і технічним засобом у механізмі соціального виду протидії злочинності. Саме за допомогою та на підставі кримінально-правового забезпечення протидії злочинності відбувається реагування держави на вчинення суспільно-небезпечне діяння. Таке реагування може проявлятися як у вигляді застосування будь-якої з форм кримінальної відповідальності до винного чи відмови від її застосування, так й інших засобів кримінально-правового впливу [31, с. 427].

З цього твердження можна зробити висновок, що кримінально-правове забезпечення протидії злочинності слід розглядати частиною, або навіть основою кримінологічного забезпечення протидії злочинності. У зв'язку із тим, що окремі посягання на працівників правоохоронних органів віднесено до кримінальних правопорушень, то саме норми КК України, якими встановлено кримінальну відповідальність за посягання на працівника правоохоронного органу (у різних формах та проявах), складають основу кримінально-правового забезпечення захисту працівників правоохоронних органів.

Слід відмітити, що у доктрині кримінального права існують й «галузеві», або «предметні» визначення кримінально-правового забезпечення. Так, Є.Л. Стрельцов та І.І. Митрофанов під кримінально-правовим забезпеченням

охорони професійної діяльності журналіста розуміють сукупність правових приписів, спрямованих на врегулювання суспільних відносин кримінальним правом, що виникають при творчому здійсненні діяльності, метою якої є поширення інформації за допомогою ЗМІ, фізичними особами, які мають професійну освіту чи професійну підготовку, спеціальні знання, практичні навички й уміння у галузі журналістики, що обумовлено виконанням редакційно-посадових службових обов'язків у ЗМІ (в штаті або на позаштатних засадах) відповідно до професійних назв посад (роботи) журналіста, які передбачені в Національному класифікаторі професій України [180, с. 22-23]. Як бачимо, кримінально-правове забезпечення у цьому визначенні зводиться до норм кримінального права.

В.І. Потяк під поняттям «кримінально-правове забезпечення охорони виконання угоди про примирення» розуміє гарантування, захист і охорону суспільних відносин, пов'язаних із виконанням угоди про примирення шляхом встановлення кримінальної відповідальності чи через превентивні або заохочувальні кримінально-правові та кримінально-процесуальні норми [166, с. 3]. Вчена виокремлює три групи правових норм, спрямованих на кримінально-правове забезпечення охорони виконання угоди про примирення: а) норма, що встановлює кримінальну відповідальність за невиконання угоди про примирення, інших договірних форм, які досягнуті як результати примирення у кримінальному праві і кримінальному процесі; б) інші взаємопов'язані превентивні кримінально-правові та кримінально-процесуальні норми; в) інші взаємопов'язані заохочувальні кримінально-правові та кримінально-процесуальні норми [166, с. 3-4]. У цьому контексті слід зазначити, що третьою складовою – заохочення – у контексті нашого дослідження кримінально-правове забезпечення не передбачає. КК України не встановлено спеціальних заохочувальних норм у випадку посягання на працівника правоохоронного органу. І це цілком виправдано, оскільки не може бути передбачено заохочення

звільнення від кримінальної відповідальності у випадку посягання на осіб, що забезпечують охорону права і свобод людини та громадянина, протидію злочинності. Інші ж взаємопов'язані превентивні кримінально-правові та кримінально-процесуальні норми слід розглядати як гарантії належного виконання службових обов'язків працівниками правоохоронних органів (застосування вогнепальної зброї, спеціальних засобів, фізичної сили тощо).

До того ж, першу складову доцільно розподіляти на два елементи. Перший – передбачення складів кримінальних правопорушень у КК України, другий – встановлення міри кримінальної відповідальності за ці кримінальні правопорушення. І це суть кримінально-правового забезпечення захисту працівників правоохоронних органів.

Але, ми маємо визначитись, або, принаймні спробувати розібратись у відмінностях між категоріям «захист» та «охорона». Слід відмітити, що представниками різних юридичних спеціальностей вже досліджувалось питання відмежування захисту прав від охорони [79, с. 20-21]. Окремі вчені, досліджуючи завдання КК України, ототожнюють охорону та захист, зазначаючи що вони є пріоритетними завданнями КК України [147, с. 11].

Ю.В. Желіховська, підсумовуючи позиції науковців з питання співвідношення понять охорони і захисту суб'єктивних прав, виділяє такі групи поглядів: це різні, але схожі права (З. В. Ромовська, М. С. Малєїн, В. Васькова та інші); це різні стадії існування суб'єктивного цивільного права (О. Ф. Скакун та інші); суб'єктивне право охорони, включає в себе право на захист (Т. І. Ілларіонова, Л. О. Красавчиков, М. І. Бару, О. А. Пушкін, А. С. Шевченко та інші); право на захист є ширшим і охоплює своїм обсягом право охорони (Т. Є. Абова, О. П. Сергеев, Г. М. Стоякін та інші) [79, с. 20].

Тлумачний словник В. І. Даля так визначає поняття «захисту»: «Кожна річ, предмет, що приховує, охороняє, захищає кого або що-небудь; оборона, охорона...» [21, с. 10]. В свою чергу, словник С. І. Ожегова під поняттям

«охороняти» визначає такі дії, як «оберігати, охороняти», а під поняттям «захищати охороняючи, захистити від зазіхань, від ворожих дій, від небезпеки...» [21, с. 10]. Така термінологічна близькість в лінгвістичному розумінні безперечно відображається і на спеціально-юридичному тлумаченні вказаних категорій [79, с. 18]. У тлумачному словнику термін «захист» розглядається у декількох значеннях, зокрема: дія за значенням захищати, захистити та захищатися, захиститися; заступництво, охорона, підтримка; брати (взяти) під захист – заступатися за кого-, що-небудь, захищати від посягань, нападу і т. ін.; сторона, яка захищає обвинуваченого під час суду; оборона [178].

За загальним правилом, поняття «охорона» у термінологічних словосполученнях вживається для позначення досить широкого кола повноважень державних органів, що передбачають, зокрема, запобігання, недопущення правопорушень та поновлення прав і свобод у випадку їх порушення та притягнення винних до юридичної відповідальності. Як вірно зазначається в літературі, головною особливістю застосування цього терміна у Конституції України є те, що здебільшого він застосовується у змісті подібному до терміна «захист» (ст. 8, 10, 13, 17, 24, 25, 32, 35, 36, 42, 44 Конституції України) [182, с. 29].

Якщо звернутись до спеціалізованих досліджень, то ми можемо знайти різні за змістом визначення кримінально-правової охорони різних суспільних відносин, що залежить від обраної вченими концепції дослідження. Наприклад, у контексті кримінально-правової політики Я.О. Лантінов стверджує, що кримінально-правова охорона основ громадянського суспільства України – це встановлення правового режиму убезпечення основ громадянського суспільства України від заподіяння ним істотної шкоди винними діями здійснюване через криміналізацію, декриміналізацію, пеналізацію, депеналізацію діянь, а за необхідності й запровадження актів офіційного тлумачення кримінально-правових норм, постанов Пленуму Верховного Суду України [126]. Якщо

подивитись на це визначення більш узагальнено, то воно стосується нормативно-правового забезпечення (криміналізація, декриміналізація, пеналізація, депеналізація, тлумачення кримінально-правових норм). Зрозуміло, що зміни у нормативно-правовому забезпеченні спрямовані на підвищення ефективності застосування норм кримінального законодавства. Тобто реального належного забезпечення кримінально-правової охорони прав і свобод людини та громадянина.

Стосовно використання терміну «захист» у юридичних дослідженнях, то наведемо декілька визначень. Так, З.Д. Чуйко під терміном «державний захист» розуміє створення надійних умов для здійснення чого-небудь; гарантування чого-небудь; захист, охорону кого-небудь або чого-небудь від небезпеки; надання (постачання) чогось кимось у достатній кількості, створення усіх необхідних умов для здійснення чогось, гарантування чогось [208, с. 85]. І.В. Петрішак пропонує під поняттям «державний захист» вважати функцію держави, спрямовану на захист суддів Конституційного Суду України, працівників суду і правоохоронних органів, їхніх близьких родичів від перешкоджання виконанню покладених на них законом повноважень, а також від посягань на життя, здоров'я, житло і майно зазначених осіб у зв'язку зі службовою діяльністю цих осіб [1, с. 205; 161, с. 108]. Саме кримінально-правове забезпечення є частиною системи державного захисту працівників правоохоронних органів.

Через брак досліджень саме категорії захисту в українській кримінально-правовій доктрині, звернемось до праць вчених, що досліджували гарантії такого захисту. Найбільш ґрунтовним видається твердження А.В. Градецького про те, що правовою гарантією захисту прав співробітників правоохоронних органів є передбачені законодавством юридичні засоби, механізми (презумпції) і процедури, що забезпечують можливість співробітниками правоохоронних органів, усупереч тим перешкодам та небезпекам, які виникають, впевненого й

ініціативного виконання покладених на них обов'язків [63, с. 112]. Начебто визначення вірне, однак не позбавлене емоційного забарвлення. Це стосується таких слів та словосполучень, як «усупереч тим перешкодам та небезпекам, які виникають» та «впевнено й ініціативно». Якщо позбавитись цих емоційних характеристик, то під правовою гарантією захисту прав співробітників правоохоронних органів слід розуміти передбачені законодавством юридичні засоби, механізми (презумпції) і процедури, що забезпечують можливість співробітникам правоохоронних органів реалізовувати повноваження, що передбачені законодавством.

Як ми вже зазначали, у КК України використовується термін «охорона» в якості одного завдань законодавства про кримінальну відповідальність. Однак, у Законі України «Про державний захист працівників суду правоохоронних органів», який є також визначальним для нашого дослідження, базовою категорією є саме «захист». У ст. 1 цього закону зазначено, що він встановлює систему особливих заходів державного захисту суддів Конституційного Суду України, суддів та працівників апаратів судів, працівників правоохоронних органів від перешкоджання виконанню покладених на них законом обов'язків і здійсненню наданих прав, а так само від посягань на життя, здоров'я, житло і майно зазначених осіб та їх близьких родичів у зв'язку із службовою діяльністю цих осіб.

Відповідно до ст. 4 Закону правовою основою захисту працівників суду і правоохоронних органів та їх близьких родичів є Конституція України, цей Закон, Кримінальний та Кримінальний процесуальний кодекси України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Митний кодекс України, закони України «Про судоустрій і статус суддів», «Про прокуратуру», «Про Національну поліцію», «Про Службу безпеки України», «Про Національне антикорупційне бюро України», «Про Державне бюро розслідувань», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про Військову службу правопорядку у

Збройних Силах України», «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» та інші акти законодавства України.

Завдяки системному тлумаченню положень цих законів ми можемо дійти такого висновку – основою правового захисту працівників правоохоронних органів є КК України, який охороняє суспільні відносини у сфері нормальної діяльності цих працівників. Тобто, згідно чинного законодавства кримінально-правова охорона є засобом захисту працівників правоохоронних органів.

У доктрині кримінального права є сформованою позиція стосовно того, що метою регулювання кримінально-правових відносин є охорона найважливіших соціальних цінностей від суспільно небезпечних посягань шляхом скорочення останніх до мінімально можливого рівня. Способами досягнення цієї мети (*охорони – Авт.*) – є попередження вчинення злочинів шляхом застосування заходів кримінально-правового характеру. Таке попередження включає два компоненти: 1) спеціальну превенцію, тобто попередження вчинення нових злочинів особою, яку притягнуто до відповідальності; 2) загальну (генеральну) превенцію, тобто попередження вчинення нових злочинів шляхом визнання в законі про кримінальну відповідальність певного кола суспільно небезпечних діянь злочинами [73, с. 243]. Захист певних визначених кримінальним законодавством цінностей є складовою частиною охорони. З нашої точки зору, захист у кримінально-правовому розумінні спрямований на забезпечення безпечної реалізації повноважень особами, що знаходяться під охороною законодавства.

Стосовно належної реалізації повноважень працівників правоохоронних органів, то сутність саме кримінально-правового забезпечення їх захисту полягає у передбаченні на рівні КК України складів кримінальних правопорушень, що посягають на працівників правоохоронних органів, а також передбачення міри покарання за вчинення таких правопорушень. Слід особливо підкреслити, що працівники правоохоронних органів підлягають

кримінально-правовому захисту виключно у тому разі, що зазначені посягання пов'язані з виконанням їхніх службових обов'язків.

Яка ж система норм кримінального законодавства забезпечує захист працівників правоохоронних органів? У цілому коли йде мова про кримінально-правовий захист працівників правоохоронних органів, то його складовими визначають ті статті Особливої частини КК України, якими передбачено кримінальну відповідальність за посягання на таких працівників та їх нормальну службову діяльність та статті Загальної частини КК України, якими передбачено легальне застосування вогнепальної зброї, спеціальних засобів та фізичної сили. Так, А.В. Градецький стверджує, що зміст кримінально-правового захисту правоохоронної діяльності є системою норм КК України щодо відповідальності за посягання на працівника правоохоронних органів під час виконання ним службових обов'язків (ст.ст. 342, 343, 345, 347, 348, 349) та системою норм, які регулюють застосування цими працівниками вогнепальної зброї, спеціальних засобів та заходів фізичного впливу, вибудовуються із положень обставин, що виключають злочинність діяння [63, с. 112]. Є.О. Гладкова, досліджуючи кримінально-правовий захист працівників правоохоронних органів, виокремлює три склади кримінальних правопорушень, які на думку вченої створюють саме кримінально-правовий захист. Це: 1) погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345 КК України); 2) умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу (ст. 347 КК України); 3) посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця (ст. 348 КК України) [60].

М.В. Сийпловіч класифікує злочини проти державної охоронної діяльності наступним чином: 1) злочини проти життя, здоров'я та власності державного діяча (ст. ст. 112, 346 КК України); 2) злочини проти життя, здоров'я та

власності громадського діяча (ст. ст. 112, 346 КК України); 3) злочини проти життя та здоров'я, волі та власності працівника правоохоронного органу (ст. ст. 345, 347, 348, 349 КК України); 4) злочини проти життя, здоров'я та власності інших осіб, стосовно яких здійснюється охоронна діяльність (ст. ст. 350, 352, 443 КК України) [175, с. 144]. В.В. Кузнецов виокремлює такі норми КК України, які першочергово встановлюють відповідальність за посягання на авторитет суб'єкта державної охорони (як працівника правоохоронного органу – Авт.): ч. 2, 3 ст. 342 КК України, ч. 1, 2 ст. 343 КК України, ч. 1–4 ст. 345 КК України, ч. 1, 2 ст. 347 КК України, ст. 348 КК України, ст. 349 КК України [120, с. 84]. В одному з найостанніших досліджень із зазначеної проблематики О.О. Кирбят'єв на підставі визначення поняття кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів з-поміж кримінальних правопорушень, розміщених у Розділі XV Особливої частини КК України виокремлює ст. 342, 343, 345, 347–349 КК України [97, с. 14]. На думку вченого саме ці кримінально-правові норми спрямовані на гарантування нормативно визначеного порядку функціонування органів державної влади, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [97, с. 14].

Якщо говорити про кримінально-правову охорону професійної діяльності правоохоронних органів, то зазначений нами вище дослідник має рацію при визначенні саме цих складів злочинів. Однак, якщо ми говоримо про захист працівників правоохоронних органів, то його основне спрямування – це життя та здоров'я працівників правоохоронних органів, також найбільш важливі їхні права та свободи, які забезпечують належне виконання службових обов'язків. Тому концепцією нашого дослідження не охоплюється склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 343 «Втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, судового експерта, працівника державної виконавчої служби, приватного виконавця» КК України. Це пов'язано із тим, що безпосереднім об'єктом цього кримінального правопорушення є суспільні

відносини, що забезпечують додержання нормативно визначеного порядку виконання працівником правоохоронного органу та працівником державної виконавчої служби службових обов'язків. На це вказує зміст ужитої у ст. 343 КК України юридичної конструкції «з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків або добитися прийняття незаконних рішень» [20, с. 790].

Однак, заради справедливості ми маємо відмітити, що у науці кримінального права існують випадки, коли працівника правоохоронного органу пропонують визнавати потерпілим від кримінального правопорушення, передбаченого ст. 343 КК України. Так, І.Д. Мтельський стверджує, що «розділ XV Особливої частини КК України передбачає чимало злочинів, потерпілими від яких можуть виступати правоохоронці (опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві (ст. 342 КК); втручання у діяльність працівника правоохоронного органу, працівника державної виконавчої служби (ст. 343 110 КК); погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345 КК); умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу (ст. 347 КК); посягання на життя працівника правоохоронного органу, державного виконавця, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця (ст. 348 КК); захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника (ст. 349 КК))» [138, с. 109-110].

Оскільки, ми ведемо мову про кримінально-правове забезпечення захисту працівників правоохоронних органів (а не їхньої професійної діяльності), то предметом нашого дослідження слід визначити такі склади кримінальних правопорушень: ст.342 КК України «Опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, приватному виконавцю,

члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб»; ст. 345 КК України «Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу», ст. 347 КК України «Умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця»; ст. 348 КК України «Посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця»; ст. 349 КК України «Захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника».

Незважаючи на той факт, що термін «правоохоронні органи» широко вживається не лише у засобах масової інформації, але й у нормативних актах та юридичній літературі, в Україні ще не склалося чітке уявлення про його зміст через відсутність законодавчого тлумачення останнього. У чинній Конституції України дане поняття вживається лише один раз (у ч. 3 ст. 17), де спеціальне завдання щодо забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону покладається на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом [212, с. 497].

На законодавчому рівні відсутнє визначення поняття «правоохоронний орган». До 2018 року він був уживаний у ч. 4 ст. 1 Закону України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави», відповідно до якої правоохоронними органами вважалися державні органи, які відповідно до законодавства здійснювали правозастосовні або правоохоронні функції» [83]. Однак, визначення зазначених функцій не було передбачено. Зазначений закон втратив чинність 21.06.2018 на підставі Закону України «Про національну безпеку України» [85].

Відповідно до ст.1 останнього, сектор безпеки і оборони - система органів державної влади, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, сил цивільного захисту, оборонно-промислового комплексу України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем і відповідно до Конституції та законів України за функціональним призначенням спрямована на захист національних інтересів України від загроз, а також громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України; сили безпеки - правоохоронні та розвідувальні органи, державні органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, сили цивільного захисту та інші органи, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення національної безпеки України; сили оборони - Збройні Сили України, а також інші утворені відповідно до законів України військові формування, правоохоронні та розвідувальні органи, органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення оборони держави [85].

Не вдаючись до аналізу спеціальних законів про відповідні державні правоохоронні органи, зазначимо, що окремі переліки правоохоронних органів передбачені чинним законодавством. Так, відповідно до ч. 1 ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», правоохоронні органи – це органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної

лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [84].

З тексту наведеної статті випливає, по-перше, що перелік правоохоронних органів не є вичерпним, і, по-друге, що до правоохоронних органів законом віднесено не лише органи, які здійснюють правоохоронні функції, а й правозастосовні. Законодавче формулювання останнього викликає заперечення з причин необґрунтованого розмивання меж юридично значущого поняття «правоохоронні органи» та надання можливості охоплення ним фактичного будь-якого органу державної виконавчої та судової влади, а також парламенту, який здійснює правозастосовні функції в частині дотримання регламенту своєї діяльності й застосування норм прямої дії, закріплених в Конституції України [41, с. 246].

У Законі України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» деталізовано перелік працівників зазначених органів. Відповідно до нього державному захисту підлягають судді Конституційного Суду України, судді та працівники апаратів судів, працівники правоохоронних органів, а також співробітники кадрового складу розвідувальних органів України, військовослужбовці Сил спеціальних операцій Збройних Сил України, співробітники Служби судової охорони, працівники Антимонопольного комітету України та уповноважені особи Національної комісії з цінних паперів і фондового ринку, які беруть безпосередню участь відповідно у конституційному провадженні; розгляді справ у судах, кримінальному провадженні та провадженні у справах про адміністративні правопорушення; оперативно-розшуковій та розвідувальній діяльності; виконанні бойових (спеціальних) завдань, покладених на Сили спеціальних операцій Збройних Сил України; охороні громадського порядку і громадської безпеки; виконанні вироків, рішень, ухвал і постанов судів, постанов органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, та прокурорів;

контролі за переміщенням людей, транспортних засобів, товарів та інших предметів чи речовин через державний і митний кордон України; нагляді та контролі за виконанням законів [84].

Слід відмітити, що у Законі України «Про національну безпеку України» визначається статус правоохоронних органів у сфері національної безпеки. Так, зокрема передбачено наступне:

- Національна поліція України є центральним органом виконавчої влади, що забезпечує громадську безпеку і порядок, охорону прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидію злочинності, а також надає визначені законом послуги з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги.

- Національна гвардія України є військовим формуванням з правоохоронними функціями, призначеним для виконання завдань із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від злочинних та інших протиправних посягань, охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки, а також у взаємодії з іншими органами - із забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону України, припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань, організованих злочинних груп та організацій.

- Державна прикордонна служба України є правоохоронним органом спеціального призначення, що реалізує державну політику у сфері безпеки державного кордону України та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні.

- Державна служба України з надзвичайних ситуацій є центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, запобігання їх виникненню, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, проведення

аварійно-рятувальних робіт, пожежогасіння, пожежної та техногенної безпеки, роботи рятувальних служб під час аварій, а також гідрометеорологічної діяльності.

- Державна міграційна служба України є центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах міграції (імміграції та еміграції), зокрема протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, зокрема біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів.

- Служба безпеки України є державним органом спеціального призначення з правоохоронними функціями, що забезпечує державну безпеку, здійснюючи з неухильним дотриманням прав і свобод людини і громадянина: 1) протидію розвідувально-підбивній діяльності проти України; 2) боротьбу з тероризмом; 3) контррозвідувальний захист державного суверенітету, конституційного ладу і територіальної цілісності, оборонного і науково-технічного потенціалу, кібербезпеки, економічної та інформаційної безпеки держави, об'єктів критичної інфраструктури; 4) охорону державної таємниці.

- розвідувальні органи України відповідно до закону здійснюють розвідувальну діяльність з метою сприяння реалізації національних інтересів України та протидії зовнішнім загрозам національній безпеці України у визначених законом сферах. Розвідувальні органи як суб'єкти забезпечення національної безпеки і оборони України беруть участь у формуванні і реалізації державної політики з питань національної безпеки і оборони у визначених законодавством сферах. Повноваження розвідувальних органів визначаються законодавством України.

- Управління державної охорони України відповідно до закону здійснює державну охорону органів державної влади України, забезпечення безпеки посадових осіб та охорони об'єктів, визначених законом;

- Служба судової охорони - державний орган у системі правосуддя для забезпечення охорони та підтримання громадського порядку в судах, органах та установах системи правосуддя.

- Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України є державним органом, призначеним для забезпечення функціонування і розвитку державної системи урядового зв'язку, Національної системи конфіденційного зв'язку, формування та реалізації державної політики у сферах кіберзахисту критичної інформаційної інфраструктури, державних інформаційних ресурсів та інформації, вимога щодо захисту якої встановлена законом, криптографічного та технічного захисту інформації, телекомунікацій, користування радіочастотним ресурсом України, поштового зв'язку спеціального призначення, урядового фельд'єгерського зв'язку, а також інших завдань відповідно до закону.

Як бачимо, належність до правоохоронних органів визначається через використання на законодавчому рівні таких термінів, як: «забезпечення громадської безпеки і порядку, охорона прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави», «правоохоронні функції», «правоохоронний орган спеціального призначення», «протидія нелегальній (незаконній) міграції», «державний орган спеціального призначення з правоохоронними функціями», «здійснення розвідувальної діяльності з метою сприяння реалізації національних інтересів України та протидії зовнішнім загрозам національній безпеці України», «державна охорона», «забезпечення охорони та підтримання громадського порядку», «реалізація державної політики у сфері кіберзахисту критичної інформаційної інфраструктури тощо».

У цьому контексті слід навести окремі положення рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Кузьменка Віталія Борисовича щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 364 Кримінального кодексу України (справа

щодо застосування кваліфікуючої ознаки «працівник правоохоронного органу» до працівника державної виконавчої служби). Як зазначає суд «у статті 364 КК не визначено, хто саме належить до працівників правоохоронного органу. *Відсутні в законі про кримінальну відповідальність і посилання на відповідні положення інших законів України (підкреслено мною – Авт.)*. Конституційний Суд України вважає, що поняття "працівник правоохоронного органу" необхідно визначати відповідно до розуміння ознак цього суб'єкта злочину лише за змістом його застосування у КК. Із системного аналізу положень Кримінального кодексу вбачається, що в ньому розмежовано поняття "працівник правоохоронного органу", "працівник державної виконавчої служби", "державний виконавець"» [170]. У цьому висновку найголовнішим є положення про те, що за текстом КК України не визначено, яка службова особа є працівником правоохоронного органу.

Як справедливо зазначають правники, саме відсутність законодавчого закріплення цих понять є однією з причин появи плюралізму точок зору до розуміння їхнього змісту, що відповідно призводить до різних трактувань чинного кримінального законодавства та неоднакового його застосування [207, с. 6].

Окремі вчені вказують на необхідність існування оновленого чіткого вичерпного переліку правоохоронних органів. Як вказується у літературі, це усуне наявний недоцільний багатовекторний підхід до розуміння сутності окресленої проблематики, а також виправить більшість колізій правового регулювання їхнього статусу [57, с. 17].

У цілому, маємо відмітити недоцільність передбачення на законодавчому рівні конкретного сталого переліку правоохоронних органів. Вважаємо, що до них мають відноситись органи, що за своїм призначенням здійснюють правоохоронну функцію, або функції охорони правопорядку. Однак, як нами було встановлено, належність до правоохоронних органів позначається через

різні законодавчі конструкції. У даному контексті можна погодитись із М.І. Мельником та М.І. Хавронюком, що «ця ситуація свідчить не тільки про відсутність єдиного підходу у розумінні того, які органи є правоохоронними, але й ускладнює вирішення теоретичних проблем у цій сфері, здійснює негативний вплив на діяльність вказаних органів, оскільки безпосереднім чином впливає на правове регулювання їх компетенції, правове і соціальне становище працівників таких органів тощо» [136, с. 191]. За твердженням В. Бортняк, законодавчо визначений перелік правоохоронних органів не є вичерпним, він змінюється залежно від утворення, ліквідації, реорганізації тих чи інших органів [38, с. 337]. На думку вченого, правильним є підхід до віднесення того чи іншого органу до складу правоохоронних за ознаками, що полягають у безпосередньому здійсненні правоохоронної діяльності [38, с. 337]. Однак, напевно чи такий підхід можна вважати виправданим через те, що від віднесення того або іншого органу до правоохоронного «за ознаками» залежить належний рівень забезпечення їх кримінально-правового захисту.

На думку Ю.С. Шемшученка, правоохоронні органи – це органи, які наділені державою компетенцією щодо охорони громадських відносин, урегульованих правом [214, с. 513]. Як стверджує І.В. Зозуля, поняття «правоохоронний» нині нерозривно пов'язується з різними сферами знов-таки, правоохоронної спрямованості: правоохоронною діяльністю, правоохоронними питаннями, правоохоронною програмою, правоохоронною роботою, правоохоронною сферою тощо. А словосполучення «правоохоронний орган» взагалі набуло надзвичайно стійкого значення та вживаності [88, с. 68].

В.О. Боняк, відходячи від поняття правоохоронних органів стверджує, що орган охорони правопорядку України – це утворена державою, згідно з чинним національним законодавством, структурно відокремлена, юридично оформлена частина державного апарату (колектив державних службовців), що у своєму складі, як правило, має військові підрозділи, співробітники яких наділені

правом застосування легального примусу (зокрема вогнепальної зброї), основна та повсякденна діяльність яких спрямована на реалізацію державної політики у сфері охорони та захисту прав, свобод і законних інтересів людини, забезпечення законності та правопорядку в суспільстві [36, с. 45].

Найбільш просте визначення правоохоронних органів надають Ю.В. Гаруст та В.І. Мельник. За їх точки зору, під правоохоронними органами слід розуміти державні органи, які наділені, відповідно до чинного законодавства, владними повноваженнями та здійснюють у межах своєї компетенції правоохоронну діяльність [57, с. 14].

Тут ми маємо звернутись до визначення правоохоронної діяльності та правоохоронної функції. Як зазначають фахівці, правоохоронна функція є однією з основних функцій держави, реалізація якої здійснюється завдяки визначеними законом суб'єктами, що здійснюють правоохоронну діяльність на основі певних принципів, та чітко визначеними методами та засобами [59, с. 97].

І.Є. Марочкін, Н.В. Сібільова, О.М. Толочко під поняттям правоохоронної діяльності розуміють діяльність з охорони права, яка здійснюється спеціально уповноваженими на те органами за встановленою в законі процедурою і полягає в розгляді юридично значущих справ, виявленні правопорушень і обвинуваченні осіб, винних у їх вчиненні, і, у деяких випадках, у застосуванні до правопорушників примусових заходів, регламентованих законом, а також у представництві і захисті прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб [153, с. 9]. З точки зору Л.В. Гудзь та Ю.В. Градової, правоохоронна діяльність – це діяльність спеціально уповноважених органів і організацій (державних та недержавних), яка має на меті захист прав і свобод людини і громадянина, охорону прав та законних інтересів державних і недержавних організацій, боротьбу зі злочинами та іншими правопорушеннями. Правоохоронна діяльність, як діяльність багатоаспектна, спрямовується політичними й

управлінськими засобами на блокування соціальних відхилень, локалізацію соціальної напруженості або правових конфліктів. Складна система правоохоронної діяльності реалізується в різних типах правозастосовних дій: правовстановлювальних, правозабезпечувальних, правопримушувальних і право відновлювальних [68, с. 63].

В. С. Ковальський вважає, що правоохоронна діяльність – це державна правомірна діяльність, яка полягає у впливі на поведінку людини або групи людей з боку уповноваженої державою посадової особи шляхом охорони права, відновлення порушеного права, припинення або розгляду порушення права, його виявлення або розслідування з обов'язковим додержанням установлених у законі процедур для цієї діяльності [181, с. 15]. М.І. Мельник та М.І. Хавронюк зазначають, що правоохоронна діяльність – це державна правомірна діяльність, що полягає у впливі на поведінку людини або групи людей уповноваженої державою посадової особи шляхом охорони права, відновлення порушеного права, припинення порушеного права, його виявлення або розслідування з обов'язковим додержанням установлених у законі процедур для цієї діяльності [137, с. 22]. Р.Я. Шай, під правоохоронною діяльністю пропонує розуміти правозастосовчу діяльність з охорони права спеціально уповноважених на те органів за встановленою в законі процедурою і полягає в розгляді юридично значущих справ, виявленні правопорушень та обвинуваченні осіб, винних у їх вчиненні, у застосуванні до правопорушників примусових заходів, регламентованих законом, а також у представництві й захисті прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб [211, с. 16].

Неоднозначне визначення правоохоронної діяльності надає К. Бортняк [39, с. 333-335]. Вчена зазначає, що правоохоронна діяльність – це діяльність спеціально уповноважених державних органів, основною функцією яких є: виявлення, припинення і попередження правопорушень, відновлення порушених прав або покарання правопорушника, якщо відновлення порушених

прав неможливе [39, с. 333]. Далі дослідниця вказує на те, що правоохоронна діяльність – це діяльність спеціально уповноважених органів (державних та недержавних) з метою охорони прав і свобод громадян, правопорядку та забезпечення законності, що реалізується в установленій законом формі та в межах повноважень, наданих цим законом [39, с. 333]. Вчена в одному випадку стверджує, що правоохоронна діяльність здійснюється виключно державними органами, в іншому – державними та недержавними; в одному випадку ця діяльність спрямована виключно на запобігання правопорушенням (у всій широті розуміння цієї категорії); в іншому – не тільки на запобігання правопорушенням, але й охорони прав і свобод громадян, інших соціальних цінностей.

За твердженням правників, здійснюючи правоохоронну функцію, держава вирішує завдання, що стоять перед нею, перш за все з правової охорони та правового управління суспільством [53, с. 108]. Завдання правоохоронної системи держави – це основні цілі організації та діяльності правоохоронних органів держави, що спрямовані на гарантування безпеки та захисту конституційних права, свобод і законних інтересів людини та громадянина, держави та суспільства загалом, з метою збереження суверенітету, територіальної цілісності держави, а також створення умов для якнайшвидшого відновлення порушених прав і свобод [171, с. 129].

Слід зазначити, що правоохоронна діяльність виходить за межі діяльності лише правоохоронних органів. Окремі її функції виконують законодавча та виконавча гілки влади, президентські органи, інститути громадянського суспільства тощо [82, с. 147]. Слід особливо відмітити, що правоохоронний орган уповноважується законом для здійснення правоохоронної діяльності. Як правило, це спеціальний закон, що розкриває завдання організації та мету діяльності нього органу [212, с. 505]. Стосовно недержавних утворень правоохоронної спрямованості (на кшталт груп охорони громадського порядку,

або приватних детективів), то забезпечення їх відповідним рівнем кримінально-правового захисту пов'язано із покладенням певних визначених законодавством обов'язків службової діяльності та потенційною відповідальністю за їхнє невиконання. У разі виключно одностороннього розв'язання цього питання – встановлення гарантій захисту – буде порушений баланс компетенції правоохоронних утворень, що призведе до зловживань з боку приватного сектору правоохоронної діяльності.

Як ми бачимо, на сьогоднішній день не має чіткого визначення поняття «правоохоронного органу» та не має чіткого переліку органів, які мають статус правоохоронного. Правоохоронці повинні мати певний загальнодержавний правовий статус, який би чітко окреслював їхні права, свободи як людини і громадянина, гарантував реалізацію їх законних інтересів, чітко встановлював, які обмеження стосуються працівника правоохоронного органу та яка з боку держави передбачена за ці обмеження компенсація, відповідальність, соціальний і правовий захист осіб, які є працівниками правоохоронних органів. Такий комплекс прав, свобод, законних інтересів, обов'язків повинен бути зафіксований в окремому законодавчому акті, яким може виступати, наприклад, Закон України «Про статус працівника правоохоронного органу». Як це зроблено та закріплено у Законах України «Про статус суддів», «Про державну службу», «Про місцеве самоврядування» та інших [77, с. 140].

На нашу думку більш коректним буде розроблення та ухвалення Закону України «Про правоохоронні органи», в якому буде визначено основні функції правоохоронних органів, сфери їхньої діяльності, статус працівників тощо. А окремим додатком до цього закону має бути перелік правоохоронних органів України (на кшталт додатку до КК України, яким закріплено перелік майно, що не підлягає конфіскації).

Стосовно статусу працівників правоохоронних органів та відповідного кримінально-правового забезпечення їхнього захисту, то, в першу чергу слід

звернутись до визначення цього поняття. Слід відмітити, що вживання терміна «працівник правоохоронного органу», що використовується національним законодавством та вживається в сучасному науковому обігу, бере свій початок з кримінального законодавства колишньої Української РСР [77, с. 138]. Вживання терміна «правоохоронні органи» та «працівник правоохоронних органів», що використовуються в сучасному законодавстві незалежної України, було започатковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР «Про посилення правового захисту працівників правоохоронних органів» від 18.01.1991 року [168].

Працівник правоохоронного органу – це громадянин України, який працює в створюваних державою утвореннях (органах, службах, установах, підрозділах тощо), виконання службових обов'язків якого пов'язано з реалізацією хоча б однієї з таких функцій: 1) досудове розслідування в кримінальних справах (провадженнях) чи адміністративне провадження; 2) виконання вироків, рішень, ухвал і постанов судів, постанов органів розслідування і прокурорів працівниками: установ виконання покарань, кримінально-виконавчої інспекції, Державної виконавчої служби, військової частини, гауптвахти і дисциплінарного батальйону чи працівниками органів внутрішніх справ; 3) оперативно-розшукова; 4) адміністративна, профілактична, охоронна функція міліції (поліції); 5) припинення правопорушень при переміщенні людей, транспортних засобів, товарів та інших предметів чи речовин через державний і митний кордон; 6) припинення правопорушень при незаконному використанні лісу, незаконному полюванні, незаконному занятті рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом; 7) нагляд і контроль за виконанням законів [41, с. 246].

У КК України не визначається перелік працівників правоохоронних органів, що підлягають кримінально-правовій охороні (про детальний їх перелік буде йти мова у наступному розділі). Слід лише відмітити, що норми Закону

України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» до всіх інших суб'єктів, які мають право на державний захист використовує поняття «близькі родичі», яке є значно ширшим за «члени сім'ї», оскільки охоплює окрім батьків, дружини/чоловіка та дітей ще й таких осіб, як рідні брати і сестри, дід, баба, онуки [161, с. 110].

За загальним правилом відповідно до Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» захисту підлягають близькі родичі (а саме, батьки, дружина (чоловік), діти, рідні брати і сестри, дід, баба, онуки) суддів і працівників правоохоронних органів, посягання на життя, здоров'я, житло і майно яких перешкоджає виконанню працівниками суду і правоохоронних органів покладених на них законом обов'язків і здійсненню наданих прав. Виняток становить захист членів сім'ї судді Конституційного Суду України, який поширюється тільки на батьків, чоловіка/дружину, дітей [161, с. 110].

Стовно існуючої проблематики не визначення переліку правоохоронних органів, то ми вважаємо за доцільне навести приклад кримінально-правового захисту Державного бюро розслідувань.

Законом України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» не передбачено посилання на цей орган та відповідно до чинного законодавства (слідуючи букві закону) працівники ДБР не забезпечені належним державним захистом (в тому числі й кримінально-правовим).

Однак ні в кого не з'явиться сумнів про те, що Державне бюро розслідувань є правоохоронним органом. Маємо відмітити певні законодавчі недоопрацювання в питаннях охорони працівників цього органу. Так, аналізуючи положення ст. 1 Закону України «Про Державне бюро розслідувань» та ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», працівники Бюро не можуть бути віднесені до

працівників правоохоронних органів, оскільки відповідно до нормативних приписів першого Закону Бюро здійснює правоохоронну діяльність, а відповідно до нормативних приписів другого – правоохоронним органом визнається орган, який здійснює правозастосовні або правоохоронні функції. Тобто на працівників Бюро не розповсюджуються кримінально-правові гарантії, передбачені ст. 343, 345, 347, 348, 349 КК України.

Тому, слід підтримати Н.Р. Носевич у пропозиції внести відповідні зміни до КК України в частині передбачення директора Бюро, як державного діяча. Також, у ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» слід передбачити пряму вказівку на Бюро, як правоохоронний орган (на кшталт того, як передбачено органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони) [151, с. 64].

На цьому прикладі піддержується наш аргумент про те, що діяльність правоохоронних органів України потребує оновлення свого законодавчого забезпечення. Це стосується, у першу чергу, розроблення та ухвалення Закону України «Про правоохоронні органи», визначення переліку державних правоохоронних органів, працівники яких підлягають державному захистові тощо. Це забезпечить повноцінне та об'єктивне використання терміну «працівник правоохоронного органу» у КК України задля належного забезпечення кримінально-правового захисту.

1.2. Соціальна обумовленість кримінально-правового забезпечення захисту працівників правоохоронних органів в Україні

Зрозуміло, що кримінально-правове забезпечення захисту працівників правоохоронних органів має бути соціально обумовленим. Зазначена обумовленість передбачає не тільки існування норм, що передбачають кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення проти працівників правоохоронних органів, а й відповідність суворості кримінально-правового впливу тим баченням українського суспільства, що спрямовані на належний захист громадян. Розглядувана у цьому підрозділі дисертації проблематика є комплексною та охоплює низку сфер суспільних відносин, дотичних до обґрунтування доречності та необхідності відповідного кримінально-правового забезпечення.

Продовжуючи цю тезу слід відмітити, що відповідь на питання про соціальну обумовленість кримінально-правової норми передбачає з'ясування хоча б у загальному вигляді того, наскільки ця заборона узгоджена із завданнями, поставленими перед кримінальним законодавством, викликана соціальними потребами кримінально-правової охорони певних суспільних відносин. Оскільки від обґрунтованості визнання того чи іншого діяння злочинним залежить і ефективність кримінально-правової норми. У зв'язку з цим у літературі вірно підкреслюється, що обґрунтованість криміналізації діяння – це перший етап забезпечення результативності права взагалі та кримінального права зокрема [101, с. 9; 108, с. 12]. У нашому випадку мова йде про криміналізацію як процес та результат, оскільки нормами кримінального законодавства вже передбачено відповідний рівень захисту працівників правоохоронних органів, однак інтенсифікація цього забезпечення може змінитись через встановлення відповідності між нормою та «соціальним попитом» на неї.

У зв'язку із зазначеним маємо навести відповідне застереження, яке є універсальним у теорії кримінального права: «для того щоб кримінальний закон працював, був ефективнішим у боротьбі з відповідними суспільно небезпечними діями, ніж інші правові норми, кримінально-правова заборона повинна бути соціально та кримінологічно обумовленою. Прорахунки ж законодавця можуть призвести до двох небажаних наслідків: наявності прогалин у кримінальному законі та надмірності заборони» [75, с. 41].

Тому, у науці кримінального права розроблений певний інструментарій встановлення соціальної обумовленості кримінально-правової заборони, який передбачає аналіз норми кримінального права, або їх сукупності, крізь призму низки факторів, принципів, підстав. Як справедливо зазначає В.Ю. Коломієць, розглядаючи соціальну зумовленість кримінальної відповідальності за заподіяння тілесних ушкоджень, - «встановивши відповідність певного діяння підставам і принципам криміналізації, можна говорити про наявну (або відсутню) соціальну зумовленість норм КК, що передбачають кримінальну відповідальність за вчинення вказаних діянь» [102, с. 79]. У контексті нашого дослідження можна беззаперечно стверджувати, що кримінально-правове забезпечення захисту працівників правоохоронних органів є соціально зумовленим. Однак, нам слід проаналізувати на скільки відповідає сучасний кримінально-правовий захист працівників правоохоронних органів соціальному запиту суспільства на здійснення такої діяльності.

Значення встановлення такої відповідності влучно підкреслює А.М. Шульга, який стверджує, що зараз «актуальним визнається виявлення соціально-правової та юридичної обумовленості встановлення кримінально-правової заборони та визначення залежності її змісту від конкретних соціальних, політичних та інших умов, які існують у сьогоденні» [213, с. 11-12].

Чому ж має відповідати кримінально-правова норма, щоб бути соціально обумовленою? У науці кримінального права, як ми зазначали вище, зазначені

критерії відповідності називають факторами, підставами, причинами, умовами тощо. Більш детально розглянемо зазначені підходи.

На думку Д.О. Балобанової, необхідно розглядати дві групи факторів, що впливають на криміналізацію: 1) підстави кримінально-правової заборони, які слугують об'єктивними передумовами її встановлення; 2) принципи криміналізації, що відносяться до законодавчої техніки [26, с. 146]. Вчена виокремлює наступні підстави криміналізації: 1) суспільна небезпечність – неможливо встановити універсальний критерій, за яким можна було б визначити достатній для криміналізації ступінь суспільної небезпечності. При обговоренні кожної кримінально-правової новели необхідно вирішувати питання про наявність такої у конкретного виду діянь. Суспільною небезпечністю охоплюється наявність досить значної матеріальної або моральної шкоди, що завдається суспільству, яка, в свою чергу, впливає на пеналізацію і не є самостійною підставою криміналізації; 2) типовість та достатня розповсюдженість антисуспільної поведінки, але з урахуванням ступеня її суспільної небезпечності; 3) динаміка суспільно небезпечних діянь з урахуванням причин та умов, що їх породжують; 4) необхідність впливу кримінально-правовими заходами, при цьому потрібно враховувати, що кримінальна репресія – це крайня форма протидії найбільш небезпечним формам девіантної поведінки. Криміналізація діяння доречна тільки тоді, коли не має та не може бути норми, яка б досить ефективно регулювала відповідні відносини методами інших галузей права; 5) врахування можливостей системи кримінальної юстиції в протидії тим чи іншим формам антисуспільної поведінки та як їх складова наявність матеріальних ресурсів для реалізації кримінально-правової заборони; 6) співрозмірність позитивних та негативних наслідків криміналізації [26, с. 146-147].

Приблизно такий підхід використовує В.К. Грищук, досліджуючи соціальну зумовленість криміналізації діянь, що посягають на гідність людини,

зокрема наклепу і образи. Вчений виділяє та характеризує такі найбільш істотні чинники: 1) суспільна небезпечність діянь, що посягають на гідність людини; 2) відносна поширеність цих посягань; 3) доцільність протидій цим посяганням кримінально-правовими засобами; 4) узгодженість їх криміналізації з нормами міжнародного права; 5) відповідність їх криміналізації Конституції України; 6) законодавча практика протидії цим посяганням в європейських державах; 7) традиції української законодавчої практики протидії цим посяганням [73, с. 234].

Слід погодитись з І.М. Чубом у тому, що проблема соціальної обумовленості кримінальної відповідальності може бути вирішена різнобічно [207, с. 10]. Найбільш раціональний шлях її розв'язання – це пов'язати визначення факторів обумовленості кримінально-правової заборони з предметом дослідження, оскільки чинники, з якими пов'язане існування або прийняття певної кримінально-правової норми, можуть бути неоднаковими як за кількістю, так і за змістом [207, с. 10].

У предметних пошуках з проблематики, дотичної до нашого дослідження, визначаються більш специфічні критерії. Для прикладу, Т.С. Лосич наводить більш звужений перелік факторів соціальної обумовленості встановлення кримінальної відповідальності за вчинення цього погрози або насильства щодо судді, народного засідателя чи присяжного, зокрема такі: відносна розповсюдженість, конституційна доцільність кримінально-правової заборони, міжнародно-правова відповідність [131, с. 6]. М.М. Комарницький обґрунтовує доцільність встановлення відповідальності за злочини проти осіб чи їх близьких родичів у зв'язку з виконанням цими особами свого службового чи громадського обов'язку з позицій історичних, соціально-психологічних, нормативних, кримінологічних і міжнародних факторів [103, с. 37].

Узагальнюючий підхід до проблематики наведено В.І. Борисовим. Як зазначає вчений, соціальна обумовленість кримінального закону визначається

різноманітними за значущістю соціальними, економічними, політичними, психологічними та іншими чинниками, встановлення й розкриття яких дає можливість пояснити необхідність кримінально-правової охорони певних суспільних відносин, прогнозувати розвиток тих чи інших інститутів кримінального законодавства, підвищити обґрунтованість змісту закону [37, с. 287-289]. Ми розглядатимемо соціальну обумовленість кримінально-правового забезпечення захисту працівників правоохоронних органів в Україні крізь призму цих груп факторів.

Слід відмітити, що такий підхід активно використовуються у сучасних кримінально-правових дослідженнях. Для прикладу, Є.В. Лащук зазначає, що підставами криміналізації є сукупність соціально-економічних, соціально-психологічних і юридичних обставин, що зумовлюють потребу протидії певному негативному соціальному явищу [127, с. 209]. Вчений деталізує ці підстави у підставах кримінально-правової заборони, якими є: 1) істотність суспільної небезпечності діяння; 2) їх аморальність; 3) типовість і поширеність цих діянь; 4) неможливість протидії таким діянням інакше, як шляхом застосування кримінального покарання; 5) міжнародні зобов'язання держави щодо криміналізації певних діянь; 6) гарантування конституцією держави забезпечення правовою охороною певних суспільних відносин [127, с. 209]. А.М. Удод, досліджуючи соціально-історичні фактори криміналізації погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу фактори криміналізації суспільно небезпечних діянь поділяє на дві групи: 1) соціально-динамічні фактори кримінально-правової заборони, які слугують об'єктивними передумовами її встановлення; 2) юридико-догматичні фактори криміналізації, що відносяться до вимог законодавчої техніки, відповідності змісту та форми кримінально-правової норми системно-структурним характеристикам закону про кримінальну відповідальність й кримінально-правовій доктрині, в тому числі й в порівняльно-правовому аспекті [197, с. 16].

Ми поділяємо точку зору П.Л. Фріса [202, с. 258], що найбільш вдалою є позиція О.І. Коробєєва, який поділяє підстави встановлення кримінально-правової заборони на три відносно самостійні групи відповідно до їхнього змісту та внутрішньої природи, а також співвіднесення з різними сферами життя суспільства: 1) юридико-кримінологічні підстави (ступінь суспільної небезпеки діянь, їхня відносна поширеність і типовість, динаміка діянь із врахуванням причин, що їх породжують, і умов, можливість впливу на них кримінально-правовими засобами за відсутності можливості боротьби іншими заходами, а також можливості системи кримінальної юстиції); 2) соціально-економічні підстави (заподіюваний діяннями збиток, відсутність негативних наслідків кримінально-правової заборони й наявність матеріальних ресурсів для його реалізації); 3) соціально-психологічні підстави (рівень суспільної правосвідомості й психології та історичні традиції) [107, с. 80]. Єдине уточнення стосується доповнення юридико-кримінологічних підстав такою, як відповідність міжнародно-правовим стандартам захисту прав людини. Не вдаючись до наукової дискусії про те, що ми розуміємо під елементами соціальної обумовленості кримінально-правової заборони, у нашому дослідженні будемо використовувати категорію «фактор». Перейдемо до більш детального аналізу кожної з груп факторів.

Юридико-кримінологічні фактори. Першим серед цієї групи факторів є критерій *ступеня суспільної небезпеки діянь*. Ще Чезаре Беккарія зазначав, що справжнім мірилом злочинів є шкода, яка завдається ними суспільству; це одна з тих очевидних істин, для відкриття яких не потрібно ні квадрантів, ні телескопів і які доступні будь-якому середньому розуму [29, с. 231]. Однак не все так просто з визначенням ступеня суспільної небезпеки кримінальних правопорушень у цілому. Справа у тім, що на законодавчому рівні не визначено правил встановлення ступеня суспільної небезпечності кримінальних правопорушень. Прийнято вважати, що він вимірюється суворістю покарання.

Таку експертну оцінку суспільної небезпечності здійснює законодавець під час проектування кримінально-правових норм.

Дослідивши різні погляди щодо розуміння суспільної небезпечності, В. С. Ковальський виокремив основні з них: «1) це здатність заподіяти реальну шкоду правоохоронюваному об'єкту або створювати загрозу заподіяння такої шкоди; 2) наявність такої шкоди (реальної або потенційної) оцінюється з позиції усього суспільства, а не конкретного потерпілого. Саме тому небезпечність і називається суспільною; 3) шкода є наскільки великою, що загрожує основоположним суспільним цінностям, становить для них небезпеку [198, с. 105-106]. Зрозуміло, що діяння проти працівників правоохоронних органів, які визнані кримінальними правопорушеннями, потенційно задні заподіяти шкоду охоронюваним законодавством суспільним відносинам, які визнаються основоположними соціальними цінностями (життя та здоров'я, свобода, власність тощо).

Існує, щоправда, думка про те, що суспільна небезпека не є досить об'єктивним критерієм, адже коли мова йде про посягання не на абсолютні цінності (життя, здоров'я тощо), питання щодо визначення шкоди набуває певної умовності та вирішується на розсуд законодавця [75, с. 46]. В. В. Шаблистий стверджує, що категорія суспільної небезпечності є штучно створеним рудиментом радянської правової системи, що, можливо, підлягає заміні на безпеку людини, суспільства, держави та людства [209, с. 49-50]. Однак вчений пропонує не відмовлятися від суспільної небезпечності як категорії кримінального права, а замінити її назви іншою – безпекою людини, суспільства, держави та людства. За такого підходу докорінно нічого не зміниться у системі кримінально-правового забезпечення захисту працівників правоохоронних органів.

Підвищена суспільна небезпека кримінальних правопорушень проти працівників правоохоронних органів пояснюється також тим, що такі дії

призводять до перешкоджання нормальному функціонуванню відповідних органів, значною мірою послаблюють ефективність діяльності держави у сфері боротьби зі злочинністю, підривають її авторитет, а також руйнують систему державного управління зсередини [207, с. 5]. Під час посягання на працівників правоохоронних органів здійснюється негативний вплив на декілька об'єктів кримінально-правової охорони, серед яких є авторитет органів державної влади та життя, здоров'я, свобода, власність.

Діяльність правоохоронних органів у цілому та їхніх працівників зокрема потребує посиленої уваги з боку держави, адже, з одного боку, цих суб'єктів наділено правами і повноваженнями, яких не мають жодні інші агенти публічної влади, й реалізація яких вимагає максимально чіткої регламентації, а з іншого – виконання покладених обов'язків здійснюється ними в обстановці перманентної соціальної напруги, конфліктів різного ступеня інтенсивності, що зумовлює специфічні умови виконання професійних і службових завдань, підвищені ризики для життя, здоров'я, тілесної недоторканності, власності, честі, гідності й інших благ, що належать правоохоронцям [138, с. 17]. Тому ми можемо говорити про підвищений ризик професії правоохоронця та, відповідно, необхідність підвищеного захисту працівників правоохоронних органів під час виконання ними службових обов'язків.

У цьому аспекті «слід усвідомлювати, що працівники правоохоронних органів розглядаються в кримінальній політиці не тільки як люди-особистості, індивіди, але і як якісь складові частини, елементи механізму державного примусу, без якого неможлива нормальна діяльність держави з управління суспільством. Саме тому в посяганнях на державних діячів, співробітників правоохоронних органів або інших осіб, що забезпечують охорону громадського порядку, суддів, прокурорів, слідчих та інших осіб, які здійснюють специфічні державні або громадські функції, держава бачить не тільки посягання на життя, здоров'я, власність окремої людини – члена

суспільства, а насамперед – посягання на державно-владний авторитет. І саме тому таким особам, а також їх близьким родичам державою і суспільством надана кримінально-правова охорона» [103, с. 34-35].

Якщо виходити з переліку правоохоронних органів, або зі сфер суспільного життя, у якому вони забезпечують безпеку, то посягання їх працівників становить загрозу національній безпеці, публічному порядку, належному здійсненню протидії кримінальним правопорушенням тощо. Якщо окремо розглядати працівника правоохоронного органу, то шкода, яка завдається йому «складається з фізичних, матеріальних та морально-психологічних наслідків. Фізичні наслідки проявляються в нанесенні шкоди життю та здоров'ю працівників правоохоронних органів, матеріальні – в збитках, завданих майну потерпілих правоохоронців або державі, морально-психологічні – шкода психічному здоров'ю правоохоронців та/або членів їх сімей» [78, с. 66]. Слід проаналізувати типову суспільну небезпечність кримінальних правопорушень проти працівників правоохоронних органів за ступенем тяжкості (вона наведена у таблиці).

Таблиця № 1

**Види кримінальних правопорушень проти працівників
правоохоронних органів за ступенем тяжкості**

Кримінальний проступок	Нетяжкий злочин	Тяжкий злочин	Особливо тяжкий злочин
ч. 1 ст. 342 КК України	ч. 2 ст. 342 КК України		ч. 3 ст. 345 КК України
ч. 1 ст. 347 КК України	ч. 3 ст. 342 КК України		ч. 4 ст. 345 КК України
	ч. 1 ст. 345 КК України		ч. 2 ст. 347 КК України
	ч. 2 ст. 345 КК		ст. 348 КК

	України		України
			ст. 349 КК України

Як бачимо, переважна більшість складів кримінальних правопорушень проти працівників правоохоронних органів є особливо тяжкими злочинами (5 складів злочинів). Цим видом злочинів є передбачене КК України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі. Чотири склади кримінальних правопорушень проти працівників правоохоронних органів є нетяжкими злочинами. Цим видом злочинів є передбачене КК України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше п'яти років. Найменш чисельною групою складів кримінальних правопорушень проти працівників правоохоронних органів є ті, що відносяться до кримінальних проступків (2 склади). Кримінальним проступком є передбачене КК України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі. Серед складів кримінальних правопорушень проти працівників правоохоронних органів немає жодного, який відноситься до тяжких злочинів. Тяжким злочином є передбачене КК України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше десяти років.

Відносна поширеність і типовість кримінальних правопорушень проти працівників правоохоронних органів, динаміка діянь із врахуванням причин, що

їх породжують, і умов. Зазначений критерій є суто кримінологічним. Тому, у першу чергу наведемо статистичні показники відносно розповсюдженості кримінальних правопорушень проти працівників правоохоронних органів (за зареєстрованими кримінальними правопорушеннями).

Таблиця № 2

Відносна розповсюдженість кримінальних правопорушень проти працівників правоохоронних органів (за зареєстрованими кримінальними правопорушеннями)

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, приватному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, ст.342	394	321	321	475	362	417	367	324
<i>проступки (ч. 1 ст. 342)</i>								22
<i>злочини (ч.ч. 2, 3 ст. 342)</i>								302
Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу, ст.345	540	684	705	967	1115	817	821	909
Умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця, ст.347	3	8	10	10	16	10	13	17

Посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця, ст.348	12	2260	1568	278	220	63	54	34
Захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника, ст.349	1	62	5	3	2	1	0	2

У 2013 р. було зареєстровано 950 кримінальних правопорушень проти працівників правоохоронних органів, у 2014 р. – 3335, у 2015 р. – 2609, у 2016 р. – 1733, у 2017 р. – 1715, у 2018 р. – 1308, у 2019 р. – 1255, у 2020 р. – 1286. За даними, наведеними у таблиці ми спостерігаємо сплеск посягань на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця у 2014 р. (2260) та 2015 р. (1568). Це пояснюється революційними подіями, що відбувались у 2014 р. та тотальною недовірою громадян до працівників правоохоронних органів у ті часи. Це є аномальним явищем у вітчизняній кримінальній статистиці. У цілому ж, найбільш розповсюдженим кримінальним правопорушенням проти працівників правоохоронних органів є погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу (70% серед усіх кримінальних правопорушень проти працівників правоохоронних органів). Друге місце за розповсюдженістю посідає опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, приватному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (25%). До третьої категорії віднесено два кримінальних правопорушень: а) умисне знищення або пошкодження майна

працівника правоохоронного органу, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця; б) посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця. Ці два кримінальних правопорушення у середньому займають 4% від усіх правопорушень, що посягають на працівників правоохоронних органів. Захоплення ж представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника є найменш чисельним – до 0,2%.

Як зазначалось у попередніх наукових дослідженнях «статистичні дані свідчать про невтішні тенденції вчинення таких кримінальних правопорушень, левову частку яких становлять опір працівникові правоохоронного органу та погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу. Насторожує суттєва різниця між кількістю кримінальних правопорушень, внесених до ЄРДР, повідомлень про підозру та числом кримінальних проваджень, переданих до суду з обвинувальним актом. Так, приміром, у 2020 р. було зареєстровано 700 (909 – авт.) кримінальних правопорушень, передбачених ст. 345 (всі частини) КК України, а засуджено – 288 осіб» [98, с. 14].

Найбільш чисельною групою серед потерпілих працівників правоохоронних органів є поліцейські. На початку запуску Національної поліції як нового правоохоронного органу в Україні були наявними такі статистичні дані. За даними керівництва Національної поліції на 2017 р., штатна чисельність працівників поліції становила 126 000. За словами голови Національної поліції, за роки незалежності під час виконання службових обов'язків загинули 1 177 правоохоронців. За даними Генеральної прокуратури України, лише за ст. 345 КК «Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу» було порушено 541 кримінальне провадження, за ст. 348 КК «Посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця» - 18, за

ст. 347 КК «Умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця» – 5, за ст. 349 КК «Захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника» – 2 [174, с. 157].

У зв'язку із цим за критерієм відносної розповсюдженості кримінальних правопорушень проти працівників правоохоронних органів відповідний кримінально-правовий захист є соціально обумовленим. Аналізуючи показники злочинності проти працівників правоохоронних органів М.М. Комарницький справедливо підводить такий підсумок: «одним із першочергових завдань держави є не тільки створення належних організаційних умов для нормального функціонування правоохоронної системи та виконавчої служби в цілому, а й забезпечення безпечних умов діяльності окремих їх представників» [207, с. 14]. І до цих безпекових умов належить у першу чергу кримінально-правова складова.

Критерій можливості впливу на кримінальні правопорушення проти працівників правоохоронних органів кримінально-правовими засобами за відсутності можливості боротьби іншими заходами не потребує детального обґрунтування через те, що інші заходи правового реагування не можуть бути визнані адекватними тій шкоді, що завдаються під час посягань на працівників правоохоронних органів. Кримінальна відповідальність за досліджувані кримінальні правопорушення передбачена й за інші типові діяння, в складах яких фігурує звичайний, без спеціального статусу, потерпілий. Це стосуються й посягання на життя й здоров'я, й захоплення заручників, й знищення майна. Виключно опір працівникові правоохоронного органу слід вважати суто специфічним складом кримінального правопорушення. Хоча, ч. 3 ст. 342 КК України також передбачено наслідки, які є конструктивними особливостями складів «звичайних» кримінальних правопорушень. Стосовно ч.ч. 1 та 2 ст. 342

КК України, то у разі їх декриміналізації працівники правоохоронних органів будуть позбавлені належного захисту.

За критерієм *можливості системи кримінальної юстиції запобігати правопорушенням проти працівників правоохоронних органів* слід відмітити, що держава зобов'язана створити для належного захисту працівників правоохоронних органів, у тому числі й кримінально-правовими засобами. Як зазначають вчені, «кримінальний закон, який встановлює відповідальність за визначений вид діянь, може бути практично функціональним і досить ефективним, якщо всі передбачені нормою ознаки складу злочину, як правило, доказові» [174, с. 157]. У нашому випадку усі ознаки складів кримінальних правопорушень проти працівників правоохоронних органів є процесуально доказовими. Більш того, в Україні існує розгалужена система державних органів кримінальної юстиції, які забезпечені усі необхідним для притягнення винних до кримінальної відповідальності, забезпечення її реалізації.

Відповідність кримінально-правового захисту міжнародно-правовим стандартам у сфері кримінально-правового регулювання. Слід підкреслити, що у міжнародно-правових актах із зазначеної проблематики більшість уваги зосереджена на вимогах стосовно дій правоохоронних органів із дотримання прав і свобод людини. Мова йде про етичні кодекси діяльності поліцейських, стандарти такої діяльності тощо [72].

Сучасний український дослідник О.О. Кирбят'єв, присвятивши цілий підрозділ докторської дисертації питанням міжнародно-правового виміру охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів [98, с. 43-56] так і не навів жодного міжнародно-правового документу, яким передбачено захист саме працівників правоохоронних органів. Справа у тім, що таких спеціалізованих документів не існує. Ним було проаналізовано виключно ті міжнародні нормативно-правові документи, положення яких стосуються вимог саме до діяльності правоохоронних органів.

Вченим було зроблено висновок, що «визначення підстав, обсягу та меж кримінально-правової охорони працівників правоохоронних органів має здійснюватися на національному (державному) рівні, виходячи з напрямків та засад внутрішньої кримінально-правової політики як частини правової політики держави. Саме на державному рівні має бути встановлена система загальних та особливих заходів державного захисту працівників правоохоронних органів від перешкоджання виконанню покладених на них законом обов'язків і здійсненню наданих прав, а так само від посягань на життя, здоров'я, житло і майно зазначених осіб та їх близьких родичів у зв'язку із службовою діяльністю цих осіб» [98, с. 56]. Таким чином, прямих спеціалізованих міжнародно-правових актів, якими би визначалась необхідність посиленого захисту працівників правоохоронних органів, не існує. У загальних міжнародно-правових актах лише наголошується на необхідності наявності в праві окремих держав правових норм про застосування санкцій по відношенню до осіб, які вдаються до того чи іншого протизаконного впливу або тиску на діяльність працівників правоохоронних органів.

Однак сама філософія правоохоронної діяльності передбачає те, що вона визнається особливим видом діяльності на міжнародно-правовому рівні. Тому, безумовно, ми маємо стверджувати факт відповідності кримінально-правового захисту працівників правоохоронних органів стандартам міжнародного права.

У цьому контексті ми маємо зробити декілька висновків.

Перший – працівники правоохоронних органів, як і інші категорії громадян та у цілому людей, користуються такими універсальними правами та свободами людини і громадянина як право на життя, право на недоторканність житла, право на свободу та особисту безпеку тощо. Вони перебувають під постійними правовим (в тому числі й кримінально-правовим) захистом від проявів насильства та інших правопорушень.

Другий – необхідність встановлення кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти працівників правоохоронних органів, є повсякчас визнаною загальною суспільною потребою у забезпеченні правового порядку, публічної безпеки, дотримання законності у цілому.

Отже, природнім та беззаперечним видається твердження про те, що насильницькі посягання на життя, здоров'я та безпеку будь-якого працівника правоохоронного органу або погрози вчинити подібні посягання мають справедливо каратися в рамках системи кримінального права як абсолютно недопустимі та надзвичайно небезпечні кримінальні посягання на основні підвалини законності та права, основи громадянського суспільства та держави [130, с. 26].

Третій – у зв'язку із тим, що міжнародно-правові акти у зазначеній сфері мають рекомендаційний характер, у законодавстві не усіх держав світу виокремлено окремі склади кримінальних правопорушень за посягання на працівників правоохоронних органів. В окремих державах зазначені ознаки виокремленні у якості кваліфікуючих (про що мова піде у розділі 3 дисертації).

Соціально-економічні фактори характеризують суспільну необхідність та політичну доцільність кримінально-правового забезпечення захисту працівників правоохоронних органів.

Перший з них – це *заподіюваний діяннями збиток* під час вчинення кримінальних правопорушень проти працівників правоохоронних органів. Слід зазначити, що Конституція України визнає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини проголошується головним обов'язком держави (ст. 3 Конституції України). У реалізації цього завдання провідна роль належить правоохоронним органам. Саме правоохоронна діяльність прокуратури, органів внутрішніх справ, безпеки, інших правоохоронних органів спрямована на попередження правопорушень,

цивілізоване розв'язання конфліктів, забезпечення нормального функціонування суспільства. Вона зміцнює правопорядок, є дієвим механізмом здійснення та захисту прав і свобод людини. Безпека, стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави від внутрішніх та зовнішніх загроз мають бути гарантовані правоохоронними органами у різних сферах життєдіяльності – економічній, політичній, військовій, технологічній, інформаційній, екологічній тощо [207, с. 10-11].

Слід погодитись з І.Д. Метельським, що «фактично посягаючи у таких випадках на працівника правоохоронного органу, винний завдає шкоди не лише йому, а й органу, в якому він працює, а той, у свою чергу, уособлює державну владу. Правоохоронець-потерпілий у такому разі виступає ніби «зв'язною ланкою» між злочинцем та органом держави, якому завдається шкода. Шкода, що завдається правоохоронному органу може бути як матеріальною, так і нематеріальною, але в будь-якому випадку її заподіяння значним чином відображається на порядку функціонування правоохоронної інституції» [138, с. 109-110].

Як ми вже зазначали, що під час вчинення кримінального правопорушення проти працівника правоохоронного органу може завдаватись шкода національній безпеці, безпеці державних кордонів, публічній безпеці, життю та здоров'ю громадян, власності, нормальній діяльності правоохоронних органів тощо.

Аналіз ситуації, що склалась в Україні, та прогнозування її розвитку свідчать, що послаблення боротьби з економічною злочинністю в сучасних умовах може призвести до таких негативних наслідків: суттєвого уповільнення проведення економічних і соціальних реформ в Україні та їх підриву; підвищення ймовірності політичної дестабілізації в Україні; перетворення України на кримінально-кланову або тоталітарну державу; кооперування української організованої злочинності з мафіозними угрупованнями країн

близького та далекого зарубіжжя; інвестиційної ізоляції України на міжнародному рівні [57, с. 152-153].

Саме необхідність посилення персональної безпеки зазначених осіб та їх професійної діяльності є достатньою підставою для кримінально-правового забезпечення захисту працівників правоохоронних органів.

Відсутність негативних наслідків кримінально-правової заборони означає, що шкода, яку може бути завдано впровадженням кримінальної відповідальності за певну поведінку, явно перевищує збиток, який заподіюється цією поведінкою [129, с. 293].

Криміналізуючи посягання на осіб чи їх близьких родичів у зв'язку з виконанням цими особами свого службового чи громадського обов'язку, законодавець, безсумнівно, передбачає певні негативні наслідки застосування цих кримінально-правових норм – майнові обмеження для винного та його сім'ї, різні обмеження особистої свободи. Але, разом із тим, незважаючи на негативні наслідки від криміналізації, потрібно визнати, що посягання на осіб чи їх близьких родичів у зв'язку з виконанням цими особами свого службового чи 45 громадського обов'язку завдають суттєвої шкоди у різних сферах суспільного життя і суспільство потребує належного захисту від таких посягань. І ця потреба є соціально обумовленою. Суспільна користь кримінально-правового захисту від посягань на осіб чи їх близьких родичів у зв'язку з виконанням цими особами свого службового чи громадського обов'язку, звичайно, переважає негативні наслідки криміналізації таких діянь [103, с. 44-45].

Дії, що пов'язані з перешкоджанням охоронній діяльності, тягнуть цілий комплекс шкідливих наслідків як у сфері здійснення самої охоронної діяльності, так і у царині забезпечення основних прав та свобод людини. Тому негативний результат від вчинення цих дій здатен зачепити права й законні інтереси невизначеної, нерідко – величезної кількості осіб (наприклад, право на життя, здоров'я, власність, громадський порядок). Ця шкода, безперечно, значно

переважає той результат у виді обмеження індивідуальних прав і свобод винного, який може настати у разі засудження конкретної особи (групи осіб) за такі діяння [174, с. 157]. Тому, ми маємо констатувати відсутність негативних наслідків кримінально-правової заборони кримінальних правопорушень проти працівників правоохоронних органів.

Що стосується *матеріальних ресурсів для реалізації кримінально-правових заборони*, то вченими справедливо зазначається, що держава зобов'язана віднайти необхідні кошти для забезпечення належного запобігання кримінальним правопорушенням, зважаючи на їхній високий рівень суспільної небезпечності та великий розмір заподіюваних ними матеріальних збитків [176, с. 202].

Слід відмітити, що у Законі України «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів» у ст. 3 вказано, що відповідно до законодавства України, працівники суду і правоохоронних органів та їх близькі родичі мають право: а) застосовувати заходи фізичного впливу, спеціальні засоби і зброю з метою забезпечення виконання правомірних наказів й усних вимог, що добровільно не виконуються, для захисту особистої безпеки, безпеки близьких родичів, а також свого житла і майна; б) вимагати й одержувати допомогу у виконанні покладених на них обов'язків, а в разі необхідності – для особистого захисту, а також свого житла і майна з боку відповідних правоохоронних та інших державних органів; в) здійснювати спеціальні заходи щодо забезпечення безпеки; г) отримувати матеріальну компенсацію у випадку загибелі працівника, каліцтва або іншого ушкодження здоров'я, знищення чи пошкодження його житла і майна у зв'язку з виконанням службових обов'язків.

Соціально-психологічні фактори. Пов'язані із розвитком суспільних процесів, що впливали на формування законодавчої бази, а також рівнем психологічного сприйняття громадянами необхідності кримінально-правового захисту працівників правоохоронних органів.

Рівень суспільної правосвідомості та психології. Цей критерій слід розглядати з декількох позицій. Перша – це рівень відповідності суворості та всебічності кримінально-правової заборони рівню суспільної свідомості та психології. Друга – це розповсюджена у соціумі думка про доступність та прийнятність посягання на правоохоронців, що своєю чергою обумовлює існування кримінально-правової заборони.

Стосовно першої позиції, маємо зазначити, що законодавець під час ухвалення КК України не тільки ураховував, але й уособлював рівень суспільної правосвідомості та психології під час конструювання кримінально-правових норм, а також установлення міри кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень. Слід відмітити, що здійснене нами опитування громадян в межах здійснення науково-дослідної роботи кафедри кримінального права та кримінології Донецького державного університету внутрішніх справ за темою «Протидія кримінальним правопорушенням на території проведення ООС (Операції об'єднаних сил)» засвідчило той факт, що 99% опитаних громадян вважають необхідним існування кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти працівників правоохоронних органів. Також 83% опитаних вважають належним рівень кримінально-правового захисту працівників правоохоронних органів. Однак, 7% вважають за доцільне підвищити, а 9% - знизити кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення проти працівників правоохоронних органів.

Стосовно другої позиції, то у цьому випадку необхідно урахувати той факт, що у нашій країні доволі високим є рівень недовіри громадян до правоохоронних органів. Слід зазначити, що недовіра найчастіше висловлюється Прокуратурі (68%), Спеціалізованій антикорупційній прокуратурі (66%), Національному антикорупційному бюро України (НАБУ) (65%), Національному агентству з питань запобігання корупції (НАЗК) (65%), тощо [159]. Моральні устої українського суспільства формувались у процесі

тотального зловживання з боку правоохоронних органів. У зв'язку із цим, реформаторські процеси сектору безпеки, що здійснюються останнім часом в нашій країні, сприймаються громадянами як штучні та такі, що не призведуть до позитивних результатів. Як зазначає К.В. Катеринчук, «соціальні, економічні, політичні процеси в суспільстві, низький рівень моральної культури та збільшення кількості релігійних груп агресивної спрямованості впливають на причини й умови вчинення посягань на здоров'я особи та інші злочинні діяння» [94, с. 59; 95, с. 29-40]. І саме це має слугувати важелем для того, щоб не було здійснено або декриміналізацію, або депеналізацію кримінальних правопорушень проти працівників правоохоронних органів. Це є так би мовити запобіжником у цьому процесі.

Історичні традиції. Правоохоронна діяльність актуальна при будь-якому державному устрої, оскільки правила, встановлені державою, повинні охоронятися нею з метою належної регламентації правового життя суспільства і правових відносин у ньому. Це є очевидним тому, що держава і процеси, що відбуваються у ній, мають становити собою впорядковану і стійку структуру, здатну до самозбереження та розвитку відповідно до тенденцій і закономірностей суспільного розвитку. Тільки чітке дотримання й охорона законів, прав і свобод людини здатні забезпечити якісний розвиток суспільства в цілому та окремих осіб, дає змогу реалізовувати потенціал цього товариства для досягнення і забезпечення цілей такого розвитку. Правоохоронна діяльність при цьому є невід'ємною частиною та неодмінною умовою забезпечення дотримання прав і свобод людини, відновлення їх у разі порушення, максимально можливої нейтралізації або усунення негативних наслідків, що виникають у результаті порушень законодавства.

Стосовно цього елементу соціально-психологічних факторів, то ми маємо констатувати факт історичної прийнятності та традиційності кримінально-правового захисту працівників правоохоронних органів. Кримінально-правовий

захист працівників правоохоронних органів простежуються у багатьох історичних пам'ятках кримінального права України, зокрема: Руській Правді [167], Литовських статутах 1529, 1566 та 1588 років [89, с. 45], Соборне уложення («Уложення царя Олексія Михайловича») 1649 р. [179, с. 96], Артикула військового 1715 р. [51, с. 242-245], Уложення про покарання кримінальні і виправні 1845 р. [199], КК УСРР 1922 р. [116], КК УРСР 1927 р. [195], КК УРСР 1960 р. [196] тощо.

Однак, серед досліджуваних кримінальних правопорушень є відносно «нові». Так, вперше кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу була встановлена лише у 1991 р., шляхом доповнення Кримінального кодексу УРСР 1960 р. ст. 189⁵ «Умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу». Кримінально-правова норма даної статті охороняла майно судді, народного засідателя або працівника прокуратури, органу внутрішніх справ чи безпеки, а так само його близьких родичів, у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків. Санкція даної норми передбачала покарання у виді позбавлення волі на строк від одного до трьох років. Згодом ст. 189⁵ КК УРСР отримала назву «Умисне знищення або пошкодження майна, що належить судді чи працівникові правоохоронного органу», що більш точніше відповідала змісту диспозиції норми і чіткіше відображала перелік потерпілих від злочину [52, с. 107].

Слід відмітити, що на час набуття незалежності України у КК «було сформовано достатньо повну систему кримінально-правових норм, спрямованих на захист суспільних відносин, що виникають у зв'язку зі службовою діяльністю працівників правоохоронних органів. Ця система норм передбачала відповідальність за вчинення багатооб'єктних злочинів, основним безпосереднім з яких, як і раніше, залишалися суспільні відносини у сфері управління; додатковими обов'язковими та/або факультативними (в залежності

від обставин) – життя, здоров'я, гідність, власність працівників правоохоронних органів та їх близьких родичів» [197, с. 107]. Під час подальшого розвитку кримінального законодавства та ухвалення КК України у 2001 р. кримінально-правове забезпечення захисту працівників правоохоронних органів набуло більшої інтенсифікації та диференціації.

За справедливим твердженням А.М. Удода, «генеза законодавства про кримінальну відповідальність за погрозу або насильство щодо працівників правоохоронних органів у зв'язку з їх службовою діяльністю демонструє кореляцію з розвитком державного апарату в цілому, зміцненням та поступовою диференціацією його функцій. На кожному історичному етапі, враховуючи особливості криміногенної обстановки, а також рівень розвитку кримінально-правової науки і законодавчої техніки відбувалося формування правового концепту, моделі належного ставлення з боку суспільства до держави загалом та її представників в особі працівників правоохоронних органів, зокрема» [197, с. 33].

У зв'язку із цим, ми можемо зробити узагальнений висновок про те, що існування кримінально-правових норм, якими встановлено кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення проти працівників правоохоронних органів засвідчує соціальну затребуваність існування кримінально-правового захисту працівників правоохоронних органів, її соціальну детермінованість.

Стосовно перспектив розвитку кримінального законодавства у зазначеній сфері, то у тексті проєкту нового КК України передбачено, що «ознакою складу злочину, які підвищують на один ступінь тяжкість злочину, передбаченого цим Розділом, визнаються: а) вчинення злочину, передбаченого статтею 7.7.3 цього Кодексу, якщо опір здійснюється працівникові правоохоронного органу чи військовослужбовцеві Національної гвардії України під час виконання ним службових обов'язків з охорони громадського порядку або члену громадського

формування з охорони громадського порядку і державного кордону під час реалізації ним свого суб'єктивного права в інтересах суспільства» [114]. Оскільки робота над текстом проєкту КК України ще триває, ми переконані у подальшій диференціації положень кримінального законодавства щодо захисту працівників правоохоронних органів.

Таким чином, ми можемо констатувати, що соціальна обумовленість кримінально-правового забезпечення захисту працівників правоохоронних органів підтверджується такими факторами: 1) юридико-кримінологічними (ступінь суспільної небезпеки діянь, їхня відносна поширеність і типовість, динаміка діянь із врахуванням причин, що їх породжують, і умов, можливість впливу на них кримінально-правовими засобами за відсутності можливості боротьби іншими заходами, а також можливості системи кримінальної юстиції, відповідність міжнародно-правовим стандартам захисту прав людини); 2) соціально-економічними (заподіюваний діяннями збиток, відсутність негативних наслідків кримінально-правової заборони й наявність матеріальних ресурсів для його реалізації); 3) соціально-психологічними (рівень суспільної правосвідомості й психології та історичні традиції). Існування відповідних кримінально-правових норм засвідчує їх соціальну допустимість та необхідність.

Криміналізація порушень проти працівників правоохоронних органів (і сам факт існування відповідних приписів кримінального законодавства) відповідають визначеним факторам соціальної обумовленості.

Висновки до Розділу 1

Основою правового захисту працівників правоохоронних органів є КК України, який охороняє суспільні відносини у сфері нормальної діяльності цих

працівників. Тобто, згідно чинного законодавства кримінально-правова охорона є засобом захисту працівників правоохоронних органів

Під правовою гарантією захисту прав співробітників правоохоронних органів слід розуміти передбачені законодавством юридичні засоби, механізми (презумпції) і процедури, що забезпечують можливість співробітникам правоохоронних органів реалізовувати повноваження, що передбачені законодавством.

Кримінально-правове забезпечення в узагальненому вигляді полягає у законодавчому визначенні складу злочину та покарання за вчинення таких суспільно небезпечних діянь. Тому, у наступному розділі ми проаналізуємо всі елементи кримінально-правового забезпечення захисту працівників правоохоронних органів: об'єктивні та суб'єктивні ознаки складів злочину, а також караність цих діянь. До того ж, першу складову доцільно розподіляти на два елементи.

Основне спрямування кримінально-правового захисту працівників правоохоронних органів – це життя та здоров'я працівників правоохоронних органів, також найбільш важливі їхні права та свободи, які забезпечують належне виконання службових обов'язків.

Складами кримінальних правопорушень, що утворюють кримінально-правове забезпечення захисту працівників правоохоронних органів є такі: ст.342 КК України «Опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, приватному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб»; ст. 345 КК України «Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу», ст. 347 КК України «Умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця»; ст. 348 КК України

«Посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця»; ст. 349 КК України «Захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника».

У чинному законодавстві належність до правоохоронних органів визначається через використання на законодавчому рівні таких термінів, як: «забезпечення громадської безпеки і порядку, охорона прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави», «правоохоронні функції», «правоохоронний орган спеціального призначення», «протидія нелегальній (незаконній) міграції», «державний орган спеціального призначення з правоохоронними функціями», «здійснення розвідувальної діяльності з метою сприяння реалізації національних інтересів України та протидії зовнішнім загрозам національній безпеці України», «державна охорона», «забезпечення охорони та підтримання громадського порядку», «реалізація державної політики у сфері кіберзахисту критичної інформаційної інфраструктури тощо».

У цілому, маємо відмітити недоцільність передбачення на законодавчому рівні конкретного сталого переліку правоохоронних органів. Вважаємо, що до них мають відноситись органи, що за своїм призначенням здійснюють правоохоронну функцію, або функції охорони правопорядку.

Існує необхідність у розробленні та ухваленні Закону України «Про правоохоронні органи», в якому буде визначено основні функції правоохоронних органів, сфери їхньої діяльності, статус працівників тощо. А окремим додатком до цього закону має бути перелік правоохоронних органів України (на кшталт додатку до КК України, яким закріплено перелік майно, що не підлягає конфіскації).

Соціальна обумовленість кримінально-правового забезпечення захисту працівників правоохоронних органів підтверджується такими факторами: 1) юридико-кримінологічними (ступінь суспільної небезпеки діянь, їхня відносна

поширеність і типовість, динаміка діянь із врахуванням причин, що їх породжують, і умов, можливість впливу на них кримінально-правовими засобами за відсутності можливості боротьби іншими заходами, а також можливості системи кримінальної юстиції, відповідність міжнародно-правовим стандартам захисту прав людини); 2) соціально-економічними (заподіюваний діяннями збиток, відсутність негативних наслідків кримінально-правової заборони й наявність матеріальних ресурсів для його реалізації); 3) соціально-психологічними (рівень суспільної правосвідомості й психології та історичні традиції). Існування відповідних кримінально-правових норм засвідчує їх соціальну допустимість та необхідність.

Криміналізація порушень проти працівників правоохоронних органів (і сам факт існування відповідних приписів кримінального законодавства) відповідають визначеним факторам соціальної обумовленості.

Переважає більшість складів кримінальних правопорушень проти працівників правоохоронних органів є особливо тяжкими злочинами (5 складів злочинів). Цим видом злочинів є передбачене КК України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі. Чотири склади кримінальних правопорушень проти працівників правоохоронних органів є нетяжкими злочинами. Цим видом злочинів є передбачене КК України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше п'яти років. Найменш чисельною групою складів кримінальних правопорушень проти працівників правоохоронних органів є ті, що відносяться до кримінальних проступків (2 склади). Кримінальним проступком є передбачене КК України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого

передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі. Серед складів кримінальних правопорушень проти працівників правоохоронних органів немає жодного, який відноситься до тяжких злочинів. Тяжким злочином є передбачене КК України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше десяти років.

Найбільш розповсюдженим кримінальним правопорушенням проти працівників правоохоронних органів є погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу (70% серед усіх кримінальних правопорушень проти працівників правоохоронних органів). Друге місце за розповсюдженістю посідає опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, приватному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (25%). До третьої категорії віднесено два кримінальних правопорушень: а) умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця; б) посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця. Ці два кримінальних правопорушення у середньому займають 4% від усіх правопорушень, що посягають на працівників правоохоронних органів. Захоплення ж представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника є найменш чисельним – до 0,2%.

РОЗДІЛ 2. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ В УКРАЇНІ

2.1. Об'єктивні ознаки кримінальних правопорушень проти працівників правоохоронних органів

Вивчення будь-якого кримінального правопорушення неможливе без дослідження особливостей об'єктивної сторони його складу. Остання дозволяє встановити ту фактичну дійсність, котра сприяла або обумовила вчинення суспільно небезпечного акту та настання бажаного суб'єктом наслідку. Не є виключенням і кримінальні правопорушення проти працівників правоохоронних органів. Особливу увагу необхідно звернути на те, що вказаний блок є діями з підвищеним рівнем суспільної небезпеки, що можна пояснити тим, що саме правоохоронні органи є основним суб'єктом захисту прав та свобод людини та громадянина країни. Отже, враховуючи вищевказане, вважаємо за доцільне зупинитись на цьому питанні більш детально.

Відтак, вчені вказують, що об'єктивна сторона складу злочину є його зовнішнім вираженням, та характеризує насамперед діяння як сукупне поняття суспільно небезпечної дії та бездіяльності як обов'язкової ознаки будь-якого злочину [91, с. 132]. Г.В. Чеботарьова визначає об'єктивну сторону складу злочину як систему передбачених кримінальним законом ознак, які характеризують зовнішній бік посягання особи на суспільні відносини та є предметом її оцінки [200, с. 253]. Насправді, не можна виокремити найбільш вагомий елемент складу кримінального правопорушення, оскільки тільки у взаємозв'язку та взаємозалежності вони утворюють єдине ядро, здатне привести кримінального правопорушника до бажаного результату. Однак, об'єктивна сторона та об'єкт кримінального правопорушення надають можливість встановити особливості та умови останнього.

Сучасне вчення про структуру злочину з'явилося на порівняно пізньому етапі розвитку загального права, зокрема в другій половині XIX – початку XX ст., коли доктрина замість аналізу кримінального права *ad hoc* (від злочину до злочину) стала робити перші реальні кроки в напрямі узагальнення й теоретичного абстрагування. В основу структури злочину англійські юристи поклали таку середньовічну максиму: «*Actus reus non facit reum nisi mens sit res*» («Дія не робить винним, якщо не винна думка»). Виходячи із цього, можна сказати, що англійська доктрина кримінального права в її класичному варіанті розглядає злочин у цілому як єдність двох елементів: *actus reus* (заборонена поведінка в найбільш широкому, загальному сенсі останнього слова) і *mens rea* (супутній такій поведінці психічний настрій). Термін «*actus res*», що позначає зовнішній (фізичний, об'єктивний) компонент злочину, використовується, незважаючи на свою латинську форму вираження, у доктрині кримінального права порівняно з недавнього часу: уперше його згадав в «Основах кримінального права» К.С. Кені в 1902 р. саме у зв'язку із зовнішнім, об'єктивним, елементом злочину як такому, що протиставляється суб'єктивному елементу – *mens rea*. Більшість визначень *actus reus*, пропонованих у доктрині кримінального права, акцентують на зовнішній, фізичній природі [33, с. 193]. На сьогоднішній день вчені схильні думати, що кримінальне правопорушення зумовлюється більше суб'єктивним відношенням правопорушника, а об'єктивна реальність потрібна виключно як допоміжна одиниця. Ми погоджуємось із такою позицією, оскільки сам сценарій кримінального правопорушення складається у свідомості людини, обумовлений мотивацією, яка формується через бажання та потреби.

Що стосується об'єкта злочину, то в цьому випадку слід керуватися тим, що з точки зору формального його визначення – це те, що зазнає деструктивного впливу в результаті вчинення злочинного діяння. При здійсненні сутнісного визначення об'єкта злочину сьогодні не існує жодних

підстав звертатись до абстрактної філософської категорії «суспільні відносини», а особливо для оперування нею при визначенні об'єкта певного злочину. Категорійний статус суспільних відносин більшою мірою відповідає досить абстрактному рівню філософського погляду на суспільство. Суспільні відносини як соціально-філософське поняття можуть виконувати роль сутнісної характеристики суспільства, а не вузької юридичної категорії, якою є склад злочину. У понятті «суспільні відносини» акцент зроблено на його першій частині – «суспільні», що наголошує на надіндивідуальному характері соціальних залежностей і, відповідно, трансіндивідуальній сталості сторін суспільних відносин. Справжніми суб'єктами суспільних відносин є не індивідууми, не локальні соціальні групи, а винятково великі соціальні спільноти (класи, нації тощо), що становлять надіндивідуальну реальність. Суспільні відносини – це категорія, що виражає спосіб суспільного взаємозалежного співбуття великих соціальних утворень, а не окремих індивідуумів чи їх груп [109, с. 72–73]. Ми є прихильниками думки, що об'єкт кримінального правопорушення – це суспільні відносини, які піддаються деструктивному впливу. Нашу позицію можемо пояснити з тієї точки зору, що звужувати об'єкт до якоїсь певної цінності недоречно у зв'язку із тим, що такий підхід умовно знизить реальну суспільну небезпеку діяння.

Адепти теорії «об'єкт злочину – суспільні відносини» ігнорують цю властивість останніх і, підміняючи поняття, ототожнюють суспільні відносини з відносинами між людьми в суспільстві. Теза про те, що об'єктом злочину є суспільні відносини, дуже віддалена від безпосередньої практики юриста, оскільки окремий суб'єкт чи їх групи (співучасть у злочині) ні прямо, ні опосередковано не можуть порушити суспільні відносини у названому вище їх розумінні. Категорія «суспільні відносини» відображає дійсність на надзвичайно високому рівні абстракції. Як правило, правознавець з такими рівнями абстракції не працює. Він має справу з питаннями правового захисту

життя, здоров'я, гідності, власності, політичної системи тощо, але, будучи навченим основам кримінального права на існуючій теорії «об'єкт злочину – суспільні відносини», схильний трактувати злочин як посягання саме на такі відносини, маючи на увазі не їх, а відносини між людьми в суспільстві. Це непорозуміння виникає через те, що суспільні відносини плутають з формами їх зовнішнього прояву [124, с. 102]. В цьому контексті логічним є розуміння під суспільними відносинами ті макросоціальні зв'язки, котрі є цінністю держави.

До речі, В.М. Куц вказує, що найчастіше суспільні відносини ототожнюють з міжособистісними відносинами, а інтереси, потреби, цінності та ідеали вважають змістом цих відносин. Більш коректним було б таке вирішення цього питання: об'єктом злочину є не суспільні відносини, а певні цінності, щодо яких виникають відносини між людьми в суспільстві, а не суспільні відносини як відносини між суспільствами (класами, націями, конфесіями тощо). Норми чинного кримінального права охоплюють сферу конкретних діянь індивідуумів або їх груп стосовно одне одного. Це обмежує можливість спекуляцій навколо суспільних відносин як об'єкта злочину. У злочинних діях окремих осіб не існує загрози суспільним відносинам. Останнім під силу порушити більш потужні соціальні негаразди, наприклад, революції, війни. Від злочину страждають не міфічні суспільні відносини, а конкретні цінності: особистість, життя, здоров'я, громадська безпека, власність тощо [124, с. 103]. Ми повністю підтримуємо вченого та зі свого боку додамо, що *суспільні відносини, які охороняються державою мають розглядатися як комплекс конституційно закріплених нормативно-правових орієнтирів, які визначають пріоритетні права та свободи громадян, посягання на які заборонені кримінальним законодавством.*

Деякі автори пояснюють об'єктивну сторону злочину як процес суспільно небезпечного і протиправного посягання на охоронювані законом інтереси, що розглядається з його зовнішньої сторони, з точки зору послідовного розвитку тих подій і явищ, які починаються зі злочинної дії (бездіяльності) суб'єкта та

закінчуються настанням злочинного результату» [119, с. 9]. Кримінальний закон не дає характеристики зовнішніх ознак злочинного діяння. У кримінальному законі (у ст. Особливої частини КК України) ці ознаки можуть перераховуватись, або описуватись. Слід зазначити, що оскільки форма – це спосіб існування, внутрішня організація та зовнішнє вираження змісту [152, с. 699], то без чіткого окреслення форм існування об'єктивної сторони її зміст неможливо розкрити [135, с. 163]. Кримінальне законодавство в своїх нормах визначає всі ті особливості кримінального правопорушення, які мають особливе значення для кваліфікації та встановлення меж кримінальної відповідальності.

Звичайно, зміст такого елементу, як об'єктивна сторона складу злочину, не повний, оскільки не набув певної форми. В усуненні неточностей допоможе звернення до форм вираження об'єктивної сторони у працях авторів, що займалися цією проблемою, а також її законодавчого опису та певні здобутки із цього питання. В юридичній літературі точки зору авторів щодо форм вираження об'єктивної сторони можна об'єднати в чотири групи. Так, першу групу становлять погляди А.А. Піонтковського, В.М. Кудрявцева, які називають такі прояви об'єктивної сторони, як діяння (дію та бездіяльність), спосіб вчинення злочину, час і місце вчинення злочинного діяння, обстановку, у якій воно відбувається, причинний зв'язок і злочинний результат такого діяння [119, с. 29–11; 163, с. 131–138;]. Прихильники другої групи, наприклад, П.І. Гришаєв стверджують, що об'єктивна сторона може мати такі форми, як діяння, наслідки, причинний зв'язок, умови, у яких відбувається злочинне діяння, місце, час і спосіб вчинення злочину, предмет та інші ознаки, що характеризують об'єктивну сторону злочину [65, с. 43]. Представники науки, що дотримуються третьої точки зору, наприклад, М.І. Бажанов, М.В. Володько, М.А. Хазін, Н.В. Чернишова, до ознак об'єктивної сторони зараховують: діяння, суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок, місце, час, обставини, спосіб, знаряддя і засоби вчинення злочину» [25, с. 82; 206, с. 106–141]. Автори

четвертої точки зору, зокрема, Е.Ф. Фесенко, до форм прояву об'єктивної сторони складу злочину зараховують: діяння, спосіб, наслідки, причинний зв'язок, місце, час, обстановку і ситуацію вчинення злочину [42, с. 106–141]. На нашу думку, максимально універсальним є стандартний підхід, відповідно до якого об'єктивна сторона може мати такі форми, як діяння, наслідки, причинний зв'язок (основні ознаки), умови, у яких відбувається протиправне діяння, місце, час і спосіб вчинення кримінального правопорушення, предмет та інші ознаки, що характеризують об'єктивну сторону (факультативні ознаки).

Таким чином, на сьогоднішній день підходи до визначення особливостей об'єктивної сторони кримінальних правопорушень є неоднозначними, однак її базові елементи досі залишаються незмінними. Враховуючи останню тезу, вважаємо за доцільне зупинитись більш детально на визначенні об'єктивних ознак кримінальних правопорушень проти працівників правоохоронних органів в залежності від виду суспільно небезпечного діяння.

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 342 КК України виступає нормальна діяльність правоохоронних органів, громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону та законних військових формувань на території України. Додатковим факультативним об'єктом може бути здоров'я особи. Потерпілими від злочину є: 1) представник влади (ч. 1 ст. 342); 2) працівник правоохоронного органу; 3) член громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону; 4) військовослужбовець (ч. 2 ст. 342). Посягання підлягає кваліфікації за ч. 1 ст. 342, якщо воно вчинене щодо потерпілого, який є представником влади, але не є працівником правоохоронного органу, членом громадського формування охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцем, тобто не названий як потерпілий у ч. 2 ст. 342. До працівників правоохоронних органів слід відносити працівників органів; прокуратури; внутрішніх справ; служби

безпеки; митної служби; охорони державного кордону; державної податкової служби; виконання покарань; державної контрольно-ревізійної служби; рибоохорони; державної лісової охорони; Антимонопольного комітету та інших органів, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції. Відмітною ознакою вказаних працівників як працівників саме правоохоронних органів є те, що вони беруть безпосередню участь у; а) розгляді судових справ у всіх інстанціях; б) провадженні і розслідуванні кримінальних справ та справ про адміністративні правопорушення; в) оперативно-розшуковій діяльності; г) охороні громадського порядку і громадської безпеки; д) виконанні вироків, рішень, ухвал і постанов судів, постанов органів дізнання і попереднього слідства; е) контролі за переміщенням людей, транспортних засобів, товарів та інших предметів чи речовин через державний і митний кордони України; є) нагляді і контролі за виконанням законів [104]. Таким чином, дана норма передбачає обмежене коло осіб, котрі можуть вважатись потерпілими від кримінального правопорушення через виконання певних службових обов'язків.

Об'єктивна сторона злочину характеризується: 1) діянням – опором представників влади, працівників правоохоронного органу, члену відповідного громадського формування або військовослужбовцю; 2) часом вчинення злочину.

Опір - це активна фізична протидія здійсненню відповідними працівниками своїх обов'язків. Коло обов'язків, здійсненню яких вчиняється опір, залежить від виду потерпілого, якому вчиняється опір. Опір потрібно відрізнати від злісної непокори. Злісною непокорою (ст. 185 КАП) є відмова від виконання наполегливих, неодноразово повторених законних вимог чи розпоряджень працівника міліції при виконанні ним службових обов'язків, члена громадського формування з охорони громадського порядку чи військовослужбовця у зв'язку з їх участю в охороні громадського порядку або відмова, виражена у зухвалій формі що свідчить про явну зневагу до осіб, які охороняють громадський

порядок. Адміністративна відповідальність за вказані дії настає за відсутності застосування фізичної сили з боку винної особи. Опір, на відміну від злісної непокори може полягати в таких наприклад діях як спроба вирватися при затриманні, перешкоджання законному застосуванню сили. Ознаками опору є такі: а) він полягає в активних діях б) дії винного полягають у застосуванні до потерпілого фізичної сили в) дії винного перешкоджають (протидіють) виконанню потерпілим своїх функцій, реалізації повноважень г) дії винного вчинено під час виконання потерпілим своїх службових або громадських обов'язків. Вчинення злочину під час виконання представником влади, у т. ч. працівником правоохоронного органу, службових обов'язків означає що посягання має місце під час реалізації ним наданих йому прав та виконання обов'язків, які передбачені відповідними нормативне правовими актами що регулюють діяльність представника влади або органу, в якому він працює. Член громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону та військовослужбовець можуть виступати потерпілими у складі злочину, що аналізується, лише під час виконання цими особами покладених на них обов'язків щодо охорони громадського порядку. Злочин матиме місце у разі опору цим особам як при виконанні покладених на них обов'язків, так і при реалізації прав, наданих їм у зв'язку з виконанням їх завдань [104]. Акцентуючи увагу в ч. 1, ч. 2 ст. 342 КК України на виконання потерпілими відповідних обов'язків, законодавець цим самим підкреслює, що в разі вжиття цими особами заходів щодо охорони правопорядку з власної ініціативи чи на прохання потерпілих вони реалізують своє право, а не виконують покладені на них обов'язки. Тобто йдеться про те, що будь-який громадянин може здійснювати діяльність щодо припинення правопорушення, затримання особи, яка вчинила злочин, ліквідації наслідків аварії, стихійного лиха чи надавати допомогу в таких діях органам влади. Така поведінка особи буде правомірною й навіть корисною. Однак і тоді, коли громадянин не вчиняє зазначених суспільно

корисних дій, його поведінка залишається правомірною. Тому чинна редакція цих норм не дає змоги розширено розуміти момент виконання обов'язків з охорони громадського порядку за винятком виконання таких обов'язків представником влади та працівником правоохоронного органу [55, с. 177]. Подібну думку висловлює І. І. Давидович, яка вважає, що для того, щоб визнаватись потерпілим від опору, військовослужбовець має виконувати обов'язки щодо охорони громадського порядку в межах своїх службових повноважень за наказом чи розпорядженням (наприклад, якщо його залучено до виконання окремих завдань Служби правопорядку на підставі ст. 6 Закону України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України») [70, с. 53]. Ми погоджуємось із думкою вченого та зі свого боку вважаємо за доцільне зауважити, що в цьому контексті під громадським порядком необхідно розуміти нормальне функціонування системи суспільних відносин, котрі сформувались внаслідок комунікації громадян у місцях загального користування (вулиці, громадський транспорт тощо).

Що ж стосується злочину, передбаченого ст. 345 КК, а точніше визначення його безпосереднього об'єкта, то видається очевидним те, що даний злочин посягає одразу на декілька об'єктів. Шкода завдається як нормальній діяльності та авторитету правоохоронних органів, так і здоров'ю чи психічній недоторканості працівників правоохоронних органів або їх близьких родичів. Подібні злочини, з-поміж яких і злочини, передбачені ст.ст. 346, 347, 348, 349, 350 КК, містять у собі декілька безпосередніх об'єктів, з яких законодавець обирає один, такий що за словами П.Л. Фріса: «Виступає на «першу лінію» кримінально-правової охорони як найбільш важливий у випадку вчинення конкретного діяння», – той, який власне і визначає суспільну небезпеку даного злочину, структуру складу злочину, а інші охороняє паралельно в зв'язку з їх обов'язковим існуванням при вчиненні конкретного злочинного посягання [201, с.74]. Таким чином, можна пояснити існування самостійної кримінально-

правової норми по захисту працівника правоохоронного органу та його близьких родичів від насильства або погрози вчиненням такого насильства. Аналіз наукових праць, присвячених питанню безпосереднього об'єкта посягання па життя і здоров'я співробітника правоохоронного органу, показує, що серед учених немає єдиної точки зору з цього питання, хоча вони і сходяться в тому, що цей злочин є багатооб'єктним. Як слушно зазначає В.К. Грищук, безпосередній об'єкт складу злочину служить критерієм класифікації злочинів всередині кожного розділу Особливої частини КК України [67, с.80]. В юридичній літературі науковці поділяють безпосередній об'єкт складу кримінального правопорушення на основний та додатковий, останній, в свою чергу, ділиться на обов'язковий та факультативний. В даному відношенні погляди авторів щодо визначення основного та додаткового безпосереднього об'єкту складу злочину майже не розходяться.

Приміром, В.Б. Харченко основний безпосередній об'єкт складу злочину розуміє як найбільш важливі відносини, права, блага, свободи, цінності, що визначають місце складу злочину в структурі Особливої частини КК і охороняються конкретною кримінально-правовою нормою та яким заподіюється шкода, або які опиняються перед загрозою заподіяння шкоди внаслідок вчинення злочину. Додатковим же безпосереднім об'єктом складу злочину являються відносини, цінності, блага, права, свободи, яким шкода заподіюється завжди разом з основним при вчиненні даного конкретного злочину [203, с.36]. П.Л. Фріс визначає основний безпосередній об'єкт складу злочину як такий, що визначає суспільну небезпеку конкретного діяння, входить в характеристику складу конкретного злочину та визначає його місце в системі родового та загального об'єктів складу злочину. Об'єкт складу злочину, якому в кожному випадку посягання на основний безпосередній об'єкт складу злочину обов'язково спричиняється шкода і який через це перебуває під кримінально-правовою охороною паралельно з основним безпосереднім

об'єктом складу злочину носить назву додаткового безпосереднього об'єкту складу злочину [201, с.74]. Безперечно, жодне з наведених вище тверджень не можна ставити під сумнів, оскільки вони в цілому відображають істину природу основного та додаткового безпосереднього об'єкту складу кримінального правопорушення. Тим не менше ми вважаємо за доцільне внести певні уточнення у формулювання вказаних понять. Таким чином основний безпосередній об'єкт складу протиправного діяння нами вбачається як такий, що являє собою найбільш важливі суспільні відносини, притаманні виключно даному складу правопорушення, характеризує його істину природу та визначає місце конкретного складу злочину в структурі Особливої частини КК України, перебувають під охороною конкретно визначеної кримінально-правової норми і яким заподіюється або може заподіюватись шкода внаслідок вчинення певного протиправного діяння.

З появою спеціального складу посягання на життя працівника міліції або народного дружинника у главі дев'ятій КК УРСР 1960 р. (ст. 191 (2)), в юридичній літературі велися численні дискусії з приводу віднесення цього злочину чи до злочинів проти життя, чи до злочинів проти порядку управління. Це було обумовлено тим, що неоднозначну оцінку серед вчених отримали саме основний і додатковий безпосередні об'єкти. Більшість вчених вважали таке рішення цілком обґрунтованим. Наприклад, Н. І. Трофимов зазначав, що визнання за раніше діючим законодавством посягання на життя працівника міліції або народного дружинника у зв'язку з їх діяльністю по охороні громадського порядку злочином проти особистості нівелювало спрямованість зазначеного діяння проти порядку управління, його дійсну правову природу [186, с. 124]. Очевидно, що автор, аргументуючи свій висновок, віддавав перевагу соціально-політичного аспекту, відсуваючи на другий план аспект правовий. Певною мірою він ігнорував ті принципові положення, що склалися в теорії кримінального права, що стосуються юридичної природи об'єкта,

об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. Тому, в принципі, прийнятна точка зору не отримала достатнього обґрунтування і, природно, широкого визнання серед науковців і практиків.

Інші автори, наприклад П. П. Осіпов, стверджували протилежне і вважали, що включення посягання на життя працівника міліції в систему злочинів проти порядку управління навряд чи можна визнати обґрунтованим, тому що життя цих осіб як таке видається більш значущою, ніж порушення соціального управління в сфері охорони громадського порядку» [123, с. 460]. Суперечливість суджень з цього питання була викликана різним розумінням природи і характеру об'єкта, на заподіяння шкоди якому направлено вчинення аналізованого діяння: як було зазначено, воно передбачало посягання на два безпосередніх об'єкта - на нормальну діяльність працівників міліції і народних дружинників і на життя цих осіб. Соціальної сутності посягання на життя працівників міліції і народних дружинників, що знаходить своє юридичне вираження в розташуванні даного складу кримінального правопорушення в певному місці загальної системи кримінально-правових норм, є посягання на авторитет правоохоронних органів. Дійсно, особа, що посягає на життя працівника поліції, прагне в першу чергу перервати або ускладнити його діяльність, а не просто заподіяти шкоду особі працівника поліції як такої. Тому суспільна небезпека аналізованого кримінального правопорушення полягає саме в тому, що він призводить до істотної дезорганізації правоохоронної діяльності, аж до її повного припинення.

В юридичній літературі науковці майже одностайно визначають основний безпосередній об'єкт складу злочину, передбаченого ст. 345 КК, як нормальну діяльність та авторитет правоохоронних органів, які законодавець і прагнув поставити під кримінально-правову охорону, надаючи даним відносинам пріоритет перед додатковим безпосереднім об'єктом складу цього злочину []. Так, наприклад, С.І. Дячук зазначає, що об'єктом злочину є такі складові

авторитету правоохоронних органів, як особиста недоторканність та (або) законні майнові інтереси їх працівників та близьких родичів останніх, забезпеченням яких держава досягає необхідних умов для належного виконання такими працівниками своїх службових обов'язків [146, с. 293]. На думку Л.П. Брич, основним безпосереднім об'єктом складу злочину, передбаченого ст. 345 КК України, є нормальна діяльність правоохоронних органів, їх авторитет, а додатковим об'єктом - психічна недоторканність працівників правоохоронних органів або їх близьких родичів, їх здоров'я [148, с. 847].

І.М. Залялова зазначає, що основним безпосереднім об'єктом злочину, що передбачається ст. 345 КК є суспільні відносини, що забезпечують авторитет працівника правоохоронного органу. Додатковим об'єктом виступають суспільні відносини, що забезпечують особисту недоторканність працівника правоохоронного органу або його близьких родичів, а також їх здоров'я [87, с. 40]. Для прикладу зазначимо, що домінуючою думкою в кримінально-правовій літературі з приводу об'єкту посягання на життя співробітника правоохоронного органу є судження про те, що таким може бути нормальна діяльність співробітників правоохоронних органів [187, с. 411].

Вочевидь, спираючись саме на додатковий безпосередній об'єкт складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 345 КК, деякі науковці роблять необґрунтовані, на нашу думку, припущення, стосовно недоцільності існування означеної норми як самостійного складу діяння. Окремі складові частини додаткового безпосереднього об'єкту складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 345 КК, є безпосередніми об'єктами складів діянь, передбачених окремими кримінально-правовими нормами, а саме: ст.ст. 121, 122, 125, 126, 129, 195 КК – це, відповідно, умисне нанесення тяжких тілесних ушкоджень, умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження, легке тілесне ушкодження, побої і мордування, погроза вбивством та погроза знищення майна. Проте, ще раз хотілося б акцентувати свою увагу саме на

тому, що вказані суспільні відносини перебувають під кримінально-правовою охороною при вчиненні діяння, передбаченого ст. 345 КК, у зв'язку із тим, що їх порушення призводить до порушення суспільних відносин з приводу нормальної діяльності та авторитету правоохоронних органів, що і зумовлює існування даної самостійної статті Особливої частини КК України. Таке існування видається нам обґрунтованим і доцільним. Таким чином, основним безпосереднім об'єктом при вчиненні посягання на життя співробітника правоохоронного органу є законна діяльність працівника правоохоронного органу, додатковим безпосереднім об'єктом при скоєнні аналізованого посягання виступає життя зазначених осіб.

На нашу думку, поняття безпосереднього об'єкту кримінального правопорушення слід сформулювати як суспільні відносини, інтереси та блага, що перебувають під кримінально-правовою охороною і яким у разі вчинення діяння заподіюється або може бути заподіяна шкода. Тим не менше ми аж ніяк не виключаємо можливості більш повного та точного визначення поняття об'єкта кримінального правопорушення. При подальших дослідженнях висвітленої проблематики особливу увагу варто звернути на те, що поряд із суспільними відносинами існують також інтереси та блага – це дозволить уникнути помилок, яких припускалися представники радянської школи кримінального права, коли закон швидше захищав існуючий лад, аніж інтереси та блага, необхідні для нормального існування особи.

Відтак, що стосується даного кримінального правопорушення, вчені зазначають, дискусійними у науці кримінального права залишаються питання визначення обов'язкових ознак складу злочину, передбаченого ст. 347 КК України, в частині визначення взаємозв'язку знищення або пошкодження майна таких потерпілих з конкретними службовими обов'язками, які вони виконують, з'ясування ознак визначеності закону України про кримінальну відповідальність в частині розміру шкоди, яка розмежовує кримінальну відповідальність та інші

види юридичної відповідальності за вчинення дій, пов'язаних із знищенням або пошкодженням майна тощо [91, с. 143]. Згідно абз. 1 п. 13 Постанови Пленуму ВСУ № 8 від 26.06.1992 року «Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів» під знищенням майна слід розуміти доведення його до повної непридатності для використання за цільовим призначенням. При пошкодженні майна настає погіршення його якості, зменшення цінності або приведення на деякий час у стан, непридатний для використання за цільовим призначенням [165]. У теорії кримінального права та судовій практиці під знищенням найчастіше розуміють таку форму протиправного впливу на майно, за якої воно повністю стає непридатним для використання за цільовим призначенням та не підлягає відновленню. Тобто, це доведення майна до такої непридатності щодо його цільового призначення, внаслідок якої майно перестає існувати (наприклад, спалення) або повністю втрачає свою цінність (наприклад, конструктивне знищення автомобіля внаслідок дорожньо-транспортної пригоди) [91, с. 120]. На нашу думку, на сьогоднішній день дане суспільно небезпечне діяння не викликає зайвих запитань, оскільки його склад достатньо просто дозволяє його відмежовувати від схожих правопорушень, наприклад, діяння, передбаченого ст. 194 КК України (умисне знищення або пошкодження майна). В цьому контексті необхідно звернути увагу на те, що стосовно працівника правоохоронного органу, законодавець не передбачає, що діяння, передбачене ст. 347 КК України має мати наслідком шкоду у великих розмірах. Такий підхід акцентує увагу на тому, що першочергова суспільна небезпека полягає не у посяганні на майнові права як такі, а у прагненні завдати такого роду шкоду саме працівнику правоохоронних органів у зв'язку із виконанням ним певних службових обов'язків. Тобто, в цьому випадку *de facto* мова йде про бажання помститись, а

не заволодіти майновими благами. Ми вважаємо такий підхід виваженим та доцільним в межах цієї норми.

Вирішуючи питання, чи є злочином умисне знищення або пошкодження майна, потрібно враховувати не тільки вартість і розмір майна в натуральному вигляді (вага, обсяг, кількість), а й значення знищеного чи пошкодженого майна для потерпілого. Водночас критеріїв оцінки кримінальний закон не містить, що створює невизначеність при розмежування злочинного та незлочинного діяння в контексті диспозиції ч. 1 ст. 347 КК України [91]. У науково-практичному коментарі до КК України вказується, що «знищення малоцінного майна або незначне пошкодження майна такого працівника без кваліфікуючих ознак, передбачених у ч. 2 ст. 347 КК України, через малозначність не становить суспільної небезпеки» [148, с. 1005]. Водночас у постанові судової палати у кримінальних справах ВСУ від 24.12.2015 р. № 5-221кс15 вказано, що «поняття істотної шкоди у контексті частини другої статті 11 КК носить оціночний характер, його зміст визначається оцінкою правозастосовними органами всіх конкретних обставин справи. Про оціночний характер шкоди можна говорити лише в тому випадку, коли законодавець у відповідних статтях (частинах статей) Особливої частини КК використовує загальні оціночні поняття: тяжкі наслідки, інші тяжкі наслідки (відносно визначені правові норми)» [69]. В цій частині є незначна прогалина, оскільки «оціночний характер» шкоди та ймовірність малозначності може стати причиною суб'єктивного суддівського підходу, а в окремих випадках – навіть корупційних ризиків. Саме тому, враховуючи, що об'єктом такого роду кримінальних правопорушень є, в першу чергу, авторитет правоохоронних органів, вважаємо достатнім для кваліфікації лише факту такого посягання на майно працівника правоохоронного органу у зв'язку із виконанням службових обов'язків.

У ст. 348 КК України встановлена кримінальна відповідальність за посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця як спеціальної норми щодо охорони життя і здоров'я такого потерпілого. На думку Д. Ю. Гуренко, ст. 348 КК України також віднесена до системи кримінально-правового захисту життя осіб у зв'язку з виконанням ними службового або громадського обов'язку [49]. При цьому необхідно враховувати, що ст. 348 КК України сформульована з усіченим складом, тобто злочин вважається закінченим з моменту вчинення дій, що складають собою замах на життя працівника правоохоронного органу [91]. Під посяганням на життя, належить розуміти умисне вбивство або замах на умисне вбивство працівника правоохоронного органу у зв'язку з виконанням таким працівником службових обов'язків. Як зазначає В. А. Чайка, законодавець, формулюючи диспозицію ст. 348 КК, вдався до складного способу визначення усіх ознак цього злочину. Злочин вчиняється шляхом заподіяння шкоди діяльності працівників правоохоронних органів, пов'язаної із здійсненням охорони громадського порядку. Шкода завдається опосередковано – шляхом умисного позбавлення життя суб'єкта здійснення охорони громадського порядку. Життя суб'єкта здійснення правоохоронної діяльності утворює соціально-правовий, законодавчо-закріплений юридичний зв'язок з такою діяльністю [205, с. 285]. За характеристикою об'єктивної сторони кримінальні правопорушення, що полягають у втручанні в діяльність працівників правоохоронних органів, є формальними, тобто визначають обов'язковою ознакою лише суспільно небезпечне діяння у формі дії. При цьому, з огляду на те, що у ст. 348 КК України законодавцем сформульовано усічений склад правопорушення, відповідальність за посягання на життя працівника правоохоронного органу настає і за замах на протиправне діяння як закінчене діяння. На нашу думку, під суспільно небезпечною дією у таких кримінальних

правопорушеннях слід розуміти активну поведінку суб'єкта, безпосередньо спрямовану на активний неправомірний вплив в діяльність працівника правоохоронного органу.

При визначенні родового об'єкта кримінальних правопорушень, передбачених у XV розділі Особливої частини чинного КК, згадаємо і те, що у Кримінальному кодексі 1960 року глава, яка об'єднувала відповідні норми, мала назву «Злочини проти порядку управління», і традиційно родовим об'єктом щодо групи злочинів, розміщених у ній, визнавався саме порядок управління. Взагалі, у науці кримінального права щодо визначення родового об'єкта кримінальних правопорушень, про які йдеться, можна виділити декілька етапів.

Перший етап пов'язаний з трактуванням родового об'єкта відносно КК РРФСР 1926 р. та УРСР 1927 р. На той час визначення як особливо небезпечних, так і так званих «інших злочинів проти порядку управління» давалось у ст. 15 «Положення про злочини державні». У цьому визначенні вказувалось, що злочином проти порядку управління визнається «будь-яке діяння, яке не будучи безпосередньо спрямоване до повалення Радянської влади та Робітничо-Селянського Уряду, тим не менш призводить до порушення правильної діяльності органів управління або народного господарства...». Відповідно, більшість криміналістів вважала, що родовий об'єкт злочинів проти порядку управління – це нормальна діяльність радянського державного та громадського апарату, тобто повністю ототожнювали його з родовим об'єктом посадових злочинів. Розмежування між цими групами проводили лише за суб'єктом злочину – посадова особа у посадових злочинах і приватна – у злочинах проти порядку управління. При посадових злочинах посягання здійснюється «зсередини» апарату, а при злочинах проти порядку управління – «ззовні». Наприклад, М.І. Загородніков писав, що злочином проти порядку управління визнається різного роду діяльність, яка порушує нормальну роботу органів влади, органів управління. Інші злочини проти порядку управління за

об'єктом надзвичайно близькі до посадових злочинів [80, с. 6-7]. Цю точку зору відстоював також В.Ф. Кириченко [100, с. 18].

В 70-ті р.р. XX сторіччя окремі науковці спробували визначити родовий об'єкт злочинів проти порядку управління як групу суспільних відносин, які відрізняються від родового об'єкта посадових злочинів. Так, виходячи із того, що в сфері управлінської діяльності складаються різні відносини, П.П. Осипов вказав, посадові злочини посягають саме на ті відносини, які існують між посадовими особами та органами управління. Родовий же об'єкт злочинів проти порядку управління утворюють управлінські відносини між посадовими особами і громадянами. Це субординаційні відносини, які носять владний характер. Вони виникають з приводу здійснення органами управління організаційно-розпорядчих функцій і вимагають підпорядкування, управлінської дисципліни від громадян [30, с. 405-407].

Нарешті, наступний етап у визначенні родового об'єкту групи злочинів, про які йдеться, пов'язаний з тим, що в КК 2001 р. законодавець назвав розділ, у якому збережено більшість посягань, які раніше визначались як злочини проти порядку управління, «Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян». Така назва викликала ряд дискусій про її коректність, що дало новий поштовх для розвитку вчення про родовий об'єкт відповідної групи злочинів, про співвідношення понять «управлінська діяльність» або «порядок управління» та «авторитет суб'єктів управління».

Ще до прийняття Кримінального кодексу 2001 року, С.Д. Шапченко, оцінюючи проект, поданий Кабінетом Міністрів до Верховної ради України, зауважив, що цей проект містить не один, а два розділи, в яких зосереджені норми, що передбачають відповідальність за злочини проти порядку управління. Це розділ XIV «Злочини у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації» та

розділ XV «Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян». С.Д. Шапченко писав: «Тим самим порядок управління як цілісний об'єкт кримінально-правової охорони за цим проектом втрачає статус єдиного родового об'єкта певної групи злочинів. Такий підхід видається не зовсім виправданим, зокрема тому, що назва розділу XV за своїм змістом не охоплює зміст окремих норм, що до нього включені, наприклад норми про відповідальність за пошкодження ліній зв'язку, норми про відповідальність за викрадення або пошкодження документів, штампів, печаток» [113, с. 639].

Більшість науковців, які досліджували злочини проти порядку управління, вважають авторитет безпосереднім об'єктом низки злочинів. Так, В.Д. Меньшагін писав, що публічна образа представника влади при виконанні ним службових обов'язків може викликати послаблення авторитету органів влади. Протидія представникові влади виконати покладені на нього обов'язки, особливо у разі застосування насильства над представником влади, може принижувати авторитет того чи іншого органу влади [162, с. 390-391]. Аналогічно В.І. Василенко, характеризуючи об'єкт образи працівника міліції або народного дружинника (ст. 189¹ КК 1960 р.), визначав авторитет органів міліції і народних дружин основним об'єктом, а авторитет їх представників – додатковим об'єктом злочину [43, с. 27]. В.О. Навроцький серед відносин управління виділяє і ті, які забезпечують авторитет органів управління. До злочинів, які посягають на авторитет органів управління, він відносив: глум над державною символікою (ст. 187² КК 1960 р.); самовільне присвоєння влади або звання посадової особи (ст. 191 КК 1960 р.); самоуправство (ст. 198 КК 1960 р.); примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань (ст. 198² КК 1960 р.); захват державних або громадських будівель чи споруд (ст. 187⁵ КК 1960 р.) [140, с. 574]. С. Д. Шапченко про авторитет як додатковий об'єкт вказує лише щодо самовільного присвоєння влади або звання

посадової особи (ст. 191 КК 1960 р.) [113, с. 662]. М.Й. Коржанський визначає авторитет лише як безпосередній об'єкт при вчиненні окремих злочинів, передбачених в розділі XV Особливої частини КК, наприклад, публічної наруги над державними символами [105, с. 398]. При цьому чітко визначеної позиції, пояснення, чому, наприклад, злочин, передбачений ст. 347 КК – умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, посягає на нормальне функціонування правоохоронних органів, а безпосереднім об'єктом злочину, про який йдеться у ст. 352 КК – умисне знищення чи пошкодження майна службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок, тобто ідентичного посягання, є авторитет органів державної влади, місцевого самоврядування та об'єднань громадян, Л.В. Дорош не дає. На думку, І.І. Давидович, авторитет органів управління може виступати у якості єдиного безпосереднього об'єкту окремих злочинів, склади яких передбачені, зокрема, статтями 338, 356 КК. В деяких випадках авторитет може виступати компонентом такого об'єкту – наприклад, при вчиненні посягань, передбачених ст. 342, 343 КК тощо [70, с. 228].

Отже, у науковців немає єдності не тільки у визначенні поняття «авторитет органів державної влади, місцевого самоврядування та об'єднань громадян», а й у тому, як співвідноситься це поняття з поняттям «управлінська діяльність». Як бачимо, деякі вчені взагалі не розмежовують ці поняття (Л.В. Дорош), деякі вважають авторитет складовою або необхідною умовою управлінської діяльності (П.П. Осипов, В.І. Осадчий).

У ст. 349 КК України за об'єктивною стороною складу злочину обов'язковими ознаками виступають альтернативні суспільно небезпечні діяння у виді: 1) захоплення потерпілого як заручника; 2) тримання як заручника працівника правоохоронного органу чи його близьких родичів. Отже, вважаємо, що втручання – це, перш за все, активна поведінка особи. Дії особи, яка намагається втрутитись в діяльність працівника правоохоронного органу чи

працівника державної виконавчої служби завжди спрямовані на недопущення, та не виконання покладених на таких працівників службових обов'язків і завжди мають протиправний характер [104]. Надаючи характеристику ознакам об'єктивної сторони злочинів, що полягають у втручанні в діяльність працівників правоохоронних органів зазначимо, що аналіз диспозицій статей 345, 347–349 КК України вказує на те, що за об'єктивною стороною усі ці злочини можуть бути вчинені виключно шляхом суспільно небезпечної дії, тобто активної поведінки суб'єкта злочину по відношенню до об'єкта посягання, якому завдається шкода [91, с. 73]. В контексті даної норми суспільна небезпека діяння полягає у посяганні на працівника як на людину та громадянина країни, а також як на представника влади. За рахунок захоплення особи як заручника, а також за умови, що така особа була захоплена у зв'язку із виконанням своїх службових обов'язків, кримінальний правопорушник намагається реалізувати свій протиправний умисел, який полягає у втручанні в роботу правоохоронних органів. На наш погляд, під таким втручанням необхідно розуміти активні дії особи, спрямовані на прагнення здійснити деструктивний вплив, достатній на порушення нормального функціонування правоохоронної системи. Акцентуємо увагу, що частіше втручання є саме активним.

Управлінська діяльність неможлива без авторитету владних структур. Вказівки та розпорядження компетентних органів і посадових осіб повинні виконуватись беззастережно, і такий стан може забезпечуватись або шляхом примусу, або переконанням. В останньому випадку дотримання дисципліни, порядку ґрунтується саме на беззаперечному авторитеті органів управління. Ми вважаємо, що при вчиненні злочинів, передбачених нормами розділу XV Особливої частини КК, відбувається посягання на авторитет владних органів, а через авторитет – і на діяльність цих структур. При цьому авторитет як суспільне відношення становить собою різноманітні форми підпорядкування,

підкорення людей, соціальних груп, класів різним соціальним нормам, правилам, є одним із засобів організації суспільного і державного життя, підтримання порядку в суспільстві [91, с. 73]. Ми абсолютно погоджуємось із останньою позицією вчених. Зі свого боку хочемо ще додати кілька слів щодо захоплення працівника правоохоронних органів у якості заручника. На сьогоднішній день, кримінальне законодавство не в повній мірі здійснює своє основне завдання, котре полягає у повноцінному захисті прав та свобод громадян країни. Санкції розглядуваної норми не в повній мірі відображають суспільну небезпеку вказаного кримінального правопорушення, оскільки такого роду дії мають на меті маніпулювання рішенням представника влади в особі працівника правоохоронного органу, через якого здійснюється безпосередній вплив на державу.

Таким чином, виходячи з викладеного, ми пропонуємо родовим об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених нормами розділу XV Особливої частини КК, вважати визначену групу суспільних відносин, що формуються у сфері охорони авторитету і нормальної регламентованої законом діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, будь-яких інших підприємств, установ, організацій, уповноважених фізичних осіб на основі виконання адміністративно-розпорядчих та організаційно-господарчих функцій. Нормальну діяльність, на наш погляд, слід розуміти як виконання підприємством, установою, організацією, уповноваженою на те фізичною особою покладених на них обов'язків, обумовлених статутом або відповідними положеннями. Отже, нині існуюча назва розділу XV Особливої частини Кримінального кодексу України «Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, об'єднань громадян, органів місцевого самоврядування» відображає родовий об'єкт даної групи кримінальних правопорушень.

2.2. Суб'єктивні ознаки кримінальних правопорушень проти працівників правоохоронних органів

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення відіграє дуже важливу роль під час кваліфікації кримінально протиправного діяння. Це можна пояснити тим, що саме вказаний елемент складу правопорушення дає можливість оцінити ступінь суспільної небезпеки особи, а також встановити мотивацію протиправного вчинку. Особливої уваги потребують протиправні діяння насильницького спрямування, а також ті, що посягають на особливо важливі суспільні відносини та суб'єктів останніх. В цьому контексті мова йде про кримінальні правопорушення проти працівників силових структур, в особливості – правоохоронних органів. Враховуючи вказане, пропонуємо зупинитись більш детально на таких діяннях.

Поняття суб'єкта злочину передбачає дослідження широкого кола питань, що передбачають, з однієї сторони, встановлення правових ознак, які характеризують його відповідно до положень кримінального права, та, з іншої сторони, розкривають соціально-політичну та моральну сутність злочинця [189, с. 65]. В КК України 2001 р. інститут суб'єкта кримінального правопорушення отримав своє законодавче закріплення в ст. ст. 18-22 КК України, де вказано ознаки суб'єкта – осудність та вік, крім того міститься вказівка на те, що суб'єктом може бути тільки фізична особа. Відповідно до ч. 1 ст. 18 КК України, суб'єктом є фізична осудна особа, яка вчинила злочин, у віці, з якого, згідно з кримінальним законом, може наставати кримінальна відповідальність. Це законодавче визначення охоплює ознаки суб'єкта, які традиційно прийнято називати загальними: 1) особа має бути фізичною; 2) особа має бути осудною; 3) особа має досягти встановленого у законі віку.

Відсутність будь-якої із зазначених ознак свідчить про відсутність ознак складу злочину і застосування кримінальної відповідальності. Суб'єкт злочину є однією з чотирьох обов'язкових ознак складу злочину. Разом із тим А.Н. Трайнін виступав проти визнання суб'єкта злочину в системі елементів складу злочину, мотивуючи дану позицію тим, що людина не може бути елементом вчиненого нею діяння [184, с. 191]. У зв'язку з цим Н.С. Лейкіна писала, що включення осудності, а також віку до складу злочину як найбільш важливих ознак суб'єкта представляє собою не перетворення злочинця в елемент вчиненого ним суспільно-небезпечного діяння, а в спробу найбільш всебічно пояснити склад злочину. Поняття суб'єкта злочину означає передусім сукупність ознак, на підставі яких фізична особа, яка вчинила суспільно-небезпечне діяння, підлягає кримінальній відповідальності. Такими постійними і загальними ознаками є осудність і досягнення особою певного віку [128, с. 37]. У теорії кримінального права зазначається, що поряд із загальним суб'єктом існує і спеціальний суб'єкт злочину, але єдиного поняття змісту цього інституту не існує.

Одні вчені спеціальними суб'єктами визначають осіб, які мають не тільки загальні властивості всіх суб'єктів злочину (осудність та вік), але і характеризуються додатково особливими, лише їм властивими якостями [155, с. 138]. У цьому визначенні головний акцент робиться на різниці загального та спеціального суб'єкта злочину шляхом вказівки на додаткові ознаки; хоча вони не називалися. Інші науковці вважають, що спеціальним суб'єктом є особа, що має певні особливості, які передбачені в диспозиції відповідної норми Кримінального кодексу [50, с. 8]. Третя група юристів вважає, що спеціальним суб'єктом є особа, яка, крім необхідних ознак суб'єкта (осудність і вік), має ще і особливі додаткові ознаки, які обмежують можливість притягнення до кримінальної відповідальності інших осіб за вчинений злочин [156, с. 82].

Слід погодитись з думкою В.Я. Тація, який вважає, що ознаки спеціального суб'єкта злочину певною мірою є обмежувальними, тому що вони визначають, що певний злочин може вчинити не будь-яка особа, а лише та, яка наділена виключними ознаками [188, с. 161].

Тривалі дискусії в юридичній літературі та відсутність загальновизнаного змісту поняття «спеціальний суб'єкт злочину», сприяли закріпленню (вперше) поняття спеціального суб'єкта злочину у чинному Кримінальному кодексі України, хоча відкритим залишилося питання про ознаки спеціального суб'єкта, що, з нашої точки зору, обумовлено неможливістю в Загальній частині Кримінального кодексу України передбачити вичерпний перелік таких ознак [62, с. 57].

Ч. 2 ст. 18 КК України визначає, що спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, що вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа.

Сучасне кримінальне право традиційно визнає суб'єктом лише фізичну особу, тобто людину. У Кримінальному кодексі України 1960 р. таке положення впливало з тексту ст. 4 та 5, згідно з якими кримінальна відповідальність могла наставати лише щодо громадян України, іноземних громадян, а також осіб без громадянства. У чинному Кримінальному кодексі України законодавець прямо визначив згадану ознаку суб'єкта кримінального правопорушення.

Закон визначає, що суб'єктами можуть бути громадяни України, іноземні громадяни, що не користуються правом особистої недоторканності і дипломатичного імунітету, а також особи без громадянства (ст. ст. 6 – 8 КК України). Юридичні особи не можуть бути суб'єктом, інакше буде порушений принцип персональної відповідальності за вчинене діяння.

У літературі правильно відзначається, що реальна можливість передбачення особою наслідків своєї діяльності означає, зокрема, що особа

мала достатні знання у відповідній галузі, досвід, накопичений у результаті попередньої роботи тощо. На ці можливості впливають зорові, слухові й інші рецептори індивіда, рівень його темпераменту. Будь-яка з цих якостей залежить від багатьох обставин, і водночас більшою чи меншою мірою визначається віком особи. Вік – найбільш універсальний, хоча і не абсолютний критерій досягнення (недосягнення) особою такого розвитку, за якого вона стає здатною усвідомлювати свої дії і керувати ними.

Осудність – передбачена законом обставина, що є фіксованим показником достатніх в особи здібностей для усвідомлення своїх дій (бездіяльності) і керування ними під час вчинення злочину, що є необхідною умовою наявності суб'єкта злочину та його можливості зазнавати заходів кримінально-правового впливу [44, с. 21].

Питання про осудність особи виникає в нашому дослідженні тільки у зв'язку із вчиненням нею правопорушень, передбачених ст.ст. 345 та 348 КК України або іншого діяння. Саме щодо них необхідно з'ясувати, чи здатна особа правильно оцінювати суспільно-небезпечний характер вчиненого діяння і керувати своїми діями. Стан осудності є типовим станом психіки людини і, як правило, характерний для переважної більшості людей. Тому на практиці питання про встановлення осудності виникає тільки в тих випадках, коли протиправне діяння виявлялося в діях, що суперечать здоровому глузду і викликають сумнів щодо нормального психічного стану суб'єкта.

Особу, що знаходилась в момент вчинення кримінального правопорушення, у стані неосудності, не може бути визнано його суб'єктом і, відповідно, не може бути притягнуто до кримінальної відповідальності. Якщо осудна особа підлягає покаранню, то неосудна не може бути засуджена: за вчинення суспільно небезпечних діянь до таких осіб застосовуються примусові заходи медичного характеру.

Чинний Кримінальний кодекс України, на відміну від Кодексу 1960 р., не лише вживає поняття «осудність», а й розкриває його зміст. У ч. 1 ст. 19 КК України визначено, що осудною визнається особа, яка під час вчинення кримінального правопорушення могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними.

Для встановлення неосудності особи використовується змішана формула із урахування двох критеріїв:

1) медичний критерій визначає всі можливі психічні хвороби, дає узагальнену характеристику всіх можливих психічних аномалій (хронічне психічне захворювання; тимчасовий розлад психічної діяльності; недоумство; інший хворобливий стан психіки) і є лише можливим джерелом неосудності;

2) юридичний критерій встановлює межі медичного критерію, визначає межі між осудністю і неосудністю та складається з двох ознак: а) інтелектуальна ознака виражена в законі словами – особа не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність); б) вольова ознака – особа не могла керувати ними [141, с. 7].

Наявність одного медичного чи одного юридичного критерію не дає підстави для визнання особи неосудною; для цього необхідна сукупність цих критеріїв. Питання про осудність або неосудність особи вирішується стосовно факту вчинення особою конкретного діяння і лише на момент його вчинення.

Як бачимо, кримінально-правові ознаки суб'єкта кримінально протиправного діяння включають в себе порівняно невеликий перелік. Сюди відносяться тільки ті особливості суб'єкта, які мають значення для вирішення питання про притягнення особи до кримінальної відповідальності. Вони пов'язані із з'ясуванням змісту кримінально-правової норми. Виявлення ознак кримінально-правового характеру зумовлено необхідністю встановлення у суспільно-небезпечних діях (бездіяльності) особи складу кримінального правопорушення і здійснення процесу правової кваліфікації.

Ознаки, що характеризують суб'єкта, нерозривно пов'язані з усіма іншими елементами складу кримінального правопорушення. Саме своїм суспільно небезпечним діянням (об'єктивна сторона) суб'єкт завдає шкоди об'єкту посягання, діючи при цьому винно (суб'єктивна сторона). Суб'єкт – це не абстрактне юридичне поняття, що існує поза часом і простором, а людина, що живе в суспільстві і вчиняє злочинні дії.

Досягнення визначеного законом віку є необхідною умовою кримінальної відповідальності. На обрання законодавцем оптимального вікового мінімуму, що допускає кримінальну відповідальність, впливає безліч факторів, обумовлених політичними, соціальними й економічними передумовами.

Суть дискусії про мінімальний вік кримінальної відповідальності обумовлена ставленням до самої відповідальності. Якщо кримінальна відповідальність і покарання є тільки карою, то можна говорити про знижений вік кримінальної відповідальності осіб; якщо це засіб захисту суспільства від злочинних посягань – суспільство, насамперед, повинне виховувати неповнолітніх, а не карати їх. Наша держава пройшла достатній шлях розвитку, щоб визнавати метою покарання не тільки кару, а й виправлення засуджених.

За загальним правилом кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилося шістнадцять років. Ч. 2 ст. 22 КК України містить вичерпний перелік діянь, за вчинення яких відповідальності підлягає особа, що досягла до часу вчинення кримінального правопорушення 14-річного віку. Виходячи з тексту ч. 2 ст. 22 КК України, слід відмітити, що знижений вік кримінальної відповідальності законодавець передбачив за такі діяння, пов'язані з посяганням на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів – ч. 2 та 3 ст. 345, ст.ст. 348 та 349 КК України. Це, відповідно, умисне заподіяння працівникові правоохоронного органу чи його близьким родичам побоїв, легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень у зв'язку з виконанням цим працівником службових

обов'язків; умисне заподіяння працівникові правоохоронного органу або його близьким родичам тяжкого тілесного ушкодження у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків; посягання на життя працівника правоохоронного органу; захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника.

Маємо відмітити недосконалість ст. 22 КК України та непослідовність законодавця при встановленні віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Зокрема що стосується ч.1 ст. 345 КК України. Даний склад не включено до ч. 2 ст. 22 КК України, в той час як, скажімо, вимагання – діяння, передбачене ст. 189 Кодексу, який з об'єктивної сторони полягає у вимозі передачі чужого майна чи права на майно або вчиненні будь-яких дій майнового характеру з погрозою насильства над потерпілим чи його близькими родичами, обмеженні прав, свобод або законних інтересів цих осіб, пошкодженні чи знищенні їхнього майна або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною, або розголошенні відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці, – визнається таким, за який особа може нести кримінальну відповідальність із чотирнадцятирічного віку.

Отже, особа у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років здатна і повинна усвідомлювати усю ступінь суспільної небезпеки вчинюваного нею діяння, передбаченого ст. 189 КК України або ч. ч. 2, 3 ст. 345 Кодексу та, відповідно, мотиви, яким вона керується і мету, якої прагне. На нашу думку, мотив в кримінальних правопорушеннях, передбачених частинами 1, 2, 3 ст. 345 КК України є ідентичним. Спосіб вчинення діяння, передбаченого ч.1 ст. 345 Кодексу майже повністю збігається із аналогічною ознакою об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 189 КК України – вимагання. Таким чином, пропонуємо внесення змін до ч. 2 ст. 22 КК України з передбаченням настання кримінальної відповідальності з 14-ти річного віку за вчинення діяння, передбаченого ч. 1 ст. 345 КК України.

Суб'єктивна сторона складів діянь, що посягають на порядок здійснення службової діяльності працівниками правоохоронних органів, визначає психічне ставлення винного до вчиненого діяння, що порушує діяльність органу держави, що виконує правоохоронну функцію в особі потерпілого. Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складів аналізованих злочинів є вина та мета або мотив в залежності від форми втручання. Для статей 343, 349 КК України обов'язковою є мета, що чітко визначена у диспозиціях цих статей Особливої частини КК України. Разом із цим, усі аналізовані склади злочинів за суб'єктивною стороною можуть містити і таку обов'язкову ознаку як мотив, зокрема і мотив помсти, за здійснену службову діяльність у минулому [91, с. 102]. О.В. Авраменко зазначає, що при вчиненні злочину у свідомості особи, яка здійснює посягання, відбуваються певні психічні процеси – особа оцінює своє діяння, тією чи іншою мірою передбачає його наслідки, керується певними мотивами, намагається досягти відповідної мети. Вони є тим, що не піддається безпосередньому сприйняттю, відбувається у свідомості та волі особи. Тому їх відносять до внутрішньої, суб'єктивної сторони складу злочину [19, с. 8].

У Загальній частині КК України нормативно визначено поняття вини. Згідно положень ст. 23 КК України виною визначається психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої КК, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності. Отже, законодавчо встановлено дві форми вини: умисел та необережність [91, с. 102]. Звичайно, максимальну суспільну небезпечність мають умисні кримінальні правопорушення, котрі свідчать не тільки про прагнення суб'єкта порушити кримінальний закон, але й про його готовність це прагнення реалізувати. Посягання на працівника правоохоронних органів, частіше за все, вчиняється з метою помсти за виконання останнім своїх прямих службових обов'язків. Таким чином, особа, котра вчиняє протиправне діяння усвідомлює ким є її потерпілий та який мотив обумовлює її рішення вчинити кримінальне правопорушення.

У цьому контексті варто зазначити, що всі злочини, що посягають на порядок здійснення службової діяльності працівників правоохоронних органів, можуть бути вчинені лише у формі умислу. Водночас, у науці кримінального права виділяється серед окремих форм вини так звана складна вина. Р.В. Вереша зазначає, що сутність складної вини полягає в тому, що вона має похідний характер від умислу та необережності і займає окреме самостійне місце серед форм вини. Складна вина існує при неоднорідності психічного ставлення до суспільно небезпечного діяння і до його наслідку. При дослідженні злочинів із складною виною насамперед має значення саме складний склад злочину з ознаками двох і більше наслідків [47, с. 177]. До таких злочинів науковець відносить і склад злочину, передбачений ч. 2 ст. 347 КК України. Згідно роз'яснень, наданих у п. 13 постанови пленуму ВСУ № 8 від 26.06.1992 р., у разі, коли винний при вчиненні такого злочину, бажав чи свідомо допускав, що внаслідок його дій настане смерть або будуть спричинені тяжкі чи середньої тяжкості тілесні ушкодження як особам, зазначеним у цій статті, так і іншим особам, або ж буде заподіяна матеріальна шкода таким особам, скоєне, залежно від конкретних обставин, потрібно кваліфікувати за ч. 2 ст. 347 КК України (ч. 2 ст. 189-5 КК 1960 року) та відповідними статтями цього Кодексу, що передбачають відповідальність за інші злочини проти порядку управління, особи чи власності. Якщо психічне ставлення винного щодо людських жертв чи інших тяжких наслідків було необережним, вчинене слід кваліфікувати лише за ч. 2 ст. 347 КК України» [165]. Таким чином, винна поведінка суб'єкта злочину означає усвідомлення характеристик вчиненого діяння щодо його суспільної небезпеки, що супроводжується бажанням вчинити неправомірне втручання в діяльність спеціального потерпілого та необережним ставленням до можливих наслідків фактично вчиненого (виключно для ч. 2 ст. 347 КК України) [91]. Кримінальні правопорушення зі змішаною формою вини, або так звана «складна» вина завжди викликала і викликає багато дискусій.

Однак, дійсно, що стосується ч. 2 ст. 347 КК України, тут можна спостерігати умисел відносно знищення або пошкодження майна працівника правоохоронних органів та необережність щодо загибелі людей та інших тяжких наслідків.

Р. Циппеліус, аналізуючи поняття правової свободи зазначав, що простір, де людина може робити те, що хоче, обмежений з двох боків: реальністю, яка фіксує те, що насправді можна робити, та нормами, які визначають, що людині дозволено робити [204, с. 184]. Також Р. В. Вереша наголошує на існуванні свободи вибору поведінки суб'єкта злочину. Зокрема, свобода вибору як реальна можливість вчинення різних за характером дій виступає у вигляді свободи волі. Це означає, що особа, яка скоює злочин, усвідомлює фактичні та соціальні властивості прояву необхідності, але діє протилежно [46, с. 181]. У злочинах, що полягають у втручанні в діяльність працівників правоохоронних органів, знаходить своє відображення діяння, що з суб'єктивної сторони характеризують вину особи як нехтування встановленим правопорядком в державі та прагненням нанести йому шкоди в аспекті виконання службової діяльності конкретним працівником правоохоронного органу, припинити таку діяльність або обернути її на свою користь [91]. На нашу думку, посягання на правоохоронні органи необхідно розглядати як кримінальне правопорушення, котре вчиняється у відношенні держави, її законів та правопорядку. Основне завдання правоохоронних органів – забезпечення нормального функціонування всіх юридичних суб'єктів, захист держави та її громадян від протиправних посягань. Саме тому, посягання на працівників таких органів дестабілізує ситуацію в країні, створюючи хибне уявлення про безкарність та свавілля, що, у свою чергу, призводить до зростання кількості кримінальних правопорушень.

Відповідно до основних положень концепції вини, запропонованої О.М. Костенко, поняття вини визначається як вияв волі і свідомості особи, які утворюють комплекс сваволі та ілюзій у виді протиправного діяння, що

визначається чинними законодавством злочином [133, с. 35]. Така позиція дає змогу розглядати вину та її форми як єдність суб'єктивного та об'єктивного у злочинній поведінці суб'єкта злочину. При вчиненні суспільно небезпечного діяння особи діє усвідомлено стосовно вчинення дій на порушення кримінально-правової заборони та бажає саме так вчинити з огляду на її відношення до об'єкта посягання, в аспекті нашого дослідження – це відношення до порядку здійснення службової діяльності працівниками правоохоронних органів та додаткового обов'язкового об'єкту злочину, передбаченого у ст. 345, 347–349 КК України [91, с. 105]. Таким чином, вина у злочинах, що полягають у втручанні в діяльність працівників правоохоронних органів, може бути сформульована як вияв волі і свідомості особи, які утворюють комплекс сваволі й ілюзій, у вчиненні злочинного діяння, передбаченого у статтях 343, 345, 347–349 КК України [91, с. 105]. На нашу думку, цей підхід можна дещо скорегувати, передбачивши, що вина у кримінальних правопорушеннях проти працівників правоохоронних органів є деструктивним уявленням про функціонування органів виконавчої влади, а також аморальним ставленням до честі, гідності працівників правоохоронних органів, їх обов'язків, обумовлених та підкріплених відчуттям безкарності та вседозволеності.

Ю.В. Орел визначає інтелектуальний момент вини як усвідомлення особою характеру здійснюваних дій, тобто засновану на мисленні здатність людини розуміти як фактичну сторону своїх дій і обставин, за яких вони відбуваються, так і їх соціальний зміст і значення. Найважливішою передумовою усвідомлення характеру своїх дій є здатність людини передбачати їх можливі наслідки (фактичну сторону і соціальний зміст), тобто сприймати причинний зв'язок між діями і наслідками [154, с. 146]. У літературі правильно відзначається, що реальна можливість передбачення особою наслідків своєї діяльності означає, зокрема, що особа мала достатні знання у відповідній галузі,

досвід, накопичений у результаті попередньої роботи тощо. На ці можливості впливають зорові, слухові й інші рецептори індивіда, рівень його темпераменту. Будь-яка з цих якостей залежить від багатьох обставин і водночас більшою чи меншою мірою визначається віком особи. Вік – найбільш універсальний, хоча і не абсолютний критерій досягнення (недосягнення) особою такого розвитку, за якого вона стає здатною усвідомлювати свої дії і керувати ними. Осудність – передбачена законом обставина, що є фіксованим показником достатніх в особі здібностей для усвідомлення своїх дій (бездіяльності) і керування ними під час вчинення злочину, що є необхідною умовою наявності суб'єкта злочину та його можливості зазнавати заходів кримінально-правового впливу [27, с. 21]. Відтак, в межах кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 342, 347-349 КК України, основним інтелектуальним моментом вини є усвідомлення значення діяльності правоохоронних органів, недопустимості та караності протиправного посягання на них та бажання здійснити такий вплив з метою отримання власної вигоди або відчуття помсти.

Питання про осудність особи виникає тільки у зв'язку з вчиненням нею злочинів, передбачених 348 КК України, або іншого злочину (*виправлено нами – авт.*). Саме щодо них необхідно з'ясувати, чи здатна особа правильно оцінювати суспільно небезпечний характер вчиненого діяння і керувати своїми діями. До речі, тут необхідно звернути увагу, що більшість досліджуваних нами кримінальних правопорушень вчиняються відносно працівників правоохоронних органів з певною метою, котра обумовлена виконанням останніми своїх службових обов'язків. Саме тому, відсоток осіб, котрі вчиняють такого роду діяння в неосудному стані дуже малий, оскільки людина вибудовує причинно-наслідковий ланцюг, центральною ланкою якого є законний, обумовлений обставинами вчинок правоохоронця, котрий спровокував протиправну агресію.

Виключно умисною формою вини також характеризується суб'єктивна сторона кримінальних правопорушень, передбачених частинами 2, 3 статті 345 КК України «Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу». Так, у диспозиції цих норм законодавець прямо зазначає, що для кваліфікації діянь за цими нормами необхідно, щоб тілесні ушкодження відповідної тяжкості були заподіяні суб'єктом злочину виключно умисно [99, с. 86]. Щодо виду умислу, то, на думку науковців, суб'єктивна сторона будь-якого кримінального правопорушення, передбаченого статтею 345 КК України, характеризується у формі умислу, вид умислу є виключно прямим [110, с. 230; 121, с. 273; 172, с. 271]. На практиці суди, як правило, або прямо не розкривають вид умислу, або апріорі роблять висновок про те, що форма вини суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого статтею 345 КК України, виражається у формі прямого умислу [99, 86]. Цікавим фактом також є те, що значна кількість такого роду кримінальних правопорушень вчиняється або у стані алкогольного сп'яніння, або спонтанно, що свідчить про те, що кримінальне правопорушення не завжди заздалегідь сплановане. Це також є підтвердженням спонтанності умислу, або бажання особи продемонструвати свою авторитетність без прагнення реального завдання шкоди працівнику правоохоронних органів.

Відповідно до вироку Коростишівського районного суд Житомирської області від 18 травня 2021 року по справі № 280/436/18 особу було обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 345 КК України за наступних обставин: *26 березня 2018 року близько 19 год. 10 хв. водій, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, керував автомобілем. При цьому у салоні даного автомобіля перебували: обвинувачений, який знаходився у стані алкогольного сп'яніння, неповнолітній та ще один пасажир. Під час руху вулицями міста, водій даного автомобіля здійснив поворот ліворуч та заїхав на прилеглу територію АЗС №47 «ОККО-РІТЕЙЛ». При цьому водій порушив*

вимогу дорожнього знаку 3.21 ПДР «В`їзд заборонено». Це порушення було помічено працівниками поліції Коростишівського ВП ГУНП в Житомирській області... Інспектор сектору реагування патрульної поліції №2 Коростишівського ВП ГУНП в Житомирській області старший лейтенант поліції, який перебував у форменому одязі працівника поліції, підійшов до водійських дверцят вказаного транспортного засобу та представившись, вказав водієві на установлений дорожній знак «В`їзд заборонено». Надалі, водій вийшов з салону автомобіля, почав заперечувати вчинене ним порушення правил дорожнього руху, вступив в словесну суперечку з працівником поліції. Під час бесіди працівник поліції виявив у водія ознаки алкогольного сп'яніння. Для перевірки наявності та встановлення факту сп'яніння водія, працівник поліції, запропонував водієві сісти до службового автомобіля та проїхати до приймального відділення Коростишівської ЦРЛ, на що той не погодився та почав відходити від керованого ним автомобіля у напрямку входу до приміщення АЗС №47 «ОККО-РІТЕЙЛ». Реагуючи на дії водія та з метою недопущення уникнення відповідальності за вчинене останнім адміністративного правопорушення, потерпілий спільно з начальником сектору реагування патрульної поліції №2 Коростишівського ВП ГУНП в Житомирській області, який перебував у форменому одязі працівника поліції, застосували відносно останнього фізичну силу у вигляді виконання спеціального прийому боротьби «загин обох рук за спину» та повели його до задніх правих дверцят службового автомобіля. При цьому водій здійснював непокору працівникам поліції, яка виражалась у вириванні рук та упиранні ногами в асфальтове покриття, у результаті чого, відповідно до ст. 45 Закону України про «Національну поліцію України», відносно останнього було застосовано спецзасіб - кайданки. Надалі, у той час, коли потерпілий вдягав наручники водієві, обвинувачений підбіг до потерпілого та умисно почав наносити неодноразові удари [76]. Таким чином, даний приклад свідчить про заздалегідь

неплановане суспільно небезпечне діяння у відношенні працівника поліції, обумовлене нетверезим станом та особливою зухвалістю пасажирів автомобіля.

Також для порівняння наведемо інший приклад, котрий проілюструє наявність умислу на пролонговану погрозу. Так, відповідно до вироку Могилів-Подільського міськрайонного суду Вінницької області від 26 лютого 2021 року по справі № 138/226/16-к особу було обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 345 КК України за наступних обставин *особа 20.11.2015 о 23 год. 49 хв., 23 год. 55 хв., 23 год. 57 хв. та 21.11.2015 о 02 год. 01 хв., о 02 год. 17 хв. зі свого мобільного телефону марки « NOKIA», моделі 1280, з номером мобільного телефону «Київстар» - НОМЕР_1 зателефонував заступнику начальника відділу «Могилів-Подільський» з оперативно-розшукової роботи - начальнику прикордонної оперативно-розшукової групи Могилів-Подільського прикордонного загону, який збережений в телефонній книзі його телефонну як «В.д.в. 222» на мобільний номер телефону мобільного оператора та при спілкуванні з яким під час кожної розмови обвинувачений погрожував потерпілому вбивством, пошкодженням його майна та фізичною розправою, у зв'язку з відмовою останнього у допомозі переміщення спирту через кордон України. Дані погрози чула дружина потерпілого. Дії обвинуваченого органом досудового розслідування кваліфіковано за ч.1 ст. 345 КК України, тобто погроза вбивством та знищення майна щодо працівника правоохоронного органу у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків.*

Потерпілий по справі в судовому засіданні дав наступні показання, що він проходить службу в Могилів-Подільському прикордонному загоні. З обвинуваченим він знайомий з червня місяця 2015 року. В жовтні та листопаді місяці 2015 року він зустрічався з обвинуваченим, який запропонував йому сприяти в переміщенні підакцизного товару спирту через державний кордон, на що йому було відмовлено. Крім того, він йому повідомив, що не бажає підтримувати з ним жодних відносин. Після цього обвинувачений почав

дзвонити на його мобільний телефон. 20.11.2015 року він повернувся з роботи до дому біля 21 години в свою квартиру, яка знаходиться по проспекту Незалежності в м. Могилеві-Подільському. Коли він спав, біля 24 години на його мобільний телефон подзвонив обвинувачений та в нецензурній формі почав висловлюватись, хто він такий, що він собі думає. Він хотів щось йому заперечити, але це не дало ніякого результату. Через декілька хвилин до нього знову подзвонив обвинувачений і сказав, що завтра о 10 годині ранку він йому подзвонить і визначить йому час та місце, де він буде стояти на колінах та пояснювати, чому він відмовляється сприяти йому у протиправній діяльності. При цьому він сказав, якщо йому щось не сподобається в його поясненні, то додому він повернеться пішки і до нього будуть застосовані заходи фізичного впливу. Він кинув слухавку. В цей час він лежав на ліжку з жінкою, звук в телефоні був гучний і жінка це все чула, вона була налякана. Того ж дня біля 23 год. 57 хв. до нього знову подзвонив обвинувачений і в нецензурній формі висловлювався на його адресу. 21.11.2015 ще було 2 дзвінка вночі від обвинуваченого на його мобільний телефон, о 2 год. 01 хв. та о 2 год. 07 хв., де він зокрема сказав йому, що під час зустрічі з ним він переріже йому горло або розстріляє, машину знищить. На початку грудня 2015 року до нього знову зателефонував обвинувачений, пропонував зустрітись та вибачитись [76]. Отже, в цьому випадку можна констатувати наявність чіткого мотиву та мети вчинити заплановане кримінальне правопорушення, передбачене ст. 345 КК України.

Щодо злочину, передбаченого частиною 1 статті 345 КК України, нагадаємо, що це суспільно небезпечне діяння вчені, як правило, відносять до кримінальних правопорушень із формальним складом. Альтернативні ж позиції щодо цього виглядають дискусійними, адже, як слушно зауважує В.В. Шаблистий, всі спроби віднести злочини та кримінальні проступки у вигляді погрози вчинення певного діяння (наприклад, погрозу вбивства) до

кримінальних правопорушень із матеріальним чи усіченим складом ґрунтуються на прагненні порушити класичний поділ усіх складів кримінальних правопорушень (за особливостями конструкції) на формальні, матеріальні та усічені [210, с. 9]. Цей фактор особливості конструкції складу кримінального правопорушення, передбаченого частиною 1 статті 345 КК України, є досить важливим щодо розгляду такої суб'єктивної ознаки, як вина, адже в науці кримінального права домінуючою є думка про те, що для кримінальних правопорушень із формальним складом характерною є вина у вигляді прямого умислу, але не тому, що суб'єкт не має психічного ставлення до наслідків діяння. Навпаки, саме наявність такого ставлення до наслідків визначає зміст ставлення до діяння. До речі, саме тому законодавча формула умислу є універсальною і не потребує змін та уточнень [125, с. 39]. Враховуючи це, робимо умовивід, що злочин, передбачений частиною 1 статті 345 КК України, характеризується виключно умисною формою вини, вид умислу є прямим [99, с. 87]. Ми абсолютно погоджуємось із вказаною думкою, оскільки норма побудована таким чином, що будь-які форми необережності виключаються.

Думається, в цьому разі слушними є доповнення Р.В. Вереси про те, що під час вчинення кримінальних правопорушень з формальним складом суб'єкт передбачає, що, оскільки вчинювані ним діяння є суспільно небезпечними, вони можуть потягти за собою певні негативні зміни, перш за все в об'єкті злочинного посягання. Отже, у злочинах та кримінальних проступках із формальним складом встановлення ознаки передбачення ґрунтується на усвідомленні суспільно небезпечного характеру вчинюваних дій і передбаченні внаслідок їх вчинення, негативних змін у сфері охоронюваних кримінальним законом об'єктів [48, с. 214]. З наведеного випливає, що під час вчинення кримінального правопорушення у вигляді погрози вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна щодо працівника правоохоронного органу, а також щодо його близьких родичів у зв'язку з виконанням цим працівником

службових обов'язків суб'єкт злочину передбачає, що оскільки вчинювані ним дії є суспільно небезпечними, то вони можуть потягнути за собою певні негативні зміни, пов'язані із заподіянням шкоди суспільним відносинам, що забезпечують охорону професійної діяльності працівників правоохоронних органів [99, с. 89]. В контексті досліджуваного нами кримінального правопорушення вина є обов'язковим елементом.

Діям, передбаченим частиною 1 статті 345 КК України, вчиненим організованою групою, також характерний виключно прямий умисел, а діям, передбаченим частинами 2, 3, вчиненим організованою групою, – як прямий, так і непрямий умисел. Втім, склад кримінального правопорушення, передбаченого частиною 4 статті 345 КК України, має суттєву особливість: він вчиняється організованою групою. Нагадаємо, відповідно до частини 3 статті 28 КК України, кримінальне правопорушення визнається вчиненим організованою групою, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три й більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) кримінальних правопорушень, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи [115]. Окремої уваги заслуговує суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 349 КК України, особливість якої полягає не тільки в прямому умислі, але й в обов'язковій наявності мети. Остання прямо передбачена в самій нормі, де вказано, що суспільно небезпечне діяння полягає у захопленні або триманні як заручника представника влади, працівника правоохоронного органу чи їх близьких родичів з метою спонукання державної чи іншої установи, підприємства, організації або службової особи вчинити або утриматися від вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника. Таким чином, вказана норма дозволяє відокремити дане правопорушення від суміжних за ознакою специфічної мотивації та наявності конкретної мети.

Таким чином, проведене дослідження дозволило підсумувати, що суб'єктивні ознаки кримінальних правопорушень проти працівників правоохоронних органів часто відрізняються від суміжних діянь наявністю специфічного умислу, мотивації та конкретної мети, спрямованої на отримання певної вигоди або помсти працівнику правоохоронних органів, що пов'язано із виконанням останнім свої безпосередніх службових обов'язків. На сьогоднішній день уточнення потребує суб'єктний склад окремих правопорушень такого роду, що дозволить удосконалити кримінальне законодавство.

2.3. Кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення проти працівників правоохоронних органів

Інститут кримінальної відповідальності формувався протягом століть, регулярно трансформуючись та намагаючись пристосовуватись під менталітет та потреби кожного наступного покоління. Саме тому кримінальна відповідальність та покарання – максимально динамічні інститути кримінального права, які закладають міцний фундамент для створення інших кримінально-правових інститутів та субінститутів. При цьому цікавим аспектом є гнучкість розглядуваного явища, оскільки межі кримінальної відповідальності та покарання напряму залежать від складу кримінального правопорушення та особливостей його вчинення. Яскравим прикладом є блок кримінальних правопорушень проти працівників правоохоронних органів. Наразі санкції за такі суспільно небезпечні діяння, як здається, не в повній мірі захищають правоохоронців від протиправного посягання, про що свідчить негативна державна статистика та судова практика. Це підтверджує необхідність перегляду окремих норм з метою їх редакції та приведення до вимог сучасного суспільства. Отже, враховуючи вказане, вважаємо за доцільне зупинитись на

цьому питанні більш детально, приділивши увагу найбільш дискусійним кримінальним правопорушенням із розділу, присвяченого суспільно небезпечним діям проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів.

Відтак, взагалі навколо розуміння кримінальної відповідальності серед правників точаться жваві та багатовекторні дискусії. Так, М.І. Панов вважає, що кримінальна відповідальність має наскрізний характер, «пронизує» майже всі інститути як Загальної, так і Особливої частин Кримінального кодексу України або тісно пов'язана з ними, тому є універсальною категорією кримінального права [160, с. 45]. М.Й. Коржанський доводить, що головна сутність кримінальної відповідальності полягає в тому, що «вона є особистою, персоніфікованою, належною лише певній особі, що вона – це не державним примус, не санкція правової норми. Юридична відповідальність ґрунтується лише на психофізичних і суспільних властивостях особи, здатною бути відповідальною» [106, с. 120]. А.С. Головін вважає, що зміст кримінальної відповідальності полягає не тільки в тому, що особа, яка визнана судом такою, що вчинила заборонене кримінальним законом суспільно небезпечне діяння, повинна нести відповідальність за це шляхом застосування до неї заходів морального, матеріального та фізичного характеру, а й ще в тому, щоб була відновлена справедливість, у тому числі шляхом відшкодування в повному обсязі моральної та матеріальної шкоди, завданої фізичним та юридичним особам діями або бездіяльністю, визнаними судом злочинними [61, с. 19]. На наш погляд, кримінальна відповідальність – один із головних інститутів кримінального права, оскільки саме на її підґрунті вибудовуються санкції норм Особливої частини Кримінального кодексу України. Більше того, особливості кримінальної відповідальності враховуються під час конструювання і статей

Загальної частини кримінального законодавства, що свідчить про унікальність та певну автентичність цього кримінально-правового феномену.

Визнаючи той факт, що кримінальна відповідальність являє собою комплексний і системний феномен, її головне завдання вбачаємо у використанні в повному обсязі регулятивної, превентивної, каральної, відновлювальної та виховної функції з метою реалізації заходів кримінально-правового впливу. Не вдаючись до дискусії щодо функцій, коротко охарактеризуємо кожен з них. Так, регулятивна функція передбачає фіксацію в кримінально-правових нормах підстави реалізації кримінальної відповідальності, визначення кримінально-правового статусу особи, яка підлягає кримінальній відповідальності, складів правомірної поведінки, що виключають кримінальну відповідальність, підстав застосування заходів кримінально-правового впливу, прав та обов'язків правозастосовних органів щодо їх застосування тощо. Превентивна функція кримінальної відповідальності складається з двох взаємозв'язаних складових: спеціально-превентивного впливу, що полягає в утриманні від вчинення нового злочину особою, щодо якої реалізована кримінальна відповідальність, та загально-превентивного впливу, який передбачає попередження скоєння злочинів іншими особами. Каральна функція кримінальної відповідальності позбавляє особу, яка вчинила злочин, найрізноманітніших благ, прав, свобод тощо та знаходить свій прояв у застосуванні кожного елементу кримінальної відповідальності (засудження – покарання – судимості) [35, с. 134]. Крізь призму кримінальної відповідальності реалізуються принципи кримінального права та його функції. Саме на кримінальній відповідальності та покаранні будуються завдання вітчизняного кримінального законодавства, що дозволяє стверджувати про їх багатокomпонентність.

Відновлювальна функція кримінальної відповідальності реалізується шляхом приведення в первинний стан порушених суспільних відносин, соціальних зв'язків, правовідносин; у загальному вигляді – утвердження

соціальної справедливості. На сучасному етапі розвитку кримінального права, зважаючи на позитивний іноземний досвід, задля підсилення ролі відновлювальної функції кримінальної відповідальності, резонним є встановлення нових гарантій виконання державою своїх зобов'язань із захисту прав особи, яка потерпіла від злочину, шляхом запровадження сплати у випадках, визначених законом, штрафу на її користь. Виховна функція кримінальної відповідальності реалізується за рахунок успішного виконання всіх інших функцій, впливаючи на внутрішній світ особи винного, його моральну сферу, цінності орієнтації, правосвідомість [35, с. 134]. Виховна функція кримінальної відповідальності полягає у відновленні правомірних моральних настанов кримінального правопорушника за рахунок відбування покарання або інших альтернативних заходів та засобів кримінально-правового впливу, достатніх для виправлення девіантних схильностей суб'єкта.

Найбільш поширеним серед вчених є визначення кримінальної відповідальності як певного обов'язку особи, що вчинила злочин. Наприклад, обов'язок: підлягати дії кримінального закону; відповідати за поведінку, що розцінюється кримінальним законом як злочин; давати звіт у своїх діях; зазнавати заходів державного впливу, давати звіт про свої суспільно небезпечні дії та піддаватися кримінальному покаранню. Деякі автори не поділяють погляд, згідно з яким кримінальна відповідальність розуміється як певний обов'язок. Так, на думку А.І. Марцева, якщо про визначення кримінальної відповідальності говорити з позиції загального і спеціального запобігання злочинів, то не можна не зауважити, що відповідальність для громадян насамперед є не обов'язком зазнати покарання, а можливістю держави (її правом) притягти до неї правопорушника, що дає підстави розглядати кримінальну відповідальність значно ширше, ніж обов'язок [134, с. 19]. На думку Ю.М. Ткачевського, правовий обов'язок не може ототожнюватися з правовою відповідальністю. Правовий обов'язок особи, засудженої за вчинення

злочину, виконується в примусовій формі, всупереч волі зобов'язаної особи. Отже, відповідальність – це не обов'язок перетерпіти наслідки вчиненого правопорушення, а само їх перетерпіння у стані примусу [183, с. 38]. На нашу думку, кримінальну відповідальність необхідно позиціонувати з точки зору неминучого наслідку кримінального правопорушення. Таким чином, можна продемонструвати тісний взаємозв'язок обов'язкових елементів: «кримінальне правопорушення – кримінальна відповідальність (або звільнення від неї)» з факультативним піделементом у виді покарання або звільнення від нього.

Такої ж думки дотримується і М.І. Загородніков, зазначаючи, що кримінальна відповідальність – це реальне застосування кримінально-правової норми, яке відображається в негативній оцінці судом поведінки особи, що вчинила злочин, і в застосуванні до неї заходів державного примусу; до змісту кримінальної відповідальності входять призначене судом покарання і його виконання [81, с. 39-40]. За словами С.М. Братуся, відповідальність – це вже є виконання під примусом обов'язку. Обов'язок, на думку автора, може бути виконаним чи ні, але коли настає відповідальність, тобто приводиться в дію апарат примусу, вибору у відповідальній особи нема – вона не може не виконати дій, котрі складають зміст обов'язку, що реалізується [40, с. 103]. Ми поділяємо позицію вчених, які вважають, що кримінальна відповідальність – це один з видів юридичної відповідальності, суть якого полягає в осуді від імені держави за вироком суду особи, яка вчинила злочин, і застосуванні до неї державного примусу у формі покарання або інших заходів кримінальної відповідальності, передбачених Кримінальним кодексом.

Відповідно до кримінального законодавства України винна особа підлягає відповідальності за минулу поведінку, тобто за вже вчинене суспільно небезпечне діяння. Сутність кримінальної відповідальності полягає, зокрема, в негативній оцінці вчиненого злочину і особи, яка його вчинила, з боку держави та її органів. Через те не викликає сумніву думка Ю.В. Бауліна, що поняття

кримінальної відповідальності відбиває факт реальної взаємодії особи, яка вчинила злочин, і спеціальних органів держави. Така взаємодія врегульована нормами кримінального права і тому протікає в межах певних правовідносин, які називаються кримінально-правовими відносинами [111, с. 29]. З огляду на те, що одна із основних функцій кримінального права, покладеної на кримінальне законодавство є превентивна функція, варто вказати, що саме кримінальна відповідальність є не тільки тим стримуючим чинником для більшості населення держави, а і міцною рушійною силою, котра дозволяє правопорушнику крізь призму загального осуду дійти до виправлення та становлення законослухняної поведінки.

Отже, кримінальна відповідальність настає за винне, суспільно небезпечне і протиправне діяння; відбивається у формі державного примусу; супроводжується державним осудом і тягне негативні наслідки для злочинця; існує і реалізується у межах кримінальних правовідносин. Момент виникнення цих відносин визначається по-різному. Одні автори вважають, що з моменту порушення кримінальної справи, інші – з моменту притягнення особи як обвинуваченої або навіть з моменту постановлення обвинувального вироку суду чи набрання ним чинності. На нашу думку, кримінальні правовідносини виникають об'єктивно і не залежать від суб'єктивного фактора – дій відповідних посадових осіб та їх оформлення в процесуальному порядку. Факт вчинення злочину як об'єктивну підставу виникнення правовідносин може бути й не встановлено, але від цього він не втрачає реальності свого існування. Такий юридичний факт взагалі не можна зводити до встановлення ознак злочину будь-ким, зокрема слідчим чи судом. Помилково винесений вирок – як обвинувальний, так і виправдувальний – не може «скасувати» реально вчиненого злочину або, навпаки, зробити його реальністю. Тому останнє не пов'язане з фактом виявлення його ознак органами досудового розслідування чи винесення судом обвинувального вироку. Якщо злочин вчинено, але

правоохоронні органи не встановили його, кримінально-правові відносини існують, оскільки вчинення злочину і є об'єктивною реальністю, яка повинна бути пізнана та встановлена слідством і судом. Саме вчинення злочину є тим юридичним фактом, який надає суду право визнати особу винною і покладає обов'язок на неї відповісти за вчинений злочин перед державою згідно з санкцією порушеної кримінально-правової норми [150, с. 249]. Ми погоджуємось із останньою тезою, оскільки вважаємо, що самого факту вчинення кримінального правопорушення достатньою для визнання особи винною.

Необхідність встановлення відповідальності за злочини, вчинені проти працівника правоохоронного органу та суду визнавалася завжди й усіма, оскільки вказані злочини посягають на суспільні відносини, що забезпечують законну діяльність органів суду та правоохоронних органів. Відтак, види та обсяги покарання, що містяться в санкціях, вказують на пріоритети й важливість охоронюваних кримінальним законом об'єктів. Аналіз санкцій ст.ст. 342, 345, 347, 348, 349 КК показує, що загалом вони відповідають основним вимогам, визначеним у Загальній частині КК, у т.ч. тяжкості вчиненого злочину. Однак, на наш погляд, проблема співрозмірності санкцій, їх погодженості між собою полягає в тому, щоб кожна конкретна санкція не тільки відображала характер і ступінь суспільної небезпеки діяння, але й узгоджувалася із санкціями за інші злочини. Зокрема, це стосується злочинів проти життя та здоров'я особи. З кримінологічної позиції такі санкції як, наприклад, ч. 1 ст. 129 КК «Погроза вбивством» та ч. 1 ст. 345 КК «Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу» загалом корельовано. Однак, у ч. 2 ст. 129 КК та ч. 4 ст. ст. 345 КК існують суттєві розбіжності. Зокрема, за погрозу вбивством, що вчинене членом організованої групи передбачене покарання у виді позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років. За погрозу вбивством або насильство щодо працівника правоохоронного органу, вчинених

організованою групою, покарання встановлено позбавленням волі на строк від семи до чотирнадцяти років [139, с. 238]. У попередніх підрозділах ми вже акцентували увагу на значній суспільній небезпеці такого роду кримінальних правопорушень, котра пояснюється посяганням на органи виконавчої влади, основним обов'язком яких є підтримання правопорядку та захист осіб від протиправного впливу. У зв'язку із цим законодавцем в цьому розділі було відібрано суспільно небезпечні діяння, котрі не тільки посягають на життя, здоров'я та майно працівників правоохоронних органів, а і безпосередньо пов'язані із виконанням ними своїх службових обов'язків.

Суттєві розбіжності існують між умисним спричиненням легких, середньої тяжкості або тяжких тілесних ушкоджень громадянам та умисним заподіянням працівникові правоохоронного органу чи його близьким родичам побоїв, легких, середньої тяжкості або тяжких тілесних ушкоджень у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків. На перший погляд, законодавець має рацію, щодо встановлення підвищених санкцій саме за злочини, що вчинені проти працівника суду та правоохоронного органу. Проте, громадська думка є дещо відмінною від загальноприйнятних позицій, про що ми зазначимо нижче. Як показало вивчення нами матеріалів судової практики, серед осіб, які вчинили злочини проти працівника суду та правоохоронного органу, у більшості випадків таким особам суди призначають покарання у виді позбавлення волі з реальним його відбуванням. Одночасно, суди не завжди враховують віктимна поведінку судді та працівника правоохоронного органу, що може спровокувати злочинну поведінку. Так, сьогодні в Україні має місце парадоксальна ситуація: якщо громадянин заявляє, що його побила інша цивільна особа і надає відповідну медичну довідку про наявність слідів побиття – компетентні органи діють відповідно до вимог КПК України, відкривають кримінальне провадження, у рамках якого проводять необхідні слідчі дії. Але якщо потерпілий зазначить, що він був побитий співробітником поліції, то

замість невідкладного порушення справи, його заява направляється для проведення службової перевірки у те саме відомство, від представника якого потерпілий постраждав. Це не дає змогу проводити певні слідчі дії (огляд місця події, обшук, виїмка, очна ставка, пред'явлення для впізнання, відтворення обстановки та обставин події, проведення експертиз тощо), призводить до певних порушень та провокує невдоволення громадян [139, с. 238]. Цікавим в цьому контексті є підхід законодавця до меж покарання за завдання тілесних ушкоджень працівнику правоохоронних органів. Так, відповідно до ч. 2 ст. 345 КК України, такі дії караються обмеженням волі на строк до 5 років або позбавленням волі на той самий строк. При цьому, аналогічне покарання передбачене і за такі дії у відношенні журналіста, про що свідчить положення, викладене у ч. 2 ст. 345-1 КК України. На нашу думку, такий підхід є в корені невірним, оскільки рівень суспільної небезпеки в цьому контексті значно відрізняється. За завдання середньої тяжкості тілесних ушкоджень звичайній людині покарання буде у вигляді виправних робіт на строк до двох років або обмеження волі на строк до трьох років, або позбавлення волі на строк до трьох років. Таким чином, виходить, що законодавець зрівняв правоохоронця та журналіста, що не тільки применшує значення та авторитет правоохоронних органів в очах громадян країни, а і знижує якість кримінального законодавства.

Тому співвідношення між погрозою санкції і практикою призначення покарання залишається дуже складним. Вчені також вказують, що це значно ослаблює загальнозапобіжний ефект кримінального закону. Це підтверджують дані проведеного ними анкетування. Так, більш ніж 80% опитаних громадян вважають застосування до них покарання за злочин проти працівників суду та правоохоронного органу занадто суворим, таким, що не враховує мотиви вченого злочину. Звичайно, громадську думку не можна вважати об'єктивним критерієм дійсної ефективності кримінального закону, однак саме існування уявлень про його недостатню ефективність негативно впливає на досягнення

цілей запобігання злочинам. Для того, щоб призначити справедливе покарання, необхідно не тільки визначити справедливу санкцію, а й правильно її реалізувати через покарання. Важливим фактором, що знижує загальнозапобіжну функцію кримінального закону, є стійка впевненість громадян у тому, що органи поліції, прокуратури, суди і вся правоохоронна система в цілому є корумпованою. Так, 55% опитаних нами громадян вважають, що більшість злочинців з легкістю уникають реальної кримінальної відповідальності завдяки хабарництву в правоохоронних органах, а відповідальність несуть тільки дрібні злочинці, які не можуть «відкупитися» [139, с. 239]. Насправді, на сьогоднішній день авторитет правоохоронних органів у громадян знаходиться на недостатньо високому рівні. Це можна пояснити стабільно негативною кримінологічною ситуацією, нівелюванням працівниками своїх обов'язків, зневажливим ставленням до громадян та їх звернень, відсутністю позитивної динаміки розкриття кримінальних проваджень, корумпованістю тощо. Саме це породжує у свідомості людини допустимість кримінального правопорушення у відношенні працівника правоохоронних органів, що може бути вчинено з метою помсти, через образу тощо. Це і пояснює те, що більшість осіб, котрі були покарані за такі діяння вважають своє покарання несправедливим.

Одночасно, добиваючись справедливості» на лави підсудних потрапляють люди, що постраждали від жорстокості, насильства та несправедливості з боку правоохоронців та суддів і через це намагалися помститися їм за образу. Ще одним фактором, який знижує загальнопревентивну функцію кримінального закону, є недостатня поінформованість громадян про види та обсяги передбаченого покарання за злочини проти працівників правоохоронного органу та суду. Звичайно ж, для того, щоб кримінально-правові санкції здійснювали стримувальний вплив, населення повинно мати про них хоч якусь уяву. А виходить, що людина починає цікавитися можливим покаранням лише

після того, як вона скоїла злочин... немає необхідності, щоб усі члени суспільства точно знали, які види та обсяги покарання передбачені в санкції за той чи інший злочин. Однак загальна уява про ступінь суворості покарання як вираження суспільної небезпеки злочину все-таки повинна бути [139, с. 240]. Адже як свого часу зазначали А.Б. Сахаров, С. В. Бородін та ін., запобіжна роль кримінального закону реалізується через психологічний вплив на свідомість громадян [173, с. 74]. Ми абсолютно погоджуємось із останньою тезою, котра набуває особливої актуальності, коли мова йде про працівників правоохоронних органів.

На думку В.А. Ломако, хоча переважна частина громадян не вчиняють злочинів внаслідок своїх моральних властивостей, звичок, громадських, релігійних настанов і переконань, проте стосовно таких осіб кримінальне покарання теж впливає позитивно, підвищує правову культуру, виховує нетерпиме ставлення до злочинців, формує відповідний рівень правосвідомості. Досягнення мети загального попередження забезпечується самим оприлюдненням законів, санкції яких попереджують про покарання [112, с.304-305]. І. Анденес стосовно деяких видів злочинної поведінки поділив населення на три категорії: а) законослухняні люди, які прямують правильним шляхом незалежно від погрози закону; б) потенційні злочинці, котрі порушили б закон, якщо б не було погрози покаранням; в) злочинці, які, цілком імовірно, бояться закону, але не настільки, щоб це утримувало їх від злочинів. Запобіжний ефект, що здійснює погроза покарання, діє тільки відносно другої категорії [23, с. 125]. Дані різних соціологічних досліджень, опубліковані в юридичній літературі, показують, що кількість осіб, котрі утримуються від вчинення злочинів під впливом страху перед покаранням, коливається від 14% до 24% [149, с.14-15; 164, с.43; 74, с. 62]. Насправді, більшість громадян країни від вчинення тих або інших кримінальних правопорушень утримує виключно наявність потенційної кримінальної відповідальності. Теоретично будь-яка людина має не тільки

перелік бажань, котрі не завжди можна реалізувати законним шляхом, а і ті межі, котрі вона вважає припустимими. Саме у зв'язку із цим, в нашій країні вже тривалий час влада не може побороти таке явище як корупція, перевищення службових обов'язків тощо. Це свідчить про те, що людина допускає отримання коштів незаконним шляхом, але не завжди вважає нормальним вчинити крадіжку або вбивство. Це пояснює необхідність диференціації рівня репресивності покарання відповідно до тяжкості правопорушення. Чим більш тяжке останнє, тим більш деморалізованим є правопорушник. Тому посягання на правоохоронні органи мають каратись максимально репресивно, оскільки в цьому випадку людина прагне завдати шкоду представнику влади.

Аналіз практики застосування закону України про кримінальну відповідальність в частині кримінально-правової кваліфікації за вчинення злочинів, що полягають у втручанні в діяльність працівників правоохоронних органів, показав наявність проблемних питань при розмежування злочинів, що входять до відповідної системи протидії таким злочинам, відсутність врахування змісту обов'язкових ознак складів злочинів, передбачених у статтях 345, 347, 348 КК України, що інколи призводить до ситуацій, коли довільне тлумачення обов'язкових ознак таких злочинів ставить застосування кримінального закону в залежність від розсуду правозастосувача. Для кваліфікації за ст.ст. 343, 345, 347–349 КК України важливим є визначення поняття «у зв'язку з виконанням обов'язків» працівником правоохоронних органів [91, с. 130]. Так, В. І. Осадчий наголошує, що вчинення злочину у зв'язку із виконанням службових обов'язків може бути вчинено: а) під час безпосереднього виконання представником влади, працівником правоохоронного органу, членом громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовцем службового чи громадського обов'язку; б) після такого виконання; в) до виконання таких обов'язків; г) за умови, що посягання вчинено в зв'язку з виконанням

представником влади, працівником правоохоронного органу, членом громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовцем службового чи громадського обов'язку» [157, с. 130)]. Ми погоджуємось із таким підходом, оскільки особа може вчинити кримінальне правопорушення у відношенні працівника правоохоронного органу у бідь-який момент, що залежить від конкретної мети такого діяння, про що ми вже зазначали у попередніх підрозділах. При цьому ця ознака має велике значення для кваліфікації суспільно небезпечного діяння та має впливати на обрання меж покарання, котрі, у свою чергу, повинні бути співрозмірними тій небезпеці, котру завдає правопорушник державі та її представнику.

На думку І. І. Давидович, законодавчі конструкції «у зв'язку з виконанням обов'язку» або «у зв'язку із діяльністю» передбачають безпосередній зв'язок між фактом вчинення злочину щодо потерпілого та здійсненням ним службової або громадської діяльності [70, с. 101]. Ми погоджуємося із зазначеною позицією з огляду на те, що у випадку, коли особа вчиняє знищення чи пошкодження майна працівника правоохоронного органу з мотиву, наприклад, з образи на державу, правоохоронну систему в цілому, постає питання про можливе вчинення злочину з хуліганським мотивом. Кримінально-правова охорона службової діяльності термінологічно має відповідати гарантіям, визначеним у законодавстві, що врегульовує правовий статус працівників правоохоронних органів. Зазначимо, що Закон України «Про національну поліцію», визначаючи права та обов'язки поліцейських у статтях 23, 24 визначає повноваження поліції. Очевидно, що реалізація поліцейськими визначеного законодавчо обсягу повноважень вказує і на сфери та напрями визначеної законом правомірної професійної діяльності останніх. При цьому, згідно ч. 6 ст. 62 вказаного закону, втручання в діяльність поліцейського, перешкоджання виконанню ним відповідних повноважень, невиконання законних вимог поліцейського, будь-які інші протиправні дії стосовно

поліцейського мають наслідком відповідальність відповідно до закону. Також у постанові пленуму ВСУ від 07.02.2003 № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» наголошено, що виконання службового обов'язку – це діяльність особи, яка входить до кола її повноважень, а громадського обов'язку – здійснення спеціально покладених на особу громадських повноважень чи вчинення інших дій в інтересах суспільства або окремих громадян (наприклад, перепинення правопорушення, повідомлення органів влади про злочин або про готування до нього) [91, с. 135]. В контексті кримінальних правопорушень проти працівників правоохоронних органів, на наш погляд, доречніше акцентувати увагу саме на виконання службових обов'язків, оскільки саме це обумовлює суб'єктивне ставлення правопорушника до свого діяння.

Таким чином, поняття «службові обов'язки» є частиною більш широкого поняття «службова діяльність». Тому очевидно, що кримінальний закон у статтях розділу XV Особливої частини КК України має забезпечувати охорону саме службової діяльності працівників правоохоронних органів по реалізації наданих їм державою повноважень. В аспекті врахування розмежувальних ознак складів злочинів, що забезпечують протидію втручання в діяльність працівників правоохоронних органів суди не завжди враховують той факт, що винна особа, посягаючи на здоров'я, життя чи майно такого потерпілого зобов'язана усвідомлювати факт приналежності потерпілого до конкретного правоохоронного органу. Встановлення такої ознаки має визначальне значення при розмежуванні спеціальних норм розділу XV Особливої частини КК України із загальними статтями розділів II (щодо життя та здоров'я) та VI (щодо знищення чи пошкодження майна) Особливої частини КК України. Більш того, усвідомленість посягання на такого працівника має бути також обумовленим конкретною службовою діяльністю потерпілого [91, с. 136]. На нашу думку, санкції ст.ст. 342, 345, 34-349 КК України мають

відрізнитись від аналогічних діянь, що вчиняються у відношенні інших осіб. У 2015 році було посилено кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення у відношенні журналістів, котрі були передбачені у тому самому розділі, що і посягання на працівників правоохоронних органів. Вивчення змісту норм свідчить про те, що законодавець майже повністю скопіював його з аналогічних кримінальних правопорушень. Нажаль, продубльовано було і санкції, що свідчить про поверхневу оцінку суспільної небезпеки кримінальних правопорушень проти працівників правоохоронних органів.

На нашу думку, спрощений підхід щодо не встановлення взаємозв'язку завдання шкоди того чи іншого характеру такому спеціальному потерпілому неправомірно розширює кримінально-правову охорону правоохоронної діяльності, оскільки як нами уже зазначалося, посягання має вчинятися з визначеним мотивом або метою, що направлені на перешкоджання виконанню службової діяльності таким працівником. В усіх інших випадках, кваліфікація має бути проведена за загальними статтями щодо відповідальності за шкоду майну, здоров'ю або ж життю людини. Таким чином, для кваліфікації за ст. 345 КК України винний має усвідомлювати, що своїми діями заподіює шкоду саме працівнику правоохоронного органу і у зв'язку із виконанням останнім службової діяльності. На нашу думку, відсутність встановлення таких складових щодо усвідомлення винним виключає відповідальність за ст. 345 КК України та підлягає кваліфікації як злочин проти здоров'я особи [91, с. 136]. Отже, остання теза ще раз підтверджує те, що для правильної кваліфікації кримінального правопорушення проти працівника правоохоронного органу, а також з метою обрання відповідного виду покарання необхідною є кореляція між діянням та виконанням потерпілим своїх службових обов'язків.

Слід зазначити, що значний вплив на кримінально-правову кваліфікацію та призначення покарання за вчинення злочинів, передбачених ст.ст. 343, 345,

347–349 КК України, здійснили події останніх років, починаючи з 2014 року. Так, зокрема, щодо працівників правоохоронних органів прийнято законодавчі акти, що в тій чи іншій мірі нівелюють кримінально-правовий захист останніх, пов'язаний із виконанням службової діяльності. Так, наприклад, згідно положень ст. 1 Закону України від 21.02.2014 року № 743-VII «Про недопущення переслідування та покарання осіб з приводу подій, які мали місце під час проведення мирних зібрань, та визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України» передбачено звільнення від кримінальної відповідальності в порядку та на умовах, визначених цим Законом, осіб, які були учасниками масових акцій протесту, що розпочалися 21.11.2013 року, та є: підозрюваними або обвинуваченими (підсудними) у вчиненні в період з 21.11.2013 року по день набрання чинності цим Законом включно дій, які містять ознаки кримінальних правопорушень, передбачених статтями, 343, 345, 347, 348, 349, КК України, за умови, що ці дії пов'язані з участю у масових акціях протесту, які розпочалися 21.11.2013 року; особами, які вчинили дії, що можуть містити ознаки кримінальних правопорушень, передбачених вищезазначеними статтями КК України, за умови, що дії цих осіб пов'язані з участю в масових акціях протесту. Закрити відповідні кримінальні провадження. За приписами ст. 8 вказаного Закону встановлено, що положення Закону України «Про застосування амністії в Україні», КК України, КПК, КУпАП можуть застосовуватися під час виконання цього Закону в частині, що йому не суперечить [86]. Ми погоджуємось із такою позицією, оскільки, дійсно, події, котрі мали місце у 2014 році примусили законодавця по-новому поглянути на кримінально-правовий захист працівників правоохоронних органів.

Варто зазначити, що згідно ст. 1 КК України має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного

устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам. Таким чином, нормативно-правові акти, що не включені до КК України як кодифікованого акту, що суперечать визначеним у КК завданням та забороняють здійснення кримінально-правового захисту потерпілих від діянь, які можуть містити склад того чи іншого злочину, знівельовують загальні принципи щодо невідворотності кримінальної відповідальності. Не заперечуючи наявності виключних обставин у державі, що зумовило прийняття аналізованого законодавства, слід наголосити на тому, що у Загальній частині КК України визначено дієві механізми виключення відповідальності загального суб'єкта, якщо діяння вчинено за обставин, що виключають їх злочинність [91, с. 137]. Враховуючи вказане, а також у зв'язку із тим, що посягання на інтереси працівника правоохоронного органу через виконання ним своїх безпосередніх службових обов'язків має значну суспільну небезпеку, пропонуємо посилити кримінальну відповідальність шляхом перегляду норм, в яких викладено особливості звільнення від покарання, а саме: ч. 4 ст. 74 КК України, викласти в наступній редакції: *Особа, яка вчинила кримінальний проступок або нетяжкий злочин, крім корупційних кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, кримінальних правопорушень проти працівників правоохоронних органів, може бути за вироком суду звільнена від покарання, якщо буде визнано, що з урахуванням бездоганної поведінки і сумлінного ставлення до праці цю особу на час розгляду справи в суді не можна вважати суспільно небезпечною.*

Окрім того, з метою забезпечення верховенства права у випадках, коли держава видає закони, які встановлюють обов'язок закрити провадження щодо

осіб, які можуть бути засуджені за вчинення тих чи інших злочинів, спотворюється принцип законності кримінально-правової кваліфікації в тій частині, що для того аби використати можливості принципу гуманізму (відмови держави від притягнення до відповідальності за вчинення суспільно небезпечних діянь) навіть імперативного характеру, у органів держави є обов'язок щодо встановлення наявності в діях особи складу того чи іншого злочину. Тому застосування норм Закону України від 21.02.2014 року № 743-VII «Про недопущення переслідування та покарання осіб з приводу подій, які мали місце під час проведення мирних зібрань, та визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України» як прояву гуманізму без надання можливості визначити уповноваженим на проведення досудового розслідування кримінальних проваджень органам держави наявність чи відсутність в діях конкретної особи складу злочину з подальшим закриттям провадження на підставі цього закону створило прецедент фактичної відмови від притягнення до відповідальності невстановленого числа осіб, без їх визначення та доведення вчинення ними тих чи інших дій, від притягнення до відповідальності за які держава відмовилась [91, с. 137]. Таким чином, в контексті зазначеного очевидним є порушення вимог кримінального права – дотримання принципу законності.

Останнє призвело до певної невизначеності. З одного боку, фактично вчинені діяння за статтями розділу XV Особливої частини КК України не отримали кримінально-правової оцінки. З іншого боку, відсутність досудового розслідування позбавила органи держави у належний процесуальний спосіб дійти висновків про наявність в тих чи інших діях осіб, що вчинили суспільно небезпечні діяння, які підпадають під ознаки злочинів, передбачених ст.ст. 343, 345, 348, 349 КК України, тієї чи іншої обставини, що виключає злочинність діяння. При цьому спеціальний Закон суперечив положенням ч.ч. 1-3 ст. 3 КК України, згідно яких законодавство України про кримінальну відповідальність

становить КК України. Закони України про кримінальну відповідальність, прийняті після набрання чинності цим Кодексом, включаються до нього після набрання ними чинності, а злочинність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки КК України. Тому з метою забезпечення законності здійснення кримінально-правового регулювання вважаємо за доцільне внести до Загальної частини КК України положення стосовно взаємозв'язку норм КК України з іншими Законами України, що встановлюють обмеження або ж унеможливлення дії норм КК України щодо окремих осіб, або ж за певних обставин. Зокрема, пропонуємо встановити, що нормативно-правові акти, які обмежують або унеможливають реалізацію кримінальної відповідальності щодо окремих осіб, підлягають обов'язковому включенню до КК України. Положення законодавчих актів, що містять суперечності з нормами КК України, підлягають застосуванню лише в тій частині, що не суперечить кодексу. При цьому не підлягає застосуванню закон, який обмежує дію норм КК України [91, с. 137]. Отже, наразі нормативно-правові акти сучасної України мають бути переглянуті в частині удосконалення прав та свобод працівників правоохоронних органів, їх соціального та правового захисту.

Таким чином, проведене дослідження дозволило підсумувати невідповідність нині існуючих видів покарань рівню суспільної небезпеки та шкоди, котра завдається кримінальним правопорушенням працівнику правоохоронних органів у зв'язку із виконанням ним своїх службових обов'язків. Одним із найбільш вагомих кроків в контексті вирішення цієї проблеми ми вбачаємо у зміні підходу до звільнення від покарання та його відбування осіб, котрі вчинили такого роду протиправні діяння, шляхом внесення відповідних змін у ст. 74 КК України. Також, на нашу думку, необхідно змінити законодавчий підхід до ототожнення суспільної небезпеки кримінальних правопорушень, котрі вчиняються у відношенні працівників

правоохоронних органів та інших потерпілих, передбачених у розділі XV Кримінального кодексу України (наприклад, журналіста).

Висновки до Розділу 2

1. Поняття безпосереднього об'єкту кримінального правопорушення слід сформулювати як суспільні відносини, інтереси та блага, що перебувають під кримінально-правовою охороною і яким у разі вчинення протиправного діяння загрожує або може бути заподіяна шкода. Тим не менше ми аж ніяк не виключаємо можливості більш повного та точного визначення поняття об'єкта кримінального правопорушення. При подальших дослідженнях висвітленої проблематики особливу увагу варто звернути на те, що поряд із суспільними відносинами існують також інтереси та блага – це дозволить уникнути помилок, яких припускалися представники радянської школи кримінального права, коли закон швидше захищав існуючий лад, аніж інтереси та блага, необхідні для нормального існування особи.

Запропоновано родовим об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених нормами розділу XV Особливої частини КК, вважати визначену групу суспільних відносин, що формуються у сфері охорони авторитету і нормальної регламентованої законом діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, будь-яких інших підприємств, установ, організацій, уповноважених фізичних осіб на основі виконання адміністративно-розпорядчих та організаційно-господарчих функцій. Нормальну діяльність, на наш погляд, слід розуміти як виконання підприємством, установою, організацією, уповноваженою на те фізичною особою покладених на них обов'язків, обумовлених статутом або відповідними положеннями. Отже, нині існуюча назва розділу XV Особливої частини Кримінального кодексу України «Кримінальні правопорушення проти

авторитету органів державної влади, об'єднань громадян, органів місцевого самоврядування» відображає родовий об'єкт даної групи протиправних діянь.

2. Посягання на правоохоронні органи необхідно розглядати як кримінальне правопорушення, котре вчиняється у відношенні держави, її законів та правопорядку. Основне завдання правоохоронних органів – забезпечення нормального функціонування всіх юридичних суб'єктів, захист держави та її громадян від протиправних посягань. Саме тому, посягання на працівників таких органів дестабілізує ситуацію в країні, створюючи хибне уявлення про безкарність та свавілля, що, у свою чергу, призводить до зростання кількості кримінальних правопорушень. Суб'єктивні ознаки кримінальних правопорушень проти працівників правоохоронних органів часто відрізняються від суміжних діянь наявністю специфічного умислу, мотивації та конкретної мети, спрямованої на отримання певної вигоди або помсти працівнику правоохоронних органів, що пов'язано із виконанням останнім свої безпосередніх службових обов'язків. На сьогоднішній день уточнення потребує суб'єктний склад окремих правопорушень такого роду, що дозволить удосконалити кримінальне законодавство.

3. Проведене дослідження дозволило підсумувати невідповідність нині існуючих видів покарань рівню суспільної небезпеки та шкоди, котра завдається кримінальним правопорушенням працівнику правоохоронних органів у зв'язку із виконанням ним своїх службових обов'язків. Одним із найбільш вагомих кроків в контексті вирішення цієї проблеми ми вбачаємо у зміні підходу до звільнення від покарання та його відбування осіб, котрі вчинили такого роду протиправні діяння, шляхом внесення відповідних змін у ст. 74 КК України. Також, на нашу думку, необхідно змінити законодавчий підхід до ототожнення суспільної небезпеки кримінальних правопорушень, котрі вчиняються у відношенні працівників правоохоронних органів та інших потерпілих,

передбачених у розділі XV Кримінального кодексу України (наприклад, журналіста).

РОЗДІЛ 3. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

3.1. Кримінально-правова охорона працівників правоохоронних органів у країнах романо-германської правової сім'ї

Усвідомлений, тобто цілеспрямований замах на життя та здоров'я працівника правоохоронних органів та/або членів його сім'ї, – у вигляді навмисного вбивства, або ж навмисного завдання тілесних ушкоджень різного ступеню тяжкості, або ж навмисного пошкодження його особистого рухомого та/або нерухомого майна, – є серйозним злочином за нормами сучасного кримінального права великої кількості держав світу. В даному кримінологічному контексті не є виключенням і зміст окремих, предметно-регулятивних кримінально-правових положень, діючих в державах, чиє право належить до так званої романсько-германської, тобто континентальної правової сім'ї.

Оперуючи цими двома узагальненими поняттями, варто брати до уваги, що кількісний склад держав, чиє сучасне кримінальне та інше право належить до цієї правової сім'ї, не обмежується «цивілізаційними» та географічними кордонами романсько-германського, західноєвропейського, загальноєвропейського світу. «Дух» та «принципи» цієї правової сім'ї були в різні часи інкорпоровані до всіх галузей права багатьох держав Східної Європи, Закавказзя, Близького Сходу, Африки, Центральної та Східної Азії, Латинської Америки [58, с. 38].

Однак належність до єдиної правової сім'ї аж ніяк не відтворює змістовної тотожності, абсолютної однаковості, ідентичності гіпотез,

диспозицій та санкцій відповідних норм кримінального права всіх держав романсько-германської правової сім'ї, які розташовані в різних частинах світу. Таким чином, межі між дослідженням необхідних нам норм сучасного кримінального права, з одного боку, держав Західної Європи та, з іншого, наприклад Туреччини та Японії, є дещо умовними. Однак дослідницьке зосередження на змісті певних норм кримінального права, наприклад, Монголії, Китаю, Південної Кореї, Японії та Тайваню, навпаки, виокремить тематичну специфіку суто східно-азійських кримінально-правових норм про покарання за вчинення вказаних злочинів. Теж саме стосується і всіх інших згаданих регіонів світу, де панують ті чи інші взірці романсько-германського кримінального та іншого права.

Необхідно зазначити, що загальні проблеми кримінальної відповідальності за посягання на працівників правоохоронних органів досліджувались В. К. Глістіним, М. І. Мельником, Б. С. Никифоровим, В. Я. Тацієм, Є. В. Фесенком, Є. О. Фроловим, М. І. Хавронюком та іншими правниками. Проте питання компаративістського пізнання кримінальної відповідальності за посягання або погрозу працівникові правоохоронного органу залишаються малодослідженими.

Саме тому у цьому підрозділі роботи, обмежуючись «оригінальними» географічними рамками романсько-германської правової сім'ї, ми звертатимемося до змісту кримінальних кодексів лише тих окремих держав, які розташовані в Європі, та які на сьогоднішній день є або не є членами Європейського Союзу або НАТО, чи обох цих міжнародних урядових організацій.

Не викликає жодних сумнівів і те, що за «духом» та «буквою» сучасного кримінального права тих чи інших держав, яке об'єктивно належить до романсько-германської правової сім'ї, свідоме та інше можливе вчинення

даного кримінального злочину є неприпустимим посяганням на сам інститут законної державної боротьби із різними формами та проявами злочинності.

Португалія. Так, наприклад, сучасний КК Португалії, відповідно до змісту п. 2 ст. 132 «Кваліфіковане вбивство» Особливої частини, нормативно оперує поняттями «обставини, які призводять до спеціального засудження» та «обставини, які свідчать про порочність/збоченість» [10]. Мається на увазі, безумовно, що такі обставини супроводжують акт такого «кваліфікованого вбивства». Згідно підп. 1) цієї статті, до таких обставин належить вбивство цілої низки цивільних та «силових» посадових осіб, а також громадських та інших діячів: від вищих функціонерів виконавчої та законодавчої гілок влади, вищих, середніх та нижчих посадовців системи правоохоронних органів та цивільного державного управління до, наприклад, працівників системи освіти, релігійних діячів тощо. Серед вказаних осіб прямо згадуються і поліцейські. Покаранням за вбивство когось із вказаних посадовців є тюремне ув'язнення на термін від 12 до 25 років.

У свою чергу, п. 2 ст. 145 «Кваліфіковане тілесне ушкодження» також нормативізує щойно вказані терміни тюремного ув'язнення, коли мова йде про завдання «простого» (ст. 143) та «тяжкого» (ст. 144) тілесного ушкодження, що передбачає покарання до відбування тюремного ув'язнення на термін не більше 4 років.

Зміст п. 1 ст. 147 «Обтяжуюча обставина через смерть» передбачає, що у разі, якщо наслідком вчинення злочинів, передбачених статтями 143-146, стала смерть жертви, то правопорушник буде покараний до тюремного ув'язнення, яке накладається у разі вчинення відповідного злочину із обтяжуючими обставинами – на термін, який складає одну третину від його мінімальної та максимальної тривалості. У п. 2 цієї ж статті говориться, що якщо тілесні ушкодження передбачені ст. 143, а також у підп. а) п. 1) ст. 145, а також у підп. а) п. ст. 146 призведуть до тілесних ушкоджень, передбачених ст. 144, то

правопорушник буде покараний до тюремного ув'язнення, яке накладається у разі вчинення ним відповідного злочину із обтяжуючими обставинами – на термін, який складає одну чверть від його мінімальної та максимальної тривалості.

Власне і використання насильства, включно із погрозами або завданням тілесних ушкоджень певній посадовій особі з метою перешкоджання поточному вчиненню нею дії, яка відповідає її обов'язкам, а також утримання такої особи від такої дії можна вважати посяганням на здоров'я працівника правоохоронного органу. Вчинення такого протиправного діяння карається, відповідно до п. 1 та п. 2 ст. 347 «Спротив діям посадової особи та насильство по відношенню до неї», позбавленням волі на термін не більше 5 років.

Таким чином, зміст наведених пунктів даної статті відтворює також і узагальнений кримінологічний та кримінально-правовий підхід, сутність якого полягає в узагальненій криміналізації злочинів проти будь-яких посадових осіб як таких.

На окрему увагу заслуговує і зміст ст. 349 «Звільнення ув'язнених», згідно п. 1 та п. 2 якої застосування насильства, погрози або хитрощів заради звільнення осіб, законно позбавлених волі, а також будь-яке сприяння такому звільненню караються позбавленням волі на термін не більше 5 років. Безумовно, що такі дії та їхні наслідки спричиняють загрозу життю та здоров'ю правоохоронців. В даному випадку – працівників пенітенціарної системи. Саме тому через позбавлення волі на термін від 1 до 8 років, згідно ст. 354 «Повстання ув'язнених», караються учасники повстань у закладах із виконання покарань, які здійснюють напад на охоронця або погрожують йому насильницькими діями.

Однак, як ми бачимо, у змісті наведених статей діючого КК Португалії зовсім не виокремлено та не криміналізовано вбивства та завдання тілесних ушкоджень по відношенню до членів сімей поліцейських та всіх інших

державних посадовців вищої, середньої та нижчої ланки. Також не піддано криміналізації свідомих посягань на рухому та нерухому власність португальського правоохоронця та/або членів його сім'ї.

Іспанія. Як не дивно, але діючий КК цієї держави не виокремлює власне працівників правоохоронних органів, які можуть бути об'єктами злочинних, насильницьких посягань. Так, згідно із змістом ст. 550 та ст. 551 (із циклу статей «Напад на владного функціонера, його представників та цивільних посадових осіб, опір та непокоря їм») нормативно зазначається, що напад на владного функціонера, його представників або цивільних посадових осіб, використовуючи проти них насильство, активно погрожуючи ним, або чинячи їм активний опір, коли вони виконують свої обов'язки, карається через позбавлення волі на термін від 2 до 4 років [12]. У свою чергу, згідно ст. 552, якщо такий напад здійснювався із використанням зброї або інших небезпечних засобів, то покарання буде збільшено на одну ступінь.

Таким чином, цим владним функціонером або його представником може виявитися і працівник того чи іншого правоохоронного органу. Напад на нього через виконання ним його службових обов'язків може означати і насильницькі дії по відношенню до нього і тоді коли він безпосередньо не виконує їх, у будь-який час, зокрема через почуття помсти.

Варто також зазначити, що поняття «працівник правоохоронних органів» є надзвичайно широким з точки зору професійно-функціональних галузей та відповідних їм службових обов'язків. Тобто, правоохоронцями в широкому розумінні є не лише, наприклад, поліцейські, оперативні працівники, слідчі, експерти-криміналісти, прокурори, судді та функціонери системи виконання покарань, системи державних тюремно-виправних закладів. До них відносяться також і військові, і прикордонники, і ті, хто підтримує систему національної безпеки. Саме тому у ст. 554 чітко передбачено, що той, хто здійснює активний фізичний тиск, власне злочинний напад або ж побиття, по відношенню до

військовослужбовця, або ж чинить йому активний опір, буде покараний так, як це безпосередньо передбачено у відповідності до змісту вищенаведених ст. 551 та ст. 552.

Франція. Діючий КК цієї держави передбачає найбільш суворе покарання за вчинення одного із варіантів кримінального злочину, який ми розглядаємо. Так, згідно п. 4 ст. 221-4 Секції I «Завдання навмисної шкоди життю» Розділу I «Злочини проти життя осіб» Часини II «Злочини проти людей» Особливої частини передбачено, що вбивство судді, прокурора, адвоката, працівника системи юстиції, державного службовця, працівника жандармерії, цивільного службовця національної поліції, митного працівника, функціонера пенітенціарної системи, іншої особи, яка виконує владні функції або надає громадські послуги та пожежного (професійного чи добровільного), призначеного наглядача за будівлею чи будівлями, або агента, який за дорученням зйомника наглядає за незаселеною будівлею, коли такий статус жертви є відомим або ж очевидним, буде покарано через довічне ув'язнення [4]. Зокрема, згідно ст. 221-5, довічним ув'язненням карається вбивство когось із цих посадових осіб через отруєння їх.

У свою чергу, згідно ст. 221-5-1, звернення із пропозицією до когось, або надання комусь обіцянки, або обдарування когось з метою схилити до вбивства або отруєння, незалежно від того, чи вчинено чи здійснено спробу вчинити цей злочин, караються через тюремне ув'язнення на термін 10 років та сплатою штрафу у розмірі 150 000 євро. Отже, в даному випадку чинник насильницької помсти посадовій особі, зокрема і працівникові правоохоронних органів через виконання ним його службових обов'язків нормативно виокремлено більш або менш чітко.

Звільнення ж правопорушника від покарання є передбаченим у змісті ст. 221-5-3, якщо він повідомивши про злочин уповноваженим посадовим особам, попередить смерть жертви та, у відповідних випадках, назве інших

виконавців та співучасників злочину. Через ті ж самі дії вирок, винесений йому судом, може бути скорочений до 20 років. Це є надзвичайно важливим для подальшої долі правопорушника, особливо якщо жертвою таких злочинних замахів є працівники правоохоронних органів Франції.

Катування ж щойно перерахованих посадових осіб та жорстоке поводження із ними караються, згідно змісту п. 4 ст. 222-3 Параграфу I «Катування та акти жорсткості» Секції I «Навмисні злочини проти фізичної цілісності осіб» Розділу II «Злочини проти фізичної або психологічної цілісності осіб», тюремним ув'язненням на термін 20 років.

Також у ст. 222-8 Параграфу 2 «Акти насильства» передбачено, що насильницькі дії, які призвели до несподіваної смерті когось із вищеперерахованих посадових осіб, караються через тюремне ув'язнення на термін 20 років.

Зміст ст. 222-10 відтворює проблематику посягань на здоров'я правоохоронців під час безпосереднього виконання ними своїх професійних, службових обов'язків, зокрема під час забезпечення або відновлення громадського порядку, тобто через ліквідацію масових безпорядків під час, наприклад, масових заходів. Так, в цій статті говориться, що вчинення насильницьких дій, наслідком яких є постійна інвалідність, якщо ці дії вчиненні по відношенню до когось із вищевказаних посадових осіб, карається тюремним ув'язненням на термін 15 років. Якщо ж, згідно ст. 222-12, такі насильницькі дії призвели до втрати кимось із цих посадовців працездатності на термін 8 днів, то правопорушник буде покараний через позбавлення волі на термін 5 років та сплатою штрафу у розмірі 75 000 євро.

Якщо ж такі дії спричинили втрату працездатності цими посадовцями на термін менше 8 днів, або ж зовсім не спричинили такої втрати, то покаранням буде позбавлення волі на термін 3 років та сплата штрафу у розмірі 45 000 євро.

Як ми бачимо, аналогічно із змістом відповідних статей діючих КК Португалії та Іспанії, наведені норми зовсім не криміналізують всіх перерахованих злочинних посягань на життя, здоров'я та працездатність близьких та далеких родичів, членів сімей, друзів, приятелів всіх вказаних посадових осіб, зокрема і правоохоронців.

Німеччина. В діючому КК цієї держави, а саме в п. 1 статті 113 «Опір працівникам силових структур», Розділу VI «Опір державній владі» Особливої частини передбачено кримінальну відповідальність за незаконний опір посадовій особі, якою може бути і, наприклад, поліцейський, і, як зазначено у цій статті, солдат Збройних Сил, а також за напад на них; покаранням є позбавлення волі на термін до 2 років або ж через сплату штрафу [5]. Згідно ж ч. 2 цієї статті, вводиться поняття «серйозні випадки», за яких термін позбавлення волі, безумовно, збільшується. А саме – коли такий опір або напад здійснюється зловмисником за допомогою зброї, а також коли вчинення цього злочину призводить до смерті або суттєвих поранень жертви.

Дещо більш предметним видається зміст п. 1 ст. 114 «Опір особам, які дорівнюються до працівників силових структур». Там передбачено, що силові дії осіб, яким надано повноваження та обов'язки поліцейських посадових осіб, або які є слідчими в офіційних справах, не маючи повноважень посадових осіб, будуть рівними до дій офіційного характеру посадових осіб, як це зазначено у статті 113. Сказане свідчить про те, що такі замахы на життя та здоров'я німецьких працівників правоохоронних органів є замахами, що вчиняються під час безпосереднього виконання ними своїх службових обов'язків. Отже, так само не криміналізовано усвідомленого мотиву особистої помсти правоохоронцям та/або членам їхніх сімей.

За прикладом норм кримінального права Португалії, Іспанії та Франції, п. 1 ст. 115 «Сприяння втечі ув'язнених осіб» передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на термін не більше 3 років або штрафу. Якщо ж цей злочин

вчиняється посадовою особою, до обов'язків якої належить попереджати такі втечи та всіляко їх припиняти, то термін позбавлення волі для неї збільшується максимально до 5 років. Зміст ст. 122 «Повстання серед ув'язнених» більш конкретно говорить про вчинення такого злочину з боку саме ув'язнених, коли жертвами стають саме правоохоронці, які працюють в закладах із відбуття/виконання покарань. Так, в п. 1 цієї статті говориться, що ув'язненні, які об'єднуються у групу, та які або 1) вчиняють насильницькі дії або напад по відношенню до посадової особи офіційного закладу, або іншої посадової особи, або особи, якій доручено наглядати за ними, піклуватися про них та розслідувати їхні дії, або 2) застосовуючи насильство, вчиняють втечу, або 3) використовуючи силу, допомагають комусь із них або іншому ув'язненому втекти, будуть покарані до позбавлення волі на термін від 6 місяців до 5 років.

Вчинення ув'язненими особами цього злочину також може супроводжуватися «серйозними обставинами». Так, згідно п. 2 цієї статті, засуджені, вчиняючи повстання, караються через позбавлення волі на термін від 6 місяців до 10 років, якщо вони або 1) тримають в руках вогнепальну зброю, або 2) тримають в руках іншу зброю, або 3) вчиняючи насильницькі дії, створюють для когось ризик смерті або отримання тяжких тілесних ушкоджень.

Статті 211-216 Розділу XVI «Злочини проти життя», присвячені криміналізації різних типів вбивств, скоєних за різних обставин та мотивів, не виокремлюють вбивства саме працівників правоохоронних органів або інших посадових осіб. Так само і у статтях 223-231 Розділу XVII «Злочини проти особи», присвячених завданню тілесних ушкоджень різного ступеню тяжкості та, знову ж таки, за різноманітних обставин, не криміналізовано вчинення цих злочинів саме проти тих чи інших представників правоохоронної системи. Теж саме стосується і злочинів із руйнації рухомого та нерухомого майна громадян, про що йдеться у статтях 303-305а Розділу XXVII «Злочинна шкода».

Болгарія. Достатньо суворими є покарання за вбивство працівників правоохоронних органів, передбачені за відповідними нормами діючого кримінального права цієї держави. Так, згідно п. 2 ст. Секції I «Вбивство» Розділу II «Злочини проти особи» Особливої частини КК Болгарії, вбивство судді, прокурора, посадової особи відділу поліції, слідчого, а також цілої низки інших категорій посадових осіб, вчинене під час або у зв'язку із виконанням ними своїх посадових обов'язків, карається або через позбавлення волі на термін від 20 до 30 років, або через довічне ув'язнення, або через довічне ув'язнення без права на подальшу зміну цього покарання [2].

Суворо карається і завдання тілесних ушкоджень вказаним працівниками правоохоронних органів. У п. 2 статті 131 Секції II «Тілесні ушкодження» передбачено, що завдання тілесних ушкоджень судді, прокурору, посадовій особі відділу поліції, слідчому, вчинене під час або у зв'язку із виконанням ними своїх посадових обов'язків, карається через позбавлення волі на наступні терміни у наступних випадках: 1. Від 5 до 15 років у випадку завдання тілесних ушкоджень значного ступеню тяжкості; 2. Від 3 до 10 років у випадку завдання тілесних ушкоджень середнього ступеню тяжкості; 3. Від 1 до 5 років у випадку завдання незначних тілесних ушкоджень відповідно до ч. 1 ст. 130; 4. До 3 років у випадку завдання незначних тілесних ушкоджень відповідно до ч. 2 ст. 130.

Важливим є і зміст п. 3 ст. 143 Секції V «Змушення». Там зазначено, що особа, яка примушує суддю, прокурора, посадову особу відділу поліції, слідчого зробити щось, або ж, навпаки, не робити чогось, або ж страждати через щось, що суперечить його волі, зокрема під час або у зв'язку із виконанням ними своїх посадових обов'язків, буде покарана через позбавлення волі на термін від 2 до 8 років.

Сучасне кримінальне право окремих держав романсько-германської/континентальної правової сім'ї так чи інакше, але містить

предметні норми про кримінальну відповідальність за злочинні посягання на життя та здоров'я тих чи інших представників правоохоронної системи.

Найбільш яскравим прикладом є розглянуті диспозиції, гіпотези та санкції нормативних положень, що містяться у відповідних статтях діючих КК Португалії, Франції та Болгарії.

У свою чергу, зміст розглянутих норм необхідних нам статей КК Іспанії та Німеччини нормативізує проблематику нормативно-правового захисту державних посадових осіб різної ланки в цілому, не виокремлюючи із них саме правоохоронців.

Також варто відзначити, що відповідні норми діючого кримінального права всіх п'яťох європейських держав актуалізують криміналізацію замахів не лише на представників галузі внутрішніх справ, але й на широке коло посадових осіб, які також належать до системи правоохоронних органів, зокрема, наприклад, на військовослужбовців.

Покараннями за вчинення цих кримінальних злочинів є сплата грошових штрафів та, насамперед, позбавлення волі на різні терміни, аж до довічного тюремного ув'язнення.

Сучасне кримінальне право Португалії, Іспанії, Франції, Німеччини та Болгарії зовсім не криміналізує окремо злочинних посягань на життя та/або здоров'я членів сімей працівників правоохоронних органів.

3.2. Кримінально-правова охорона працівників правоохоронних органів у країнах англо-американської правової сім'ї

Державна антикримінальна боротьба часто зазнає паралельної, «дзеркальної» протидії з боку представників «індивідуальної» та/або організованої злочинності. Про «ефективність» тих чи інших дій зловмисників, вчинюваних ними «у відповідь» на добросовісні і комплексні слідчі дії, а також

законі судові вироки, свідчить сам зміст та мета таких злочинних засобів. Так, наприклад, аби уникнути небажаного результату вказаних правоохоронних заходів, підозрювані особи вдаються спочатку до корупційних діянь по відношенню до слідчих, експертів-криміналістів, патологоанатомів, судово-медичних експертів, прокурорів та суддів.

Однак зовсім інше кримінологічне значення відтворюється у разі не корупційних пропозицій, а злочинних посягань на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів та/або членів їхніх сімей. Проявами таких посягань є безпосередні замахы на вбивство правоохоронців, завдання ним тілесних ушкоджень того чи іншого ступеню тяжкості, а також пошкодження їхнього особистого рухомого та/або нерухомого майна. Власне і усні погрози на адресу правоохоронців та/або членів їхніх сімей вчинити над ними фізичну розправу є достатньо розповсюдженою злочинною практикою.

Саме тому діюче кримінальне право майже кожної держави містить предметно-регулятивні норми, диспозиції, гіпотези та санкції яких чітко передбачають кримінальну відповідальність за вчинення тих чи інших насильницьких дій по відношенню до всіх представників національної правоохоронної системи та/або членів їхніх сімей.

В даному кримінально-правовому та кримінологічному контексті не є виключенням, безумовно, і діюче кримінальне право окремих держав англо-американської правової сім'ї.

На сьогоднішній день носіями англо-американського кримінального та іншого права є наступні держави: Великобританія, Ірландія, США, Канада, численні держави Карибського басейну та Океанії, Австралія та Нова Зеландія. У свою чергу, сучасне право колишніх британських та французьких колоній, – Індії, Пакистану, окремих держав Африки та Південно-Східної Азії, – презентує так звану «змішану» правову сім'ю. Варто окремо відзначити і те, що державний устрій багатьох цих держав є федеративним. За такого

адміністративного порядку кожний суб'єкт загальнодержавної федерації, наприклад, окремий штат, регіон або місто-столиця, має власне джерело кримінального та іншого права.

Таким чином, в цій науково-правничій статті ми зосередимося на наведенні та розгляді змісту та значення найбільш красномовних, найбільш цінних прикладів норм сучасного англо-американського статутного кримінального права, які передбачають кримінальну відповідальність фізичних та/або юридичних осіб за вчинення ними вказаного кримінального злочину у тому чи іншому його відомому прояві.

Канада. Вчинення даного кримінального злочину відбувається за різних обставин, які і визначають певні злочинні дії правопорушників по відношенню до правоохоронців.

Однією із таких обставин та відтворюваних ними дій зловмисників є безпосереднє виконання правоохоронцем його службових обов'язків, що часто створює загрозу його життю та здоров'ю. Так, у ст. 129 «Злочини проти посадової особи та захисника правопорядку» Розділу IV «Злочини проти правозастосування та системи юстиції» Особливої частини КК цієї держави передбачено, що особа, яка чинитиме опір таким посадовцям або навмисно перешкоджає ним у виконанні ними своїх службових обов'язків, або вчиняє такі дії по відношенню до особи, яка на законних підставах допомагає цим посадовцям, буде засуджена до ув'язнення на термін не більше 2 років [3].

Правоохоронці, які працюють в системі закладів із відбування покарання, власне в тюрмах, можуть бути вбиті або тяжко поранені в результаті втечі засуджених. Саме тому ст. 144 «Руйнація тюрми» криміналізовано застосування насильства заради руйнації тюрми, коли метою таких дій є звільнення самого себе або особи, яка утримується разом із таким злочинцем; вчинення цього злочину карається позбавленням волі на термін не більше 10 років [3]. Так само і втеча із під варти до закінчення терміну ув'язнення та перебування на свободі,

а також за межами Канади без поважних причин караються, відповідно до ст. 145 «Втеча та перебування на свободі без поважних причин», ув'язненням на термін не більше 2 років.

Будь-який дозвіл на втечу або допомога втікачам з боку службових осіб, відповідно до ст. 146 «Надання дозволу на втечу або допомога у втечі», карається позбавленням волі на термін не більше 2 років. У свою чергу, порятунок втікачів від законного переслідування з боку працівників правоохоронних органів, зокрема, коли такий злочинний порятунок здійснюється одним із правоохоронців, карається позбавленням волі на термін не більше 5 років.

Варто окремо зазначити, що всі щойно перераховані злочини, відповідно до п. б) всіх наведених статей КК Канади караються в порядку так званого «сумарного кримінального виробництва», тобто без застосування в рамках такого виробництва інституту суду присяжних.

Набагато більш змістовно-предметні положення містяться у ст. 231 «Класифікація вбивств» Розділу VIII «Злочини проти особи та репутації». Так, у п. 4 цієї статті нормативно роз'яснюється, що вбивством першого ступеню є умисне вбивство: а) поліцейського офіцера, поліцейського констебля, констебля, шерифа, заступника шерифа, шерифа-офіцера або іншої особи, до посадових обов'язків якої належить збереження та підтримання громадського порядку; б) наглядача, заступника наглядача, посадовця-керівника, охоронця, тюремника, стражника або іншої посадової особи або постійного працівника тюрми, які діють у відповідності до своїх обов'язків; в) особи, яка працює у тюрмі, маючи на це дозвіл тюремного керівництва, діючи у відповідності до своїх обов'язків. Як ми бачимо, в цьому нормативному списку є відсутньою посада працівника судової інстанції.

У свою чергу, вбивство когось із цих посадових осіб системи правоохоронних органів Канади, що, таким чином, є вбивство першої категорії, карається довічним позбавленням волі.

Зокрема, і проста спроба вчинити вбивство, зокрема і першої категорії, згідно ст. 239 «Спроба вчинити вбивство», якщо при цьому зловмисником застосовується вогнепальна зброя, на обіг та використання якої накладено обмеження, або вогнепальна зброя, яка є забороненою, або будь-яка вогнепальна зброя, якщо цей злочин вчиняється заради злочинного угруповання, під його керівництвом, у співробітництві ним, карається сумісно довічним ув'язненням та мінімальним покаранням через позбавленням волі на термін 5 років.

Окремо у ст. 244 «Навмисне використання зброї» нормативно зазначається, що особа, яка застосовує вогнепальну зброю, маючи на меті завдати поранення, покалічити, спотворити або загрожувати чиємусь життю або з метою завадити арешту та утриманню іншої особи, коли вчинення такого злочину супроводжується використанням вогнепальної зброї за обставин, вказаних у попередній статті, буде покарана сумісно через позбавлення волі на термін не більше 14 років та мінімальним покаранням через позбавленням волі на термін 5 років.

Так само передбачено кримінальну відповідальність і за завдання тілесних ушкоджень, згідно п. с ст. 244.1 «Навмисне завдання тілесних ушкоджень», за вчинення цього злочину, маючи на меті перешкодити працівникові правоохоронних органів заарештувати зловмисника та/або утримувати його. Згідно цієї статті, зловмисника буде засуджений до позбавлення волі на термін не більше 14 років, якщо, вчиняючи цей злочин через означений намір, використовує пневматичну або газову зброю або пістолет.

В статті 270 окремо криміналізовано напади на правоохоронців всіх, хто їм допомагає, коли вони виконують свої службові обов'язки, зокрема на

законних підставах заарештовують зловмисників та/або утримують їх, а також коли вони тич чи іншим чином здійснюють правосудний процес, зокрема охороняють майно, яке фігурує в такому процесі. Покаранням за вчинення цього злочину є позбавлення волі на термін не більше 5 років, або ж покарання накладається в рамках вищезгаданого інституту сумарного виробництва.

У свою чергу, згідно ст. 270.01. «Напад на правоохоронця із застосуванням зброї або завдання йому тілесного ушкодження», такий напад, коли результатом такого нападу є завдання правоохоронцю тілесного ушкодження, карається через тюремне ув'язнення на термін не більше 10 років.

Також окремо, у ст. 270.02 «Напад по правоохоронця із обтяжуючими обставинами», криміналізовано дії, які призвели до поранення, покалічення, спотворення та загрози життю. Такі злочинні дії караються через позбавлення волі на термін не більше 14 років. Так само кримінальним злочином, за діями близьким до нападу, є і роззброєння правоохоронця, яке карається, згідно ст. 270.1. «Роззброєння правоохоронця», позбавленням волі на термін не більше 5 років.

Як ми бачимо, не було піддано жодній криміналізації вчинення всіх вищенаведених насильницьких дій по відношенню до членів сім'ї канадських правоохоронців/посадових осіб. Також діючий КК Канади не містить необхідних кримінально-правових положень про кримінальну відповідальність за посягання на особисте майно як самих правоохоронців, так і членів їхніх сімей.

Нова Зеландія. Сучасне кримінальне право цієї держави криміналізує саме використання вогнепальної зброї проти цілої низки працівників правоохоронних органів. Так, у ст. 198 А «Використання вогнепальної проти працівника правоохоронних органів тощо» Розділу 8 «Злочини проти особи» передбачено покарання через позбавлення волі на термін до 14 років за використання будь-якої вогнепальної зброї у будь-який спосіб проти констебля,

працівника транспортної поліції, працівника тюремного закладу, які виконують свої службові обов'язки, незалежно від того, чи знає чи ні зловмисник про те, що він вчиняє цей злочин проти працівника правоохоронного органу. У свою чергу, згідно цієї ж статті, опір за допомогою вогнепальної зброї правоохоронцю, який заарештовує такого зловмисника або ж іншу подібну особу, або утримує їх відповідному закладі, карається також позбавленням волі, але на термін не більше 10 років [9].

В КК Нової Зеландії так само не криміналізовано вчинення цього злочину проти членів сімей зазначених посадовців, які працюють в системі правоохоронних органів.

Новий Південний Уельс (Австралія). В діючому КК цього регіону Австралії криміналізовано спонтанні або навмисні напади на посадових осіб, зокрема і на працівників правоохоронних органів цієї держави.

Так, у ст. 26 А «Напад на посадових осіб державних територій» Розділу II «Злочини проти особи» зазначається, що особа буде покарана через позбавлення волі на термін до 2 років за свідомий або несвідомий напад на посадову особу [8]. У свою чергу, згідно підп. а) п. 5 цієї ж статті до посадової особи державних територій належить і працівник поліції.

Окремо караються в рамках кримінального впровадження через позбавлення волі на термін до 15 років ті особи, які, згідно ст. 29 А «Керування автотранспортним засобом поблизу працівника поліції», керують автомобілем поблизу поліцейського, незалежно від того, чи знають вони чи не знають про те, що це – працівник поліції, та маючи на меті завдати ризик життю та здоров'ю цього поліцейського. Через позбавлення волі термін до 5 років караються особи, які, згідно ст. 29 В «Пошкодження поліцейського автомобіля» завдають шкоди автотранспортному засобу поліцейського за таких самих обставин та злочинних дій.

Не меншим кримінальним вчинком визнано і погрози на адресу австралійського працівника правоохоронних органів. Зокрема, у п. 1 ст. 32 «Вимоги, які супроводжуються погрозами» зазначено, що покарання через позбавлення волі на термін до 20 років призначається особам, які протидіють або заважають поліцейському здійснювати законне розслідування питання або дії, які мають бути розслідування, коли такі дії супроводжуються погрозами вбивства або завдання тяжких тілесних ушкоджень. У п. 2 цієї ж статті передбачено, що погрози на адресу правоохоронця у тих самих обставинах завдати шкоди його здоров'ю, безпеці та фізичній цілісності караються позбавлення волі на термін до 10 років.

Підсумовуючи зміст всіх наведених кримінально-правових норм, можна зробити висновок, що основною обставиною, яка супроводжує вчинення вказаних правопорушень, є безпосереднє виконання правоохоронцем своїх службових обов'язків.

Квінсленд (Австралія). Найбільш примітними є змістовні положення діючого КК іншого австралійського штату – Квінсленду. Так, у п. 1 статті 119 В «Помста або залякування працівника судової інстанції, правника, свідка тощо» Розділу 16 «Злочини проти системи юстиції» КК цього штату Австралії передбачено, що будь-яка особа, яка завдасть або ж погрожуватиме завдати поранень працівникові судового закладу, правнику, свідку або ж учаснику колегії правників, також члену сім'ї вказаних посадових та інших осіб, через помсту у зв'язку з тим, що хтось із них здійснить який законний акт, або ж, навпаки, не зробить чогось на законних підставах, буде покарана до тюремного ув'язнення на термін до 7 років [11].

Знову ж таки зазіхання на життя та здоров'я правоохоронця може статися і у випадку втечі ув'язнених осіб із тюрми. Саме тому, згідно ст. 141 «Допомога у втечі із тюрми» Розділу 17 «Втеча – перешкоджання працівникам судових

закладів у їхній діяльності», допомога у такій втечі карається позбавленням волі на термін до 7 років.

Навмисне ж вбивство поліцейського карається, згідно п. 4 ст. 305 «Покарання за вбивство» Розділу 27 «Обов'язки щодо збереження людського життя», карається позбавленням волі на термін не менше 25 років. Обставинами вчинення такого злочину нормативно визначення виконання правоохоронцем своїх службових обов'язків, або ж не вчинення ним якоїсь протизаконної дії, усвідомлення зловмисником, що перед ним поліцейський, а також свідомий намір такого зловмисника помститися йому.

У свою чергу, напад на поліцейського, який виконує свої обов'язки, згідно ст. 340 «Напад із обтяжуючими обставинами» Розділу 30 «Напади», карається ув'язненням на термін до 7 років. Протиправними діями під час вчинення даного злочину є безпосередній напад на поліцейського, опір його законним діям, перешкоджання йому в арешті та утримання зловмисника. Також протиправним діянням визначено плювання на поліцейського та кусання його, а також завдання йому якогось тілесного ушкодження. Якщо ж такий злочин вчинено за допомогою небезпечної або забороненої зброї, то термін тюремного ув'язнення складатиме 14 років.

Тасманія (Австралія). В кримінальному кодексі цієї адміністративно-територіальної одиниці Австралії, у ст. 114 «Опір працівникам поліції» Розділу XII «Злочини проти інституту влади» також стисло криміналізовано напади на поліцейських, які в цей час виконують свої службові обов'язки [14].

США. Загальноамериканський діючий КК передбачає наступні покарання за вбивства різного ступеню тяжкості за замах на вбивства посадових осіб США. Так, згідно ст. 1114 «Захист посадових осіб та працівників США» Розділу 51 «Вбивство» Частини 1 «Злочини» Глави 18 «Злочини та кримінально-процесуальні питання» Кодексу США передбачає, що вбивства таких категорій громадян США караються відповідно до статей 1111 (навмисне вбивство

першого та другого ступеню), 1112 (ненавмисне вбивство) та 1113 (замах на навмисне та замах на ненавмисне вбивство) Кодексу [18].

Отже, згідно ст. 1111 навмисне вбивство першого ступеню карається смертною карою або довічним тюремним ув'язненням; у ст. 1112 передбачено покарання у вигляді тюремного ув'язнення на термін від 8 до 23 років; замах на вчинення навмисного вбивства карається позбавлення волі на термін до 20 років або через сплату штрафу, або через обидва покарання, а не навмисного – до 7 років, або штраф, або, знову ж таки, через обидва зазначені покарання.

Як ми бачимо, в загальноамериканському джерелі кримінального права не зазначено, що таким посадовцями та працівниками можуть бути і ті чи інші працівники правоохоронних органів США. Однак це цілком логічно припускати, аналізуючи зміст наведених кримінально-правових норм.

Таким чином, виходячи із всього наведеного та розглянутого, ми доходимо наступних предметних висновків.

Сучасне кримінальне право окремих держав англо-американської правової сім'ї містить окремі чіткі норми про кримінальну відповідальність за посягання на життя та здоров'я працівника правоохоронних органів.

Власне у діапазоні даного злочинного діяння криміналізовано саме спонтанні напади на правоохоронців, застосування проти них вогнепальної та іншої забороненої зброї, створення ризику життя та здоров'ю правоохоронців під час дорожнього руху, замаху на правоохоронців в умовах порушення режиму відбування покарання у тюрмі тощо.

Отже, мова йде про вчинення таких злочинів під час безпосереднього виконання правоохоронцями своїх службових обов'язків.

Однак, як ми самі переконалися, чинник особистої, свідомої помсти правопорушника по відношенню до правоохоронця, відтворюваний через його законні професійні дії, також має місце бути і також є криміналізованим.

Також криміналізовано і вчинення таких дій по відношенню до членів сімей, близьких родичів правоохоронців.

Покараннями, до яких засуджується правопорушник, є як спільними, так і відмінними у порівнянні від однієї до іншої держави англо-американської правової сім'ї. Цими покараннями є, у свою чергу, як смертна кара і довічне ув'язнення, так і достатньо тривалі та відносно короткі терміни позбавлення волі, а також не завжди чітко визначені суми грошових штрафів.

3.3. Кримінально-правова охорона працівників правоохоронних органів у країнах Далекого Сходу

Емпірична, тобто об'єктивно-фактологічна складова даного дослідницько-тематичного напрямку вказує на одне беззаперечне та розповсюджене соціальне явище – *професійна правоохоронна діяльність відтворює суттєві загрози життю та здоров'ю правоохоронців та/або членів їхніх сімей*. Отже, мова йде про те, що практичний, ефективний та власне цілком законний захист основоположних прав та свобод людини і громадянина часто стає дійсною перешкодою для реалізації, адміністративно-посадових, фінансово-економічних (господарських), політичних та інших протиправних інтересів окремих осіб та цілих злочинних угруповань.

Варто зазначити, що загрози вбивства та завдання тілесних ушкоджень тяжіють над чесними, відданими представниками усіх гілок правоохоронної системи. В даному випадку мова йде про всіх тих, хто добросовісно забезпечує громадський порядок, здійснює досудові слідчі дії, надає результати судово-медичної та криміналістичної експертизи, забезпечує прокурорський нагляд за дотриманням законності, підтримує систему національної безпеки, виносить законні судові рішення в рамках кримінальних впроваджень.

У переважній кількості випадків зазначений вид кримінального злочину вчиняється у вечірній та нічний час, причому зловмисники можуть використовувати автотранспортні засоби, холодну та вогнепальну зброю тощо. В даному випадку все залежить від виконуваних правоохоронцем завдань та специфіки його посадових обов'язків.

Отже, всі вказані працівники правоохоронних органів, виконуючи свої професійні обов'язки, мають перебувати, з одного боку, під гарантованим та ефективним захистом відповідних державних інституцій, а з іншого – бути захищеними через пряму дію певних норм національного кримінального права. Проявом такого державного захисту законних антизлочинних дій правоохоронців є надання ним усіх необхідних технічних та інших засобів безпеки: наприклад, броньованих автомобілів, посиленої охорони, вогнепальної зброї, засобів відео-спостереження та аудіо-прослуховування.

У свою чергу, санкції кримінально-правових норм повинні передбачати достатньо суворе, неминуче покарання для всіх тих, хто планує здійснити або ж здійснив замах на життя та здоров'я правоохоронця та/або членів його сім'ї через виконання ним його законних професійних дій або ж через якісь інші причини.

Так, наприклад, зміст ст. 345 діючого КК України передбачає відповідні терміни виправних робіт, арешту, обмеження або ж позбавлення волі за погрозу вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна щодо працівника правоохоронного органу, а також щодо його близьких родичів у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків. Санкція ж ст. 348 вітчизняного КК передбачає певні терміни тюремного ув'язнення або ж довічне ув'язнення за вбивство або замах на вбивство працівника правоохоронного органу чи його близьких родичів також у зв'язку із виконанням цим працівником службових обов'язків. Власне і захоплення працівника

правоохоронного органу як заручника карається, згідно ст. 349 КК України, відповідними термінами тюремного ув'язнення.

Однак на цілком виправданий дослідницький інтерес заслуговує і суто зарубіжний кримінально-правовий досвід із покарання осіб за вчинення ними всіх вказаних кримінальних злочинів. Звернемося до *складових інституту правової відповідальності за посягання на життя та здоров'я працівника правоохоронних органів та/або членів його сім'ї за нормами сучасного кримінального права окремих держав Далекого Сходу*.

Насамперед, слід чітко зазначити, що кримінально-правовий, адміністративний та інший можливий захист працівника правоохоронного органу від вказаних злочинних посягань є складовою більш широкої доктринальної та суто практичної кримінально-правової проблематики – *вчинення злочинів проти тієї чи іншої системної ланки чи форми здійснення правоохоронної діяльності, яка є інструментом захисту основоположних прав та свобод людини і громадянина*. Таким чином, мова йде про те, що в особі постраждалого правоохоронця здійснюється кримінально-правовий захист самого суспільного інституту охорони права як такого. В особі ж злочинця, у свою чергу, карається посягання на сам інститут охорони права в цілому, а не лише окреме злочинне посягання на окрему особу, яка особисто презентує інститути і права, і правоохоронної діяльності.

Так, С.В. Максимов, звертаючись, наприклад, окремо до інституту правосуддя, який є надзвичайно важливою та невід'ємною складовою системи органів правоохоронної діяльності, слушно зазначає з цього приводу наступне (подається в авторському перекладі з мови-оригіналу джерела): «Правосуддя (безумовно, у відносно широкому розумінні цього поняття. – *Прим. авт.*) в якості об'єкту правової охорони являє собою складний феномен, який *не має матеріальної форми, однак об'єктивно існує в рамках суспільних відносин, опосередкованих нормами права* (курсив мій – *Авт.*). Злочинний вплив на нього

може бути здійснено різними способами (курсив мій. – Авт.). Найбільш небезпечним слід вважати той, за якого, поруч із інтересами правосуддя, завдається шкода іншим об'єктам кримінально-правової охорони, зокрема інтересам особистості (курсив мій. – Авт.)» [132, с. 65].

Наведене науково-правниче твердження даного фахівця є змістовно цінним і змістовно красномовним в достатній мірі – воно заслуговує на наше окреме стисле роз'яснення. Так, обидва твердження про «різні способи злочинного впливу на правосуддя» та про те, що в рамках такого впливу може мати місце «завдання шкоди інтересам особистості» обопільно передбачають можливість виникнення безпосередніх загроз життю та здоров'ю представників правоохоронних органів та/або членів їхніх сімей, які власне і є такими «особистостями» в даному випадку.

Отже, правоохоронець, будучи стороною, повноважним функціонером вищевказаних суспільно-правових інститутів, зокрема, наприклад, і правосуддя, відтворює, скажімо так, діалектичну «уособленність», «персоніфікованність» права та правоохоронної діяльності, іншими словами – *«уособленність» та «персоніфікованність» причин та наслідків, суб'єктів та об'єктів злочинного посягання на ці інститути.*

Саме тому М.Ю. Дворецький належно узагальнює сутність та види злочинів проти правосуддя (подається в авторському перекладі з мови-оригіналу джерела): «Злочини проти правосуддя – це посягання на правильну, нормальну діяльність органів попереднього слідства, дізнання із усестороннього та об'єктивного розслідування злочинів, судових органів із правильного вирішення справ, кримінально-виконавчих органів із належного виконання судових рішень» [71, с. 574].

На нашу думку, вказане та проаналізоване нами доктринально-правове, власне фундаментально-ціннісне ставлення до проблематики кримінально-правової відповідальності за вчинення злочинів проти правоохоронців та членів

їхніх сімей слід вважати імперативно та природно притаманним для предметно-регулятивних норм діючого кримінального права переважної більшості держав світу, зокрема, безумовно, й окремих держав Далекого Сходу. Причому воно розповсюджується на абсолютно всі ланки їхньої діючої системи правоохоронних органів.

Однак не менш важливим є і питання про те, що саме слід однозначно розуміти під «посяганням на життя працівника правоохоронного органу»? Як можна юридично-доктринально визначити вказане?

Так, в традиціях вітчизняної, зокрема, наприклад, ще радянської кримінології, починаючи із 60-х рр. минулого століття, мали місце відповідні науково-правничі дебати. Одні дослідники вважали, що таким посяганням є «лише посягання на вбивство працівника міліції або народного дружинника», але, як вказується, більшість вітчизняних авторів наголошували на тому, що ним є «умисне вбивство або замах на нього».

Вказане тлумачення було нормативно зафіксовано у Постанові Пленуму Верховного Суду СРСР від 3 липня 1963 р. «Про судову практику із застосування законодавства про відповідальність за посягання на життя, здоров'я та гідність працівників міліції та народних дружинників». Власне під таким посяганням на життя в цій Постанові розумілося «вбивство або замах на вбивство працівника міліції або народного дружинника у зв'язку із їхньої діяльністю із охорони громадського порядку» [92, с. 115]. Дане тлумачення було чітко підтверджено і у Постанові Верховного Суду СРСР від 22 вересня 1989 р. «Про застосування судами законодавства про відповідальність за посягання на життя, здоров'я та гідність працівників міліції, народних дружинників, а також військовослужбовців у зв'язку із виконанням ними обов'язків із охорони громадського порядку», а також у Постанові Пленуму Верховного Суду РРФСР № 3 від 24 вересня 1991 р. «Про судову практику у справах про посягання на життя, здоров'я та гідність працівників міліції,

народних дружинників та військовослужбовців у зв'язку із виконанням ними обов'язків із охорони громадського порядку» [22, с. 93].

П.Ф. Гришанін надавав більш змістовне тлумачення, яке ширше охоплювало практику правоохоронної роботи та її можливих небезпечних наслідків, акцентуючи увагу на тому, що «посягання на життя може виражатися у вбивстві працівника міліції або в замаху на вбивство, а рівно і у завданні тяжких тілесних ушкоджень» [92, с. 115]. Що ж стосується сучасного загальноприйнятого, світового тлумачення даного злочину, то ним є «лише вбивство та замах на вбивство» [92, с. 115].

Виходячи із даного стислого екскурсу у зміст цих вітчизняних правничих дебатів, можна окреслити як окремі проблемні аспекти, навколо яких вчені-правники можуть продовжувати пошук дефініційно-тлумачного консенсусу, так і очевидну основу, яка однозначно поєднує всі можливі тлумачні варіанти. Так, цими проблемними аспектами, якими варто доповнити існуюче доктринально-правове визначення/тлумачення цих злочинів, є питання про посягання не лише на життя, але, безумовно, й на здоров'я правоохоронця, завдання йому тілесних ушкоджень різного ступеню тяжкості, які власне і можуть бути причиною наступного погіршення стану його фізичного та/або психічного здоров'я.

Сказане є актуальним і для змісту вищенаведених статей діючого КК України.

У свою чергу, змістовно-детермінуючою, поєднувальною рисою всіх вказаних науково-кримінологічних підходів є чинник добросовісного виконання правоохоронцем його прямих та законних професійних, службових обов'язків, що власне і безпосередньо зумовлює вчинення проти нього вказаних кримінальних злочинів, тобто є їхньої безпосередньою причиною.

Усе вказане із обговорюваної кримінологічної, кримінально-правової проблематики в тій чи іншій мірі нормативізовано у відповідних джерелах

діючого кримінального права окремих держав Далекого Сходу: *Монголії, Китаю, Тайваню, Північної та Південної Кореї, Японії*.

Отже, наведемо та розглянемо предметно-регулятивні норми сучасного кримінального права усіх вказаних далекосхідних держав, які являють собою приклади дії достатньо різноманітних санкцій у випадки вчинення особою вказаного злочину.

Монголія. Сучасне, тобто діюче кримінальне право цієї держави, на відміну від кримінальних кодексів інших країн, зокрема України та Росії, являє собою приклад відсутності окремих та чітких нормативних положень про кримінальну відповідальність за вчинення даного протиправного діяння [22, с. 94]. Отже, мова йде про неналежне некриміналізацію злочинних посягань на життя та здоров'я працівників саме правоохоронних органів.

Однак діючий КК Монголії містить ст. 91 «Вбивство» Розділу VI «Злочини проти життя та здоров'я» Частини 6, в рамках якої зміст підп. 2 п. 1. передбачає не лише покарання у вигляді тюремного ув'язнення на період від 15 до 25 років, але й смертну кару за вбивство людини або його/її рідних у зв'язку із виконанням жертвою його/її службових/професійних обов'язків [7].

Власне можливість засудження злочинця до смертної кари за вчинення цього злочину і є найбільш відмінною рисою санкції наведеної норми монгольського кримінального права. Також слід актуалізувати і зміст підп. 11 п. 2 ст. 96 «Навмисне завдання тяжких тілесних ушкоджень» Розділу XV «Злочини проти життя та здоров'я» Частини 6 КК Монголії. В ній зазначено, що у випадку завдання тяжкого тілесного ушкодження особі або його/її рідним знову ж таки у зв'язку із виконанням жертвою його/її службових обов'язків, винна особа буде покарана до позбавлення волі на термін від 7 до 10 років.

Розглядаючи той чи інший вид кримінального злочину та норми кримінального права, які передбачають відповідальність за його вчинення, завжди важливо звертатися до його кваліфікаційних ознак, зокрема

найважливіших із них. Так, згідно змісту двох наведених статей КК Монголії, саме обізнаність злочинця про те, що та чи інша особа обіймає посаду в державних, зокрема в правоохоронних органах, виділяється в якості значної кваліфікаційної ознаки цих злочинів. В інших випадках, коли така обізнаність не була встановлена слідством (за відсутності обтяжуючих обставин відмінного роду), таке діяння кваліфікується як «звичайне», побутове вбивство [22, с. 95].

Саме тому Дворецький М.Ю. зазначає з цього приводу наступне (подається в авторському перекладі з мови-оригіналу джерела): «Суб'єктивна сторона злочинів, які перешкоджають виконанню працівниками правоохоронних органів їхніх обов'язків із здійснення завдань правосуддя *характеризується прямим умислом* (курсив мій. – Авт.)» [71, с. 575]. Вказана кваліфікаційна ознака цього злочину явно та неявно відтворюється також у відповідних нормах діючого кримінального права інших держав Далекого Сходу.

Китай. Предметно-регулятивна норма, яка міститься у ч. 1 ст. 277 Параграфу 1 «Злочини із підризу громадського порядку» Розділу VI «Злочини із підризу порядку соціального управління» діючого КК Китаю являє собою змістовний приклад, відмінний від монгольського. В ній викладено наступне (подається в авторському перекладі з мови-оригіналу джерела): «Перешкоджання шляхом насильства та погроз виконанню відповідно до закону працівниками державних органів своїх службових обов'язків карається позбавленням волі на термін до 3 років, короткостроковим арештом, надзором або штрафом» [15]. Наведене вимагає від нас стислого коментаря.

По-перше, в цій статті в якості об'єкту злочину представлено достатньо узагальнену, широку категорію осіб – працівників державних органів, серед яких, безумовно, можуть перебувати як правоохоронці, так, наприклад, і цивільні державні службовці із різних урядових відомств та функціонери органів соціального забезпечення й інших подібних їм державних структур.

Отже, із цього кола не виокремлено працівників народної міліції, державної безпеки, національно-визвольної армії. По-друге, достатньо розмитим, власне незрозумілим, у порівнянні із наведеними нормами сучасного монгольського кримінального права, є представлене нормативне уявлення про «наси́льство» та «погро́з» його вчинити. Так само узагальненим є і уявлення про «перешко́дження виконанню службових обов'язків». Чи може таким «перешко́дженням» бути вбивство, напад, побиття? Безумовно, може. Тобто, в цій статті КК Китаю не конкретизовано злочинів саме вбивства та завдання тілесних ушкоджень різного ступеню тяжкості цьому широкому колу працівників державних органів. По-третє, достатньо м'якими видається і представлене санкційно-каральне наповнення цієї норми: відносно короткий строк позбавлення волі, короткотерміновий арешт, надзір на невизначений термін та невстановлений розмір штрафу.

Власне навмисне вбивство людини та навмисне завдання їй тілесних ушкоджень (травми) криміналізовано у статтях 232, 234 та п. 1 ст. 293 Розділу IV «Злочини із посягання на право особи та демократичні права громадян» діючого КК Китаю.

Однак діючий КК Китаю надає і деякі більш конкретизовані виключення. Саме тому на додаток до розглянутого, можна навести зміст ст. 309 цього ж самого Розділу. Санкція цієї статті передбачає абсолютно ті ж самі покарання, що містяться і у ст. 277, за «масові безпорядки, напад на суд, побиття співробітників органів юстиції, що порушує судовий порядок». Тюремним ув'язненням на термін до 3 років карається, відповідно до змісту ст. 315, «побиття наглядача» у тюрмі.

Іншими важливими нормативними прикладами є зміст ст. 316, в рамках якої криміналізовано втечу із-під арешту злочинця, що передбачає термін тюремного ув'язнення до 5 років або короткотерміновий арешт. У свою чергу,

визволення в дорозі транспортованих злочинців карається позбавленням волі на термін від 3 до 7 років, за наявності обтяжуючих обставин – довше 7 років.

Також слід зафіксувати і зміст всієї ч. 1 ст. 317, в якій передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на термін більше 5 років або короткотерміновий арешт за організацію втечи із тюрми, її організацію або підбурювання до такої втечі. Інші учасники такої втечі караються позбавленням волі на термін до 5 років. Згідно ж ч. 2 цієї ж статті, підбурювачі та активні учасники озброєної втечі із тюрми караються позбавленням волі на термін до 10 років або безстроковим ув'язненням; за наявності ж обтяжуючих обставин – смертною карою. Інші учасники такого злочину караються позбавленням волі на термін від 3 до 10 років.

На окрему увагу заслуговує і зміст ст. 318, в якій криміналізовано обтяжуючі обставини злочинів із незаконного перетину державного кордону КНР. Наведемо лише одне із них, яке має відношення до нашої кримінально-правової, кримінологічної проблематики. Так, правопорушник карається позбавленням волі на термін більше 7 років, безстроковим позбавленням волі, а також штрафом або конфіскацією майна, зокрема у випадку перешкоджання здійсненню прикордонниками контролю шляхом насильницьких дій та погроз вчинення таких дій по відношенню до них.

Не менш суворо караються злочинці і за посягання на життя та здоров'я правоохоронців у їхній протидії контрабанді, продажу, транспортуванні та виготовленні наркотиків. Так, згідно п. 4 ст. 347 Параграфу 7 «Контрабанда, продаж, перевозка, транспортування та виробництво наркотичних речовин», вчинення цих злочинів карається тюремним ув'язненням на термін до 15 років, довічним позбавленням волі, якщо злочинець, серед іншого, чинить опір із застосуванням насильства у разі огляду, затримання чи арешту за обтяжуючих обставин.

Важливим є і зміст ст. 426, в якій передбачено позбавлення волі на термін до 5 років або короткотерміновий арешт, а за обтяжуючих обставин – більше 5 років, якщо вчинено злочин, який полягає у перешкодженні командирів, черговому, вахтовому у виконанні ним службових обов'язків шляхом погроз насильства. У випадку ж якщо ці діяння призведуть до людських жертв або інших тяжких наслідків, то злочинець буде засуджений до довічного ув'язнення або смертної кари.

Видається цілком зрозумілим, що і втеча із тюрми, зокрема озброєна втеча, і незаконний перетин держаного кордону можуть супроводжуватися вбивствами, завданням тілесних ушкоджень, вчиненням інших насильницьких дій по відношенню до цих правоохоронців – працівників пенітенціарно-виправної системи, прикордонників, військовослужбовців. За всіх наведених нормативних прикладах відтворюються такі кваліфікаційні ознаки як виконання правоохоронцями своїх професійних обов'язків та обізнаність правопорушників про це. Тобто, чинник свідомого вчинення злочину, власне злочинного умислу є достатньо наявним.

В цілому ж, як ми бачимо, вчинення низки мало уточнених насильницьких злочинів по відношенню до працівників правоохоронних органів передбачає як відносно м'які, так і найжорстокіші каральні заходи, не виключаючи при цьому і засудження до смертної кари.

Тайвань. В рамках діючого кримінального права цієї держави криміналізовано відповідні злочинні діяння по відношенню до посадових осіб в цілому, а не виключно працівників правоохоронних органів.

Так, у ст. 135 Розділу 5 «Злочини із перешкодження виконанню посадовою особою своїх обов'язків» КК Тайваню говориться (подається в авторському перекладі з мови-оригіналу джерела): «Особа, яка використовує погрози або насильницькі дії проти посадовця, який виконує свої посадові обов'язки, буде засуджена до позбавлення волі на термін не більше трьох років,

короткострокове ув'язнення, або до сплати штрафу у сумі не більше 9 тисяч доларів. Особа, яка використовує погрози або насильницькі дії з метою завадити посадовцю вчинити дію, яка відноситься до його посадових обов'язків, маючи на меті завадити законному виконанню таких посадових обов'язків, або прагнучи примусити цю посадову особу подати у відставку, буде засуджена до такого ж самого покарання. Якщо результатом вчинення правопорушення, вказаного у двох попередніх пунктах, стане смерть посадової особи, такий злочинець буде засуджений до довічного ув'язнення або ув'язнення на термін не менше 7 років; якщо ж результатом цього злочину стане завдання тяжкого тілесного ушкодження, то злочинець буде засуджений до позбавлення волі на термін не менш 3 років, але не більше 10 років» [13].

Водночас такий злочин може мати і певне, чітке соціально-політичне забарвлення. В рамках ст. 136 КК Тайваню зазначається наступне (подається в авторському перекладі з мови-оригіналу джерела): «Особа, яка бере участь у відкритому громадському зібранні, на якому було вчинено злочин, вказаний у попередній статті (тобто, у ст. 135. – *Прим. авт.*) буде засуджена до позбавлення волі на термін не більше 1 року, короткострокове ув'язнення, або до або до сплати штрафу у сумі не більше 9 тисяч доларів; ватажок цього зібрання та особа, яка фактично вдається до насильницьких дій або погроз, буде покарана через позбавлення волі на період не менше 1 року, але не більше 7 років. Якщо ж вчинення цього злочину призвело до смерті або ж тяжких тілесних ушкоджень посадової особи (зокрема, безумовно, і працівника правоохоронного органу. – *Прим. авт.*), то ватажок та особа, яка фактично вдається до насильницьких дій або погроз буде покарана так само у відповідності із положеннями пункту 3 попередньої статті».

Як ми можемо судити, наведені санкції тайванських кримінально-правових норм є більш гуманними, зокрема, безумовно, через відсутність в них таких покарань за вчинення цього злочину як смертна кара. Хоча в цілому на

сьогоднішній день смертної кари не скасовано в цій країні. Не менш важливою та оригінальною кваліфікаційною ознакою злочину, яка не відтворюється у вищерозглянутих китайських кримінально-правових нормах, є насильницьке примушення посадової особи до подання у відставку.

За певною аналогією із вищенаведеними китайськими нормативними положення, даний злочин може бути вчинено і під час втечі засудженого із тюрми, із під варти. Безумовно, що під час такої втечі можуть загинути, постраждати працівники правоохоронних органів, яким втікачі чинитимуть опір.

Так, відповідно до ст. 161 КК Тайваню, нормативізовано наступне (подається в авторському перекладі з мови-оригіналу джерела): «Особа, яка законно утримується під арештом або вартою, та яка втікає, буде засуджена до позбавлення волі на термін не більше 1 року. Особа, яка вчиняє злочин, вказаний у попередньому пункті, вчиняє його через пошкодження частини місця свого утримання або інструменту, за допомогою якого вона утримується, або через насильницькі дії чи погрози, буде засуджена до позбавлення волі на термін не більше 5 років. Особа, яка бере участь у відкритому громадському зібранні, на якому було вчинено злочин, вказаний у пункті 1, і який вчиняється через застосування погроз та насильства, буде засуджена до позбавлення волі на термін не менше 3 років, але не більше 10 років; ватажок цього зібрання та особа, яка фактично вдається до насильницьких дій або погроз, буде покарана через позбавлення волі на період не менше 5 років. Спроба вчинити злочини, вказані в одному із попередніх пунктів, карається відповідно до закону».

Окремо в ст. 162 викладено нормативні положення про організацію, сприяння втечам злочинців із тюрми, із під варти з боку інших, третіх осіб. Такими особами у перспективі можуть виявитися і самі працівники правоохоронних органів, родичі втікачів, подільники, які перебувають на

свободі тощо. У всіх таких можливих випадках працівники правоохоронних органів можуть постраждати – втратити життя або здоров'я.

Північна Корея. Як не дивно, але найбільш гуманними видаються каральні санкції, викладені нормі ст. 221 «Втручання у виконання обов'язків працівниками сектору юстиції» Параграфу 1 «Злочинні порушення правил загального адміністрування» Розділу 7 «Злочинні порушення правил загального адміністрування та підтримки» діючого КК КНДР.

Так, в цій статі просто і ясно наводиться наступне (подається в авторському перекладі з мови-оригіналу джерела): «Особа, яка втручається у виконання обов'язків функціонерів сектору юстиції через напади, погрози, образи або зловживання своїми повноваженнями, буде покарана через відбування короткотермінових громадських робіт на період менше 2 років. У випадках, коли такий злочин вчинено повторно або у змові, покаранням буде виправлення через відбуття громадських робіт на термін менше 4 років» [16].

Також, за нормативно-змістовною аналогією із вищенаведеними статтями КК Китаю, до одного із кримінальних злочинів у КНДР, в рамках якого гинуть та страждають правоохоронці та/або їхні рідні, відноситься і незаконний перетин державного кордону. Так, у ст. 233 «Незаконний перетин кордону» говориться подається в авторському перекладі з мови-оригіналу джерела): «Особа, яка незаконно перетинає кордон Республіки, буде покарана через короткострокове відбування громадських робіт на період менше 2 років. У випадках, коли така особа вчиняє тяжкий злочин (наприклад, власне вбиває або ж калічить правоохоронця, прикордонника. – *Прим авт.*), то він або вона буде покарана через виправлення, відбуваючи громадські роботи на період менше 5 років».

У свою чергу, зміст статей 278-288 КК КНДР, в яких нормативізовано кваліфікаційні ознаки та санкції за різноманітні види навмисного та

ненавмисного вбивства та завдання тілесних ушкоджень різного ступеню тяжкості та за різних обставин, не є прив'язаним до нашої проблематики.

Південна Корея. У випадку Південної Кореї проблематика вбивства та завдання тілесних ушкоджень працівникам правоохоронних органів є трохи більше, виразніше прив'язаною до потенційно можливих випадків посягань на територіальну цілісність держави та конституційний лад в ній.

Так, у ст. 87 «Повстання» Розділу I «Злочини повстання» діючого КК РК нормативізовано наступне (подається в авторському перекладі з мови-оригіналу джерела): «Особа, яка вбиває іншу особу з метою захоплення території держави, або припинення дії Конституції, буде покарана відповідного до наступного: ватажок буде засуджений до смертної кари, довічного ув'язнення або довічного виконання громадських робіт; особа, яка бере участь у заколоті, або здійснює командування, або є залученою до інших важливих дій буде засуджена до смертної кари, довічного ув'язнення, ув'язнення на обмежений термін часу, або виконання громадських робіт на термін не менше 5 років; ці ж самі покарання будуть застосовані до тих, хто вчинив вбивство, поранення, руйнації або пограбування; особа, яка частково сприймає агітацію та слідує за іншими або частково приєднується до насильницьких акцій буде засуджена до ув'язнення на обмежений термін часу, або виконання громадських робіт на термін не менше 5 років» [17].

У ст. 88 «Вбивство заради повстання» окремо зазначається наступне (подається в авторському перекладі з мови-оригіналу джерела): «Особа, яка вбиває іншу особу з метою захоплення території держави, або припинення дії Конституції, буде покарана до смертної кари, довічного ув'язнення або довічного виконання громадських робіт».

Безумовним видається те, що за таких злочинних посягань на національну безпеку, територіальну цілісність та конституційний лад у державі жертвами цих злочинів стають саме ті чи інші працівники правоохоронних органів:

функціонери поліції, органів державної безпеки, прикордонники тощо, які власне і захищають вказані об'єкти цих злочинів ціною свого життя та здоров'я.

Діюче кримінальне право РК, як і китайське та тайванське, також відтворює дану проблематику і контексті злочинних посягань на життя та здоров'я державних службовців. Саме тому у ст. 136 «Перешкоджання виконанню посадових обов'язків» Розділу VIII «Злочини щодо перешкоджання виконанню посадових обов'язків» зазначається подається в авторському перекладі з мови-оригіналу джерела): «Особа, яка вдається до насильницьких дій або залякування тієї чи іншої посадової особи, яка виконує свої службові обов'язки, буде покарана до тюремного ув'язнення на термін не більше 5 років або штрафу на суму не більше 10 мільйонів вон».

Японія. Діючий КК цієї далекосхідної держави так само криміналізує посягання на територіальну цілісність держави та конституційний лад через повстання, борючись з яким можуть суттєво постраждати працівники правоохоронних органів.

Так, у ст. 77 «Повстання» говориться (подається в авторському перекладі з мови-оригіналу джерела): «(1) Особа, яка вчиняє дії, пов'язанні із заколотом, маючи на меті повалення легітимного уряду, захоплення територіального суверенітету в державі, або іншим чином спаплюження конституційного ладу, вчиняючи, отже, злочин повстання, буде покарана наступним чином: (i) ватажок буде засуджений до смертної кари або довічного ув'язнення; (ii) особа, яка бере участь у заколоті або спрямовує маси, буде покарана до довічного ув'язнення, або ув'язнення на визначений термін, який не перевищуватиме 3 років; особа, яка виконує інші керівні функції, буде засуджена до ув'язнення на термін не менше 1 року, але не більше 10 років; (iii) особа, яка частко слідує за іншими, або ж частково приєднується до заколоту, буде засуджена до ув'язнення на термін не більше 3 років» [6].

Діючий КК Японії відтворює проблематику посягання на життя та здоров'я правоохоронців в світлі загроз посадовим особам як таким. Саме тому у ст. 95 «Перешкоджання або примушення до виконання посадових обов'язків» Розділу V «Злочини перешкоджання виконання посадових обов'язків» говориться (подається в авторському перекладі з мови-оригіналу джерела): «(1) Особа, яка вчиняє напад або залякування по відношенню до посадової особи через виконання ним службових обов'язків, буде засуджена до ув'язнення з відбуванням або ж без відбування громадських робіт на термін не більше 3 років або до сплати штрафу у розмірі не більше 500 000 єн. (2) Такі ж самі каральні заходи по відношенню до особи, яка вчиняє напад або залякування по відношенню до посадової особи, аби примусити її до виконання його посадових обов'язків, або ж запобігти цьому, або примусити її подати у відставку».

Кримінальний злочин, який полягає у втечі із місць позбавлення волі, так само може супроводжуватися вбивством або ж покаліченням правоохоронців. Тому у ст. 98 «Втечі із обтяжуючими обставинами» Розділу VI «Злочини пов'язані із втечею» наголошується на наступному (подається в авторському перекладі з мови-оригіналу джерела): «Коли особа, яка згадується у попередній статті (ст. 97 «Втеча». – Прим. авт.), або яка має з'явитися до суду за повісткою, втікає або ж, руйнуючи місце або інструменти свого утримання, вчиняючи при цьому напад або залякування, або ж робить це у згоді із іншою особою, яка втікає, то вона буде засуджена до позбавлення волі із виконанням на термін не менше 3 місяців, але не більше 5 років».

Злочини із побутового вбивства або завдання тілесних ушкоджень різного ступеню тяжкості, криміналізовані в рамках статей 199-209 даного Кодексу, нормативно не є прив'язаними до проблематики вбивств та скалічень саме правоохоронців.

Таким чином, виходячи із всього наведеного та розглянутого, ми доходимо наступних предметних висновків.

Кримінологічна, кримінально-правова проблематика посягання на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів та/або членів їхніх сімей цілком безпосередньо та дещо опосередковано відтворюється в сучасному кримінальному праві всіх вказаних держав Далекого Сходу.

Найбільш характерною змістовною рисою розглянутих норм кримінального права всіх цих держав, крім Північної Кореї, є криміналізація вчинення вказаного злочину проти достатньо широкої категорії працівників – державних службовців/посадових осіб, якими можуть бути як різноманітні цивільні державні функціонери, так і власне працівники всіх силових відомств. Таким злочином є «перешкоджання цим державним службовцям/посадовим особам у виконанні ними їхніх службових обов'язків», зокрема і «примушення до подання у відставку».

На нашу думку, вказані злочини проти всіх або ж окремих категорій посадових осіб, зокрема правоохоронців, слід розглядати невід'ємно в світлі вчинення конкретних злочинних діянь, що і підтверджується змістом окремих статей КК цих далекосхідних держав: озброєні напади на суди, незаконний озброєний перетин державних кордонів, насильницькі дії по відношенню до правоохоронців під час громадсько-політичних акцій, напади на них під час здійснення ними тих чи інших оперативно-слідчих дій.

На відміну від розглянутих норм сучасного кримінального права Монголії, дії із «перешкоджання виконанню службових обов'язків» в КК інших розглянутих далекосхідних держав нормативно не конкретизуються у вбивства правоохоронців та завдання їм тілесних ушкоджень. Ці злочини криміналізуються як побутові, здійснювані по відношенню до людини як такої. Однак чинник усвідомлення, розуміння правопорушником того факту, що жертва є працівником правоохоронних органів є однією із значних кваліфікуючих ознак злочину.

Також на відміну від вищенаведених норм сучасного кримінального права Монголії, в джерелах діючого кримінального права Китаю, Тайваню, Північної та Південної Кореї, Японії не криміналізовано злочинних посягань саме на членів сімей посадових осіб, зокрема родичів тих чи інших категорій правоохоронців.

Санкції норм сучасного кримінального права всіх цих далекосхідних держав, крім КК Північної Кореї, передбачають довічне ув'язнення та смертну кару як найвищі покарання за вчинення цих злочинів. Іншими каральними заходами є коротко-, середньо- та достатньо довготермінові строки тюремного ув'язнення, арешт, конфіскація майна, виправні роботи, грошові штрафи та правова комбінація цих покарань.

3.4. Кримінально-правова охорона працівників правоохоронних органів у країнах Центральної Азії

Соціокультурний ареал держав Центральної Азії складається із Казахстану, Узбекистану, Киргизстану, Туркменістану та Таджикистану. В рамках нашого змістовно-тематичного контексту предметно-регулятивні норми сучасного кримінального права центрально-азійських держав мають велике значення через давню та очевидну сакралізованість в цих державах не лише релігійних, але й суто світсько-владних інституцій. Сказане відноситься і до представників правоохоронних органів.

Насамперед, слід зазначити, що кримінально-правова проблематика зазіхань на життя, здоров'я та безпеку працівників правоохоронних органів та/або членів їхніх сімей відтворюється в діючому праві великої кількості держав в світлі «злочинів проти офіційних осіб/державних службовців/представників влади/посадовців та/або членів їхніх сімей через виконання ними їхніх професійних обов'язків». Причому саме правоохоронці –

поліцейські, слідчі, працівники прокуратури, судді, експерти, присяжні засідателі тощо – дуже часто зовсім не виділяються в окрему категорію потерпілих осіб, тобто окремо не згадуються. Норми діючого кримінального права тих чи інших азійських держав демонструють цей самий приклад. Однак існують й очевидні цікаві виключення. Отже, ми зосередимося саме на таких предметних прикладах, які мають місце в діючому кримінальному праві держав Центральної Азії.

Казахстан. Так, наприклад, згідно ч. 1 ст. 380-1 «Посягання на життя працівника правоохоронного, спеціального державного органу, військовослужбовця, державного інспектора із охорони тваринного світу, інспектора спеціалізованої організації із охорони тваринного світу, егеря» Глави 16 «Кримінальні правопорушення проти порядку управління» **КК Республіки Казахстан**, посягання на життя, тобто умисні діяння, спрямовані на завдання смерті, працівника правоохоронного органу або його близьких родичів у зв'язку із виконанням ними своїх службових обов'язків, або через помсту за таке виконання – карається позбавленням волі на термін від 10 до 15 років, із конфіскацією майна, або ж без неї [191]. У свою чергу, у ч. 2 цієї ж статті передбачено покарання через позбавлення волі на термін від 15 до 20 років, або ж через довічне ув'язнення із конфіскацією майна, якщо цей злочин було вчинено: 1) по відношенню до двох або більше осіб; 2) по відношенню до особи, коли правопорушнику відомо про її безпомічний стан, а рівно і коли має місце викрадення людини чи захоплення заручника; 3) по відношенню до жінки, коли правопорушнику відомо про її вагітність; 4) з особливою жорстокістю; 5) у спосіб, небезпечний для життя двох людей; 6) неодноразово; 7) по відношенню до неповнолітньої особи; 8) в умовах надзвичайної ситуації або ж в ході безпорядків; 9) у місцевості, де оголошено надзвичайну ситуацію, або в зоні проведення антитерористичної операції.

Не менш змістовно-предметною є і нормативні положення ст. 408 «Посягання на життя особи, яка здійснює правосуддя або досудове розслідування» Глави 17 «Кримінальні правопорушення проти правосуддя і порядку виконання покарань», де говориться, що зазіхання на життя судді, присяжного засідателя, прокурора, особи, яка здійснює досудове розслідування, захисника, експерта, судового пристава, судового виконавця, а рівно й їхніх близьких родичів у зв'язку із розглядом справ або матеріалів у суді, здійснення досудового розслідування або виконанням вироку рішення суду або іншого судового акту, здійснене з метою перешкоджання законній діяльності вказаних осіб або через помсту за таку діяльність, – карається через позбавлення волі на термін від 15 до 20 років або довічним ув'язненням.

Дещо подібні нормативні положення містяться і у ст. 409 «Погроза або насильницькі діяння у зв'язку із здійсненням правосуддя або досудового розслідування». Так, у ч. 1 цієї статті зазначено, що погроза вбивством, завданням школи здоров'ю або знищенням майна по відношенню до судді, присяжного засідателя, а рівно й їхніх близьких родичів у зв'язку із розглядом справ або матеріалів в суді – карається штрафом у розмірі до 3 тисяч місячних розрахункових показників або виправними роботами у тому самому розмірі, або через залучення до громадських робіт на термін до восьмисот годин або обмеженням волі на термін до 3 років, або позбавленням волі на той самий термін. Ч. 2 цієї статті передбачає покарання через штраф у розмірі до 2 тисяч місячних розрахункових показників або виправними роботами у тому самому розмірі, або через залучення до громадських робіт на термін до шестисот годин або обмеженням волі на термін до 2 років, або позбавленням волі на той самий термін, у разі того ж самого вчинення діяння по відношенню до прокурора, особи, яка здійснює досудові слідчі дії, захисника, експерта, судового пристава, а рівно й їхніх близьких родичів через виконання ними своїх службових обов'язків. Ч. 3 цієї статті передбачає покарання за вчинення злочинів,

передбачених ч. 1 та ч. 2 цієї статті у вигляді залучення до громадських робіт на термін до однієї тисячі двохсот годин або обмеженням волі на термін до 5 років, або позбавленням волі на той самий термін, якщо ці злочини здійснювалися із застосуванням насильства, яке не становить небезпеки для життя або здоров'я. У випадку ж застосування насильства, яке, навпаки, становить небезпеку для життя або здоров'я, то правопорушника, згідно ч. 4 цієї статті, буде покарано до позбавлення волі на термін від 5 до 10 років.

Узбекистан. У свою чергу, ст. 236 «Втручання у розслідування або вирішення судових справ» Глави XVI «Злочини проти правосуддя» Особливої частини *КК Республіки Узбекистан* оперує, як ми бачимо, поняттям «втручання», проявом та/або результатом якого можуть бути, безумовно, і вбивство правоохоронця та/або членів його сім'ї, і завдання їм тілесних ушкоджень, і вчинення проти них інших насильницьких та ненасильницьких кримінальних злочинів.

Так, згідно цієї статті втручання у розслідування або вирішення судових справ, тобто незаконний вплив у будь-якій формі на дізнавача, слідчого, або прокурора з метою перешкоджання всебічному, цілковитому та об'єктивному розслідуванню справи або на суддю з метою винесення неправосудного вироку, рішення, визначення або постанови – карається виправними роботами на термін до 3 років або обмеженням волі від 1 до 3 років, або позбавленням волі на термін до 3 років [193]. Вчинення того ж самого злочину посадовою особою карається обмеженням волі на термін від 3 до 5 років, або позбавленням волі на термін від 3 років, що включатиме позбавлення засудженого певного права.

Киргизстан. Предметно-регулятивні норми *КК Киргизької Республіки* зосереджуються спочатку на кримінально-правовому покаранні за злочинну протидію тій чи іншій стороні правосудного процесу та його результату.

Так, в ст. 332 «Перешкоджання здійсненню правосуддя» Глави 45 «Злочини проти судової влади» Особливої частини *КК Киргизької Республіки*

говориться, що втручання у будь-якій формі в діяльність суду з метою перешкоджання здійсненню правосуддя – карається громадськими роботами IV категорії або виправними роботами III категорії або штрафом IV категорії [190].

У санкції ст. 333 «Перешкоджання професійній діяльності захисника» передбачено покарання у вигляді громадських робіт IV категорії або виправних робіт III категорії або штрафу IV категорії за злочин із перешкоджання в будь-якій формі реалізації прав та виконанню обов'язків захисника, передбачених кримінально-процесуальним законодавством. «Перешкоджанням в будь-якій формі» може виявитися, безумовно, і насильницькі посягання на життя та здоров'я як самого адвоката, так і його близьких родичів.

У свою чергу, згідно ч. 1 та ч. 2 ст. 334 «Погроза або насильство у зв'язку із здійсненням правосуддя», шантаж або загроза застосування насильства, яке не становить небезпеки для життя та здоров'я, по відношенню до судді або присяжного засідателя, а рівно і його дружини (чоловіка), близьких родичів у зв'язку із розглядом справ або матеріалів в судді – карається виправними роботами IV категорії або штрафом V категорії, або позбавленням волі I категорії. Застосування ж насильства по відношенню до вказаних функціонерів системи правосуддя, яке, навпаки, є небезпечним для їхнього життя та здоров'я чи життя та здоров'я їхніх близьких родичів – карається штрафом VI категорії або позбавленням волі II категорії.

Протиправне втручання в будь-якій формі в діяльність прокурора, слідчого, уповноваженої посадової особи органу дізнання з метою перешкоджання досудовому слідству – карається, згідно змісту ст. 337 «Перешкоджання діяльності прокурора, слідчого, уповноваженої посадової особи органу дізнання» Глави 46 «Злочини проти процесуального порядку здобуття доказів», виправними роботами IV або штрафом V категорії або позбавленням волі I категорії.

Так само і шантаж або загроза застосування насильства, яке не становить небезпеки для життя та здоров'я, по відношенню до слідчого, прокурора, співробітника органу дізнання, захисника, законного представника або представника, а рівно й його дружини (чоловіка), близьких родичів у зв'язку із досудовим впровадженням, розглядом справ або матеріалів в судді – карається, згідно ч. 1 ст. 338 «Погроза насильством у зв'язку із досудовим впровадженням», виправними роботами IV категорії або штрафом V категорії або позбавленням волі I категорії. Згідно ж ч. 2 даної статті, завдання насильства, яке так само не становить небезпеки для життя та здоров'я, або загроза застосування насильства по відношенню до вказаних працівників правоохоронних органів та/або їхніх близьких родичів – карається штрафом VI категорії або позбавленням волі II категорії.

В рамках діючого кримінального права Киргизстану слід виокремити і злочини проти працівників кримінально-виконавчої системи, які також відносяться до системи правоохоронних органів. Так, згідно ч. 1 ст. 352 «Погроза або насильство по відношенню до працівника кримінально-виконавчої системи» Глави 47 «Злочини проти виконання судових актів та інших виконавчих документів», шантаж або погроза застосування насильства, яке не є небезпечним для життя та здоров'я вказаної категорії працівників правоохоронних органів та, безумовно членів їхніх сімей – карається через позбавлення волі I категорії. Згідно ж ч. 2 цієї статті, вчинення цього злочину, якщо він становить небезпеку для життя та здоров'я вказаних посадових осіб, – карається штрафом VI категорії або позбавленням волі II категорії.

У ч. 1 ст. 354 «Загроза або насильство по відношенню до судового виконавця» йдеться про те, що шантаж або погроза застосування насильства, яке не є небезпечним для життя та здоров'я вказаної категорії працівників правоохоронних органів та членів їхніх сімей через виконання ним виконавчих документів – карається виправні роботи IV категорії або через позбавлення волі

I категорії. Якщо ж вчинення цього злочину, згідно ч. 2 цієї ж статті, становить небезпеку для життя та здоров'я вказаної категорії правоохоронців та їхніх близьких родичів, то правопорушника буде покарано до сплати VI категорії або позбавлення волі II категорії.

Туркменістан. В Особливій частині діючого КК Туркменістану передбачено покарання за посягання на життя та здоров'я всіх галузевих працівників системи правоохоронних органів та їхніх близьких родичів.

Так, у ст. 189 «Перешкоджання здійсненню правосуддя та провадженню попереднього розслідування» Глави 24 «Злочини проти правосуддя» Особливої частини **КК Туркменістану** говориться, що втручання у будь-якій формі в діяльність суду з метою перешкоджання здійсненню правосуддя – карається штрафом у розмірі від 10 до 20 середньомісячних розмірів оплати праці або виправними роботами на термін до 2 років [194]. Аналогічне втручання у діяльність прокурора, слідчого або особи, яка здійснює дізнання, якщо метою правопорушника є недопущення всебічного, цілковитого та об'єктивного розслідування справи – карається так само штрафом у розмірі від 10 до 20 середньомісячних розмірів оплати праці або виправними роботами на термін до 2 років.

Якщо ж вказаний злочин вчинено, використавши службове становище, то правопорушник буде покараний через відбування виправних робіт на термін до 2 років або позбавлення волі на такий само термін, що передбачає позбавлення його права займатися певною діяльністю на термін до 3 років або без такого терміну.

Зміст ст. 190 «Погроза або насильницькі дії по відношенню до особи, яка здійснює правосуддя або попереднє дізнання» демонструє певну новацію в контексті об'єкту такого злочину – таким об'єктом виступає майно того чи іншого працівника правоохоронного органу. Так, в ній говориться, що погроза вбивством, знищенням або пошкодження майна по відношенню до судді,

народного засідателя, прокурора, слідчого, захисника, експерта, а рівно і їхніх близьких родичів через здійснення ними професійної діяльності – карається виправними роботами на термін до 2 років або позбавленням волі та кий самий термін. Застосування ж насильства, яке не становить небезпеки для життя та здоров'я вказаних осіб – карається позбавленням волі на термін до 5 років. У випадку, якщо вчинення цього злочину, навпаки, становить загрозу для життя та здоров'я вказаних осіб, то покаранням буде позбавлення волі на термін від 5 до 10 років.

Більш предметні нормативні положення містяться у ст. 211 «Погроза вбивством або застосування насильства по відношенню до працівника правоохоронного органу або військовослужбовця» Глави 25 «Злочини проти порядку управління». В цій статі говориться, що погроза вбивством або застосування насильства, яке не є небезпечним для життя та здоров'я по відношенню до правоохоронця або його близьких родичів, – карається виправними роботами на термін до двох років або позбавленням волі на термін до 2 років. Якщо ж вчинення цього злочину становить зазначену небезпеку, то покаранням буде позбавлення волі на термін від 3 до 8 років.

Таджикистан. Основною статтею діючого **КК Республіки Таджикистан**, яка нас цікавить, є стаття 329 «Погроза по відношенню до працівників правоохоронних органів або військовослужбовців» Глави 31 «Злочини проти порядку управління». В цій статті сказано, що погроза вбивством, завданням шкоди здоров'ю, знищенням або пошкодженням майна по відношенню до працівників правоохоронних органів, військовослужбовців, а рівно і їхніх близьких родичів з метою перешкодити законній діяльності вказаних осіб із охорони громадського порядку або забезпечення громадської безпеки або через помсту за таку діяльність – карається через штраф у розмірі від 500 до 1 000 показників для розрахунків або виправними роботами на термін до 2 років, або позбавленням волі на термін до 3 років [192].

У свою чергу, в ст. 345 «Перешкоджання здійсненню правосуддя та попереднього слідства» Глави 32 «Злочини проти правосуддя» зазначено, що втручання у будь-якій формі в діяльність суду з метою перешкоджання здійсненню правосуддя – карається штрафом в розмірі від 500 до 1000 показників для розрахунків або виправними роботами на термін до 2 років, або позбавленням волі на той самий термін. Аналогічне злочинне втручання у дії прокурора, слідчого або дізнавача – караються так само. Вчинення цього злочину із використанням службового становища – карається позбавленням волі на термін від 2 до 5 років із позбавленням права обіймати певні посади та здійснювати певну діяльність на термін до 3 років або без такого.

Таким чином, виходячи із всього наведеного та розглянутого, ми доходимо наступних предметних висновків.

Діюче кримінальне право всіх п'яťох держав Центральної Азії містить відповідні, предметно-регулятивні положення про кримінальну відповідальність за посягання на життя, безпеку та здоров'я як самих працівників правоохоронних органів, так і членів їхніх сімей, їхніх близьких родичів.

Відмінною змістовною рисою всіх цих норм є їхня функціональна спрямованість на захист представників всієї правоохоронної системи – поліцейських, слідчих, прокурорів, суддів, дізнавачів, захисників (адвокатів), експертів-криміналістів, військовослужбовців, працівників системи виконання кримінальних покарань. Тобто, у діючому кримінальному праві держав Центральної Азії не відтворюється нормативно-цільова замкнутість на захисті «всіх посадових осіб».

Варто зазначити, що ці кримінально-правові норми всіх п'яťох держав Центральної Азії, як ми можемо судити із зазначених найменувань Глав/Розділів, статей Особливої частини їхніх КК, є надзвичайно, майже повністю уніфікованими.

Така уніфікованість відтворюється і по відношенню до типів розглянутих злочинів та санкційної частини цих норм. Тобто, покараннями, передбаченими за вчинення цього злочину, є обмеження волі, позбавлення волі, відбування виправних та/або громадських робіт, сплата штрафів, наступне обмеження правопорушника у тому чи іншому його праві, а саме – у праві обіймати на певний термін часу ті чи інші посади чи здійснювати ту чи іншу діяльність. Кримінальне право Казахстану, на відміну від решти держав Центральної Азії, передбачає і довічне ув'язнення за вчинення одного із наведених кримінальних злочинів.

Висновки до Розділу 3

Сучасне кримінальне право окремих держав романсько-германської/континентальної правової сім'ї так чи інакше, але містить предметні норми про кримінальну відповідальність за злочинні посягання на життя та здоров'я тих чи інших представників правоохоронної системи.

Найбільш яскравим прикладом є розглянуті диспозиції, гіпотези та санкції нормативних положень, що містяться у відповідних статтях діючих КК Португалії, Франції та Болгарії.

У свою чергу, зміст розглянутих норм необхідних нам статей КК Іспанії та Німеччини нормативізує проблематику нормативно-правового захисту державних посадових осіб різної ланки в цілому, не виокремлюючи із них саме правоохоронців.

Також варто відзначити, що відповідні норми діючого кримінального права всіх п'ятьох європейських держав актуалізують криміналізацію замахів не лише на представників галузі внутрішніх справ, але й на широке коло посадових осіб, які також належать до системи правоохоронних органів, зокрема, наприклад, на військовослужбовців.

Покараннями за вчинення цих кримінальних злочинів є сплата грошових штрафів та, насамперед, позбавлення волі на різні терміни, аж до довічного тюремного ув'язнення.

Сучасне кримінальне право Португалії, Іспанії, Франції, Німеччини та Болгарії зовсім не криміналізує окремо злочинних посягань на життя та/або здоров'я членів сімей працівників правоохоронних органів.

Сучасне кримінальне право окремих держав англо-американської правової сім'ї містить окремі чіткі норми про кримінальну відповідальність за посягання на життя та здоров'я працівника правоохоронних органів.

Власне у діапазоні даного злочинного діяння криміналізовано саме спонтанні напади на правоохоронців, застосування проти них вогнепальної та іншої забороненої зброї, створення ризику життя та здоров'ю правоохоронців під час дорожнього руху, замаху на правоохоронців в умовах порушення режиму відбування покарання у тюрмі тощо.

Отже, мова йде про вчинення таких злочинів під час безпосереднього виконання правоохоронцями своїх службових обов'язків.

Однак, як ми самі переконалися, чинник особистої, свідомої помсти правопорушника по відношенню до правоохоронця, відтворюваний через його законні професійні дії, також має місце бути і також є криміналізованим.

Також криміналізовано і вчинення таких дій по відношенню до членів сімей, близьких родичів правоохоронців.

Покараннями, до яких засуджується правопорушник, є як спільними, так і відмінними у порівнянні від однієї до іншої держави англо-американської правової сім'ї. Цими покараннями є, у свою чергу, як смертна кара і довічне ув'язнення, так і достатньо тривалі та відносно короткі терміни позбавлення волі, а також не завжди чітко визначені суми грошових штрафів.

Кримінологічна, кримінально-правова проблематика посягання на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів та/або членів їхніх сімей

цілком безпосередньо та дещо опосередковано відтворюється в сучасному кримінальному праві всіх вказаних держав Далекого Сходу.

Найбільш характерною змістовною рисою розглянутих норм кримінального права всіх цих держав, крім Північної Кореї, є криміналізація вчинення вказаного злочину проти достатньо широкої категорії працівників – державних службовців/посадових осіб, якими можуть бути як різноманітні цивільні державні функціонери, так і власне працівники всіх силових відомств. Таким злочином є «перешкоджання цим державним службовцям/посадовим особам у виконанні ними їхніх службових обов’язків», зокрема і «примушення до подання у відставку».

На нашу думку, вказані злочини проти всіх або ж окремих категорій посадових осіб, зокрема правоохоронців, слід розглядати невід’ємно в світлі вчинення конкретних злочинних діянь, що і підтверджується змістом окремих статей КК цих далекосхідних держав: озброєні напади на суди, незаконний озброєний перетин державних кордонів, насильницькі дії по відношенню до правоохоронців під час громадсько-політичних акцій, напади на них під час здійснення ними тих чи інших оперативно-слідчих дій.

На відміну від розглянутих норм сучасного кримінального права Монголії, дії із «перешкоджання виконанню службових обов’язків» в КК інших розглянутих далекосхідних держав нормативно не конкретизуються у вбивства правоохоронців та завдання їм тілесних ушкоджень. Ці злочини криміналізуються як побутові, здійснювані по відношенню до людини як такої. Однак чинник усвідомлення, розуміння правопорушником того факту, що жертва є працівником правоохоронних органів є однією із значних кваліфікуючих ознак злочину.

Також на відміну від вищенаведених норм сучасного кримінального права Монголії, в джерелах діючого кримінального права Китаю, Тайваню, Північної та Південної Кореї, Японії не криміналізовано злочинних посягань саме на

членів сімей посадових осіб, зокрема родичів тих чи інших категорій правоохоронців.

Санкції норм сучасного кримінального права всіх цих далекосхідних держав, крім КК Північної Кореї, передбачають довічне ув'язнення та смертну кару як найвищі покарання за вчинення цих злочинів. Іншими каральними заходами є коротко-, середньо- та достатньо довготермінові строки тюремного ув'язнення, арешт, конфіскація майна, виправні роботи, грошові штрафи та правова комбінація цих покарань.

Діюче кримінальне право всіх п'яťох держав Центральної Азії містить відповідні, предметно-регулятивні положення про кримінальну відповідальність за посягання на життя, безпеку та здоров'я як самих працівників правоохоронних органів, так і членів їхніх сімей, їхніх близьких родичів.

Відмінною змістовною рисою всіх цих норм є їхня функціональна спрямованість на захист представників всієї правоохоронної системи – поліцейських, слідчих, прокурорів, суддів, дізнавачів, захисників (адвокатів), експертів-криміналістів, військовослужбовців, працівників системи виконання кримінальних покарань. Тобто, у діючому кримінальному праві держав Центральної Азії не відтворюється нормативно-цільова замкнутість на захисті «всіх посадових осіб».

Варто зазначити, що ці кримінально-правові норми всіх п'яťох держав Центральної Азії, як ми можемо судити із зазначених найменувань Глав/Розділів, статей Особливої частини їхніх КК, є надзвичайно, майже повністю уніфікованими.

Така уніфікованість відтворюється і по відношенню до типів розглянутих злочинів та санкційної частини цих норм. Тобто, покараннями, передбаченими за вчинення цього злочину, є обмеження волі, позбавлення волі, відбування виправних та/або громадських робіт, сплата штрафів, наступне обмеження правопорушника у тому чи іншому його праві, а саме – у праві обіймати на

певний термін часу ті чи інші посади чи здійснювати ту чи іншу діяльність. Кримінальне право Казахстану, на відміну від решти держав Центральної Азії, передбачає і довічне ув'язнення за вчинення одного із наведених кримінальних злочинів.

ВИСНОВКИ

1. Кримінально-правове забезпечення протидії злочинності є основою кримінологічного забезпечення протидії злочинності. У зв'язку із тим, що окремі посягання на працівників правоохоронних органів віднесено до кримінальних правопорушень, то саме норми КК України, якими встановлено кримінальну відповідальність за посягання на працівника правоохоронного органу (у різних формах та проявах), складають основу кримінально-правового забезпечення захисту працівників правоохоронних органів.

Сутність кримінально-правового забезпечення захисту працівників правоохоронних органів полягає у передбаченні на рівні КК України складів кримінальних правопорушень, що посягають на працівників правоохоронних органів, а також передбачення міри покарання за вчинення таких правопорушень.

Обґрунтовано необхідність розроблення та ухвалення Закону України «Про правоохоронні органи», в якому буде визначено основні функції правоохоронних органів, сфери їхньої діяльності, статус працівників тощо. А окремим додатком до цього закону має бути перелік правоохоронних органів України.

2. Соціальна обумовленість кримінально-правового забезпечення захисту працівників правоохоронних органів підтверджується такими факторами: 1) юридико-кримінологічними (ступінь суспільної небезпеки діянь, їхня відносна поширеність і типовість, динаміка діянь із врахуванням причин, що їх породжують, і умов, можливість впливу на них кримінально-правовими засобами за відсутності можливості боротьби іншими заходами, а також можливості системи кримінальної юстиції, відповідність міжнародно-правовим стандартам захисту прав людини); 2) соціально-економічними (заподіюваний діяннями збиток, відсутність негативних наслідків кримінально-правової

заборони й наявність матеріальних ресурсів для його реалізації); 3) соціально-психологічними (рівень суспільної правосвідомості й психології та історичні традиції). Існування відповідних кримінально-правових норм засвідчує їх соціальну допустимість та необхідність.

Криміналізація порушень проти працівників правоохоронних органів (і сам факт існування відповідних приписів кримінального законодавства) відповідають визначеним факторам соціальної обумовленості.

3. Родовим об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених нормами розділу XV Особливої частини КК України, є визначена група суспільних відносин, що формуються у сфері охорони авторитету і нормальної регламентованої законом діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, будь-яких інших підприємств, установ, організацій, уповноважених фізичних осіб на основі виконання адміністративно-розпорядчих та організаційно-господарчих функцій. Нормальну діяльність слід розуміти як виконання підприємством, установою, організацією, уповноваженою на те фізичною особою покладених на них обов'язків, обумовлених статутом або відповідними положеннями. Нині існуюча назва розділу XV Особливої частини Кримінального кодексу України «Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, об'єднань громадян, органів місцевого самоврядування» відображає родовий об'єкт даної групи кримінальних правопорушень.

4. Суб'єктивні ознаки кримінальних правопорушень проти працівників правоохоронних органів часто відрізняються від суміжних діянь наявністю специфічного умислу, мотивації та конкретної мети, спрямованої на отримання певної вигоди або помсти працівнику правоохоронних органів, що пов'язано із виконанням останнім свої безпосередніх службових обов'язків. На сьогоднішній день уточнення потребує суб'єктний склад окремих

правопорушень такого роду, що дозволить удосконалити кримінальне законодавство.

5. Суворість кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень проти працівників правоохоронних органів не відповідає рівню суспільної небезпеки та шкоди, яка завдається такими порушеннями. Одним із найбільш вагомих кроків в контексті вирішення цієї проблеми ми вбачаємо у зміні підходу до звільнення від покарання та його відбування осіб, котрі вчинили такого роду протиправні діяння, шляхом внесення відповідних змін у ст. 74 КК України. Також, на нашу думку, необхідно змінити законодавчий підхід до ототожнення суспільної небезпеки кримінальних правопорушень, котрі вчиняються у відношенні працівників правоохоронних органів та інших потерпілих, передбачених у розділі XV Кримінального кодексу України.

6. Сучасне кримінальне право окремих держав романсько-германської/континентальної правової сім'ї містить предметні норми про кримінальну відповідальність за злочинні посягання на життя та здоров'я представників правоохоронної системи. Найбільш яскравим прикладом є розглянуті гіпотези, диспозиції та санкції нормативних положень, що містяться у відповідних статтях діючих КК Португалії, Франції та Болгарії. У свою чергу, зміст розглянутих норм необхідних нам статей КК Іспанії та Німеччини нормативізує проблематику нормативно-правового захисту державних посадових осіб різної ланки в цілому, не виокремлюючи із них саме правоохоронців.

Відповідні норми діючого кримінального права всіх п'ятих європейських держав актуалізують криміналізацію замахів не лише на представників галузі внутрішніх справ, але й на широке коло посадових осіб, які також належать до системи правоохоронних органів, зокрема, наприклад, на військовослужбовців. Покараннями за вчинення цих кримінальних правопорушень є сплата грошових штрафів та, насамперед, позбавлення волі на

різні терміни, аж до довічного тюремного ув'язнення. Сучасне кримінальне право Португалії, Іспанії, Франції, Німеччини та Болгарії зовсім не криміналізує окремо злочинних посягань на життя та/або здоров'я членів сімей працівників правоохоронних органів.

6. Сучасне кримінальне право окремих держав англо-американської правової сім'ї містить окремі чіткі норми про кримінальну відповідальність за посягання на життя та здоров'я працівника правоохоронних органів. Власне у діапазоні даного злочинного діяння криміналізовано саме спонтанні напади на правоохоронців, застосування проти них вогнепальної та іншої забороненої зброї, створення ризику життя та здоров'ю правоохоронців під час дорожнього руху, замаху на правоохоронців в умовах порушення режиму відбування покарання у тюрмі тощо. Мова йде про вчинення таких кримінальних правопорушень під час безпосереднього виконання правоохоронцями своїх службових обов'язків.

Чинник особистої, свідомої помсти правопорушника по відношенню до правоохоронця, відтворюваний через його законні професійні дії, також має місце бути і також є криміналізованим. Також криміналізовано і вчинення таких дій по відношенню до членів сімей, близьких родичів правоохоронців. Покараннями, до яких засуджується правопорушник, є як спільними, так і відмінними у порівнянні від однієї до іншої держави англо-американської правової сім'ї. Цими покараннями є, у свою чергу, як смертна кара і довічне ув'язнення, так і достатньо тривалі та відносно короткі терміни позбавлення волі, а також не завжди чітко визначені суми грошових штрафів.

7. Кримінологічна, кримінально-правова проблематика посягання на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів та/або членів їхніх сімей цілком безпосередньо та дещо опосередковано відтворюється в сучасному кримінальному праві всіх вказаних держав Далекого Сходу.

Найбільш характерною змістовною рисою розглянутих норм кримінального права всіх цих держав, крім Північної Кореї, є криміналізація вчинення вказаного кримінального правопорушення проти достатньо широкої категорії працівників – державних службовців/посадових осіб, якими можуть бути як різноманітні цивільні державні функціонери, так і власне працівники всіх силових відомств. Таким кримінальним правопорушенням є «перешкоджання цим державним службовцям/посадовим особам у виконанні ними їхніх службових обов’язків», зокрема і «примушення до подання у відставку».

Вказані кримінальні правопорушення проти всіх або ж окремих категорій посадових осіб, зокрема правоохоронців, слід розглядати невід’ємно в світлі вчинення конкретних злочинних діянь, що і підтверджується змістом окремих статей КК цих далекосхідних держав: озброєні напади, незаконний озброєний перетин державних кордонів, насильницькі дії по відношенню до правоохоронців під час громадсько-політичних акцій, напади на них під час здійснення ними тих чи інших оперативно-слідчих дій.

На відміну від розглянутих норм сучасного кримінального права Монголії, дії із «перешкоджання виконанню службових обов’язків» в КК інших розглянутих далекосхідних держав нормативно не конкретизуються у вбивства правоохоронців та завдання їм тілесних ушкоджень. Ці кримінальні правопорушення криміналізуються як побутові, здійснювані по відношенню до людини як такої. Однак чинник усвідомлення, розуміння правопорушником того факту, що жертва є працівником правоохоронних органів є однією із значних кваліфікуючих ознак кримінального правопорушення.

Також на відміну від вищенаведених норм сучасного кримінального права Монголії, в джерелах діючого кримінального права Китаю, Тайваню, Північної та Південної Кореї, Японії не криміналізовано злочинних посягань

саме на членів сімей посадових осіб, зокрема родичів тих чи інших категорій правоохоронців.

Санкції норм сучасного кримінального права всіх цих далекосхідних держав, крім КК Північної Кореї, передбачають довічне ув'язнення та смертну кару як найвищі покарання за вчинення цих кримінальних правопорушень. Іншими каральними заходами є коротко-, середньо- та достатньо довготермінові строки тюремного ув'язнення, арешт, конфіскація майна, виправні роботи, грошові штрафи та правова комбінація цих покарань.

8. Діюче кримінальне право держав Центральної Азії містить відповідні, предметно-регулятивні положення про кримінальну відповідальність за посягання на життя, безпеку та здоров'я як самих працівників правоохоронних органів, так і членів їхніх сімей, їхніх близьких родичів.

Відмінною змістовною рисою всіх цих норм є їхня функціональна спрямованість на захист представників всієї правоохоронної системи – поліцейських, слідчих, прокурорів, суддів, дізнавачів, захисників (адвокатів), експертів-криміналістів, військовослужбовців, працівників системи виконання кримінальних покарань. Тобто, у діючому кримінальному праві держав Центральної Азії не відтворюється нормативно-цільова замкнутість на захисті «всіх посадових осіб».

Кримінально-правові норми держав Центральної Азії є надзвичайно, майже повністю уніфікованими. Така уніфікованість відтворюється і по відношенню до типів розглянутих кримінальних правопорушень та санкційної частини цих норм. Тобто, покараннями, передбаченими за вчинення цього кримінального правопорушення, є обмеження волі, позбавлення волі, відбування виправних та/або громадських робіт, сплата штрафів, наступне обмеження правопорушника у тому чи іншому його праві, а саме – у праві обіймати на певний термін часу ті чи інші посади чи здійснювати ту чи іншу діяльність. Кримінальне право Казахстану, на відміну від решти держав

Центральної Азії, передбачає і довічне ув'язнення за вчинення одного із наведених кримінальних правопорушень.

9. Ч. 4 ст. 74 КК України слід викласти у такій редакції: *Особа, яка вчинила кримінальний проступок або нетяжкий злочин, крім корупційних кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, кримінальних правопорушень проти працівників правоохоронних органів, може бути за вироком суду звільнена від покарання, якщо буде визнано, що з урахуванням бездоганної поведінки і сумлінного ставлення до праці цю особу на час розгляду справи в суді не можна вважати суспільно небезпечною.*

Обґрунтовано внесення змін до ч. 2 ст. 22 КК України з передбаченням настання кримінальної відповідальності з 14-ти річного віку за вчинення діяння, передбаченого ч. 1 ст. 345 КК України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Petrishak Ihor. State protection of law enforcement officers and courts: administrative aspect. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2020 № 5, vol. 3. S. 203-210.
2. The Penal Code of Bulgaria. URL: <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/bg/bg024en.pdf>.
3. The Penal Code of Canada. URL: <https://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/C-46.pdf>.
4. The Penal Code of France. URL: <https://www.legal-tools.org/doc/418004/pdf/>.
5. The Penal Code of Germany. URL: https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/criminal_code_germany_en_1.pdf.
6. The Penal Code of Japan. URL: http://www.japaneselawtranslation.go.jp/law/detail_main?re=02&ia=03&vm=02&id=1960.
7. The Penal Code of Mongolia. URL: https://www.unodc.org/res/cld/document/mng/2001/criminal_code_of_mongolia_html/Mongolia_Criminal_Code_2002.pdf.
8. The Penal Code of New South Wales (Australia). URL: <file:///C:/Users/User/%D0%97%D0%B0%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%B7%D0%BA%D0%B8/1900-40.pdf>.
9. The Penal Code of New Zealand. URL: <http://www.legislation.govt.nz/act/public/1961/0043/latest/whole.html#DLM329299>.

10. The Penal Code of Portugal. URL: https://www.unodc.org/res/cld/document/prt/criminal-code-law-no--59-2007-of-4-september_html/CRIMINAL_CODE_Law_59_2007.pdf.

11. The Penal Code of Queensland (Australia). URL: <https://www.legislation.qld.gov.au/view/whole/html/inforce/current/act-1899-009>.

12. The Penal Code of Spain. URL: https://www.legislationline.org/download/id/6443/file/Spain_CC_am2013_en.pdf.

13. The Penal Code of Taiwan. URL: <https://law.moj.gov.tw/ENG/LawClass/LawAll.aspx?pcode=C0000001>.

14. The Penal Code of Tasmania (Australia). URL: <https://www.legislation.tas.gov.au/view/html/inforce/current/act-1924-069#JS1@GS114@EN>.

15. The Penal Code of The Chinese People`s Republic. URL: <https://www.fmprc.gov.cn/ce/cgvienna/eng/dbtyw/jdwt/crimelaw/t209043.htm/>.

16. The Penal Code of The Korean People`s Democratic Republic. URL: [https://www.hrnk.org/uploads/pdfs/The%20Criminal%20Law%20of%20the%20Democratic%20Republic%20of%20Korea_2009_%20\(1\).pdf](https://www.hrnk.org/uploads/pdfs/The%20Criminal%20Law%20of%20the%20Democratic%20Republic%20of%20Korea_2009_%20(1).pdf).

17. The Penal Code of The Republic of Korea. URL: <https://www.refworld.org/pdfid/3f49e3ed4.pdf>.

18. US Code. URL: <https://law.justia.com/codes/us>.

19. Авраменко О. В. Значення ознак суб'єктивної сторони складу злочину для кримінально-правової кваліфікації. *Теорія кримінально-правової кваліфікації як феномен української кримінально-правової доктрини: тези доповідей та повідомлень учасників наук.-практ. Конф., (Львів, 16 січн. 2016 р.)* Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2016. С. 8–11.

20. Азаров Д.С., Грищук В.К., Савченко А.В. та ін. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України; за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. К.: Юрінком Інтер, 2017. 1104 с.

21. Алферов И. А. Нотариальная форма защиты и охраны права и законного интереса: дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. Москва, 2007. 200 с.
22. Амарсанаа Вандан-Иш. Объективная сторона преступления, посягающего на жизнь представителя власти, по уголовному законодательству Российской Федерации и Монголии. *Вестник Омской юридической академии*. 2018. Том 15. № 1. С. 92-96.
23. Анденес И. Наказание и предупреждение преступлений / Пер. с англ. В. М. Когана. М.: Прогресс, 1979. 264 с.
24. Антонов С. В. Кримінальна відповідальність за посягання на діяльність службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок (ст. 350, 352 Кримінального кодексу України): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право» / С. В. Антонов; Київ. нац. ун-т внутріш. справ. К., 2010. 20 с.
25. Бажанов М.И. Объективная сторона преступления. Уголовное право УССР. Часть Общая. К. : Вища школа, 1984. 455 с.
26. Балобанова Д. О. Загальні засади теорії криміналізації. *Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць*. 2009. №47. С. 145–148.
27. Бандурка І. О. Об'єкт злочину як кримінально-правова категорія. *Право.ua*. 2015. № 2. С. 70–75.
28. Бачило И.Л. Организация советского государственного управления. Правовые проблемы / отв. ред.: Б.М. Лазарев. Москва: Наука, 1984. 237 с.
29. Беккариа Ч. *О преступлениях и наказаниях*. Перевод с итальянского / Беккариа Ч.; Сост.: Юмашев М.Ю.; Пер.: Маринин Ю.М., Черданцев Г.В. М.: Стелс, 1995. 304 с.
30. Беляев Н.А., Лейкина Н.С., Глистин В.К. и др. Курс советского уголовного права: В 5-ти т. Т. 4. Часть Особенная / Отв. ред. Н.А. Беляев. Л.: Изд-во ЛГУ, 1978. 557 с.

31. Бесчастний В.М. Забезпечення кримінологічне. Велика українська кримінологічна енциклопедія. У 2 т. Т1. А-Л / редкол.: В.В. Сокурєнко (голова), О.М. Бандурка (співголова) та ін.; наук. ред. О.М. Литвинов. Харків: «Факт», 2021. С. 426-428.

32. Бесчастний В. М. Теорія та практика кримінологічного забезпечення протидії злочинності в Україні. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук (доктора наук) за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» (081 – Право). Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, , 2017. 401 с.

33. Беленький В. П. Об'єктивна сторона злочину за законодавством Великобританії та Сполучених Штатів Америки. *Актуальні проблеми держави і права*. 2015. Вип. 75. С. 193-199.

34. Беліков Ю.М. Недержавна правоохоронна діяльність: передумови виникнення, поняття, місце в системі правоохоронної діяльності. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки*. 2013. Випуск 4. Том 2. С. 138-142.

35. Богатирьов І., Савченко А. Кримінальна відповідальність як сучасна проблема кримінального права України. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 2. С. 133-137.

36. Боняк В.О. Орган охорони правопорядку України: зміст поняття, його обсяг і різновиди. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2015. №2. С. 37-48.

37. Борисов В. І. Системний підхід при визначенні підстав кримінально-правової заборони. *Методологічні проблеми правової науки : [матеріали міжнар. наук. конф., Харків, 13–14 груд. 2002 р.]*. Харків : Право, 2003. С. 287–289.

38. Бортняк В. Правоохоронні органи. *Велика українська кримінологічна енциклопедія*. У 2 т. Т2. М-Я / редкол.: В.В. Сокурєнко (голова), О.М. Бандурка (співголова) та ін.; наук. ред. О.М. Литвинов. Харків: «Факт», 2021. С. 335-339.

39. Бортняк К. Правоохоронна діяльність. *Велика українська кримінологічна енциклопедія*. У 2 т. Т2. М-Я / редкол.: В.В. Сокурєнко (голова), О.М. Бандурка (співголова) та ін.; наук. ред. О.М. Литвинов. Харків: «Факт», 2021. С. 333-335.

40. Братусь Н.И. Юридическая ответственность и законность. М., 1976. 216 с.

41. Броневицька О. М. Щодо визначення поняття «працівник правоохоронного органу». *Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія Юридична*. 2016. № 3. С. 244-255.

42. Бурчак Ф.Г. Объективная сторона преступления. Уголовное право Украинской ССР на современном этапе. Часть Общая. К. : Наукова думка, 1985. 448 с.

43. Василенко В.І. Радянське кримінальне право. Частина Особлива. Вип. 3. К.: Вид-во Київського ун-ту, 1967. 92 с.

44. Васильєв А.А. Проблеми осудності у кримінальному праві: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Х., 2005. 221 с.

45. Великий тлумачний словник сучасної української мови. URL: <http://www.slovnyk.net/?swrd=%e7%e0%e1%e5%e7%ef%e5%f7%f3%e2%e%f2%e8>.

46. Вереша Р. В. Загальна теорія вини у кримінальному праві. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2017. № 2 (35). С. 171–184.

47. Вереша Р. В. Основні проблеми складної вини у кримінальному праві України. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2017. № 4 (37). С. 172–183.

48. Вереша Р.В. Проблеми суб'єктивної сторони складу злочину : Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Київ, 2017. 583 с.

49. Вирок Заводського районного суду м. Дніпродзержинська від 26.06.2014 р. (судова справа № 1кп- 23467). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39468552>.

50. Владимиров В.А., Левицкий Г.А. Субъект преступления по советскому уголовному праву: Лекции. М.: Высш. шк. МООП РСФСР, 1964. 59 с.

51. Владимирова В. Витоки кримінальної відповідальності за здачу або залишення ворогові засобів ведення війни. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №5. С. 242-245.

52. Возьний В. І. Теоретичні проблеми кримінальної відповідальності за «умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу (ст. 347 КК України). *Науково-інформаційний вісник. Право*. 2012. № 5. С. 105-110.

53. Волоско В.В. Функції правоохоронних органів у демократичній державі. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2008. № 2. С. 101-110.

54. Волоско В. Демократичні принципи діяльності органів внутрішніх справ. *Демократичне врядування*. 2008. № 2. http://www.lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnik2/fail/Volosko.pdf.

55. Габуда А. С. Правове значення вжитого в ст. 342 Кримінального кодексу України формулювання «під час виконання обов'язків». *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 173-179.

56. Гамазина И.В. Криминологический аспект преступлений против правосудия. *Вестник ТГУ*. 2012. Выпуск 1 (105). С. 255-256.

57. Гаруст Ю. В., Мельник В. І. Правоохоронні органи на захисті економічної безпеки України: адміністративно-правовий аспект: монографія. Суми: видавничо-виробниче підприємство «Мрія», 2019. 256 с.

58. Гасанов Ш.М. Романо-германская правовая семья: история и современность. *Закон и право*. 2019. № 8. С. 38-39.

59. Гаспарян С.Г. Передумови недержавної правоохоронної діяльності в Україні: теоретичний аспект. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Випуск 4. С. 96-101.

60. Гладкова Є. О. Кримінально-правовий захист працівників правоохоронних органів: науково-методичні рекомендації. Харків : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2016. 48 с.

61. Головін А.С. Кримінальна відповідальність в контексті сучасних тенденцій відправлення правосуддя. *Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 11–12 жовтня 2012 р.) / редкол. : В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Х. : Право, 2012. С. 14–25.

62. Гончар Т.О. Неповнолітній як суб'єкт відповідальності за кримінальним правом України: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юридичних наук: спец. 12.00.08. Одеса, 2004. 211 с.

63. Градецький А.В. Правові гарантії захисту співробітників правоохоронних органів. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2017. №1. С. 110-144., С. 112.

64. Гриньків О.О. До розуміння поняття кримінально-правничого фундаменту оперативно-розшукової діяльності державної прикордонної служби України. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2019. № 19. С. 140-148.

65. Гришаев П.И. Объективная сторона преступления : учеб. пособ. М. : ВЮЗИ, 1961. 48 с.

66. Гришко В.І. Розвиток недержавної правоохоронної діяльності в Україні: історико-правове дослідження. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2018. №3. С. 146-150.

67. Гришук В.К. Загальний, родовий та безпосередні основні об'єкти злочинів проти життя і здоров'я людини. *Вісник Львівського інституту внутрішніх справ: Зб. наук. праць*. Львів: ЛІВС МВС України. 2002. Вип. 1. С. 77-88.

68. Гудзь Л.В., Градова Ю.В. Правоохоронна діяльність поліції у сфері забезпечення виборчих прав громадян України. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна Серія «ПРАВО»*. 2018. Випуск 25. С. 62-65.

69. Гуренко Д. Ю. Кримінальна відповідальність за посягання на життя працівника правоохоронного органу: автореф. дис....канд. юрид. наук. Харків, 2011. 20 с.

70. Давидович І. І. Кримінально-правова охорона представників влади і громадськості, які охороняють правопорядок : дис. канд. юрид. наук : 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. К., 2007. 253 с.

71. Дворецкий М.Ю. Оптимизация уголовной ответственности за преступные посягательства на правосудие. *Вестник ТГУ*. 2008. Выпуск 11 (67). С. 574-577.

72. Декларація про поліцію, яка прийнята Резолюцією Парламентської Асамблеї Ради Європи № 690 (1979). *Сборник документов Совета Европы в области защиты прав человека и борьбы с преступностью*. М.: СПАРК, 1998. С. 77 – 81. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_803#Text.

73. Демидова Л.М., Євтєєва Д.П. Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2018. № 2. С. 230-249.

74. Денисова Т. А. Кримінально-правові санкції та їх застосування за злочини проти власності : монографія / Т. А. Денисова, Ю. В. Філей. Київ : Центр навчальної літератури, 2008. 176 с.

75. Дудоров О.О., Тертиченко Т. М. Протидія відмиванню «брудного» майна: європейські стандарти та Кримінальний кодекс України: монографія. К.: Ваіте, 2015. 392 с.

76. Єдиний державний реєстр судових рішень URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>

77. Єпішко І.С. Працівник правоохоронного органу як представник держави. *Форум права*. 2017. №5. 138-142.

78. Єрмолаєва-Задорожня С.В. Кримінологічна характеристика перешкоджання службовій діяльності працівників правоохоронних органів та його запобігання. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» (081 – Право). – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України. Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України, Харків, 2019. 217 с.

79. Желіховська Ю.В. Співвідношення та розмежування понять «охорона» та «захист». Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2015. № 13. Том 2. С. 18-21.

80. Загородников Н.И. Иные преступления против порядка управления. Учебное пособие для слушателей факультета заочного обучения. М.: Изд-во Высшей школы МВД СССР, 1957. 51 с.

81. Загородников Н.И. О пределах уголовной ответственности. *Советское уголовное право*. 1967. № 7. С. 39-40.

82. Загуменна Ю. О. Правоохоронні органи: поняття, ознаки, функції, особливості діяльності. *Право і безпека*. 2010. №3. С. 145-150.

83. Закон України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави». *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2003, N 46, ст.366.

84. Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів». *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 1994, № 11, ст.50

85. Закон України «Про національну безпеку України». *Відомості Верховної Ради України*, 2018, № 31, ст.241.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

86. Закон України «Про недопущення переслідування та покарання осіб з приводу подій, які мали місце під час проведення мирних зібрань, та визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України» від 21.02.2014 року № 743-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 12. Ст.186.

87. Залялова І.М. Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність працівника правоохоронного органу: дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – К.: Академія адвокатури України, 2007. 183 с.

88. Зозуля І.В. Правоохоронні органи чи органи правопорядку: щодо доцільності перейменування. *Право і суспільство*. 2013. №4. С. 65-70.

89. Іванов В. М. Історія держави і права України : навч. посіб.: у 2 ч. К. : МАУП. Ч.1. 2002. 264 с.

90. Ізай І. М. Регламентация кримінальної відповідальності за втручання в діяльність працівника правоохоронного органу у країнах пострадянського простору: порівняльний аспект. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 1. С. 296–301

91. Ізай І.М. Кримінально-правова протидія втручанням в діяльність працівників правоохоронних органів : дис. канд. юрид. наук. Київ, 2018. 255 с.

92. Каломен А.Г. К вопросу об объективной стороне посягательства на жизнь сотрудника правоохранительного органа. *Юрист-Правовед*. 2016. № 1 (74). С. 114-118.

93. Карпінська О.Б. Співвідношення понять правоохоронної та правозахисної діяльності й особливості їх практичного здійснення. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. №7. С. 15-17.

94. Катеринчук К.В. Кримінально-правова охорона здоров'я особи: доктринальні, законодавчі та правозастосовчі проблеми. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінальновиконавче право». Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, Київ; Університет державної фіскальної служби України, Ірпінь, 2019. 559 с.

95. Катеринчук К.В. Обумовленість кримінальної відповідальності злочинів проти здоров'я особи: кримінальноправові та кримінологічні чинники. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 2. С. 29-40.

96. Кивель О. В. Криминологическое обеспечение защиты прав несовершеннолетних: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Москва, 2012.

18 с. URL: <http://www.dslib.net/kriminal-pravo/kriminologicheskoe-obespechenie-zawity-prav-nesovershennoletnih.html>.

97. Кирбят'єв О. О. Кримінально-правова охорона професійної діяльності працівників правоохоронних органів. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінальновиконавче право. Класичний приватний університет, Запоріжжя, 2021. 36 с.

98. Кирбят'єв О. О. Кримінально-правова охорона професійної діяльності працівників правоохоронних органів. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінальновиконавче право. Класичний приватний університет, Запоріжжя, 2021. 446 с.

99. Кирбят'єв О. О. Суб'єктивна сторона складів злочинів, передбачених статтями 342 та 345 КК України. *Правова позиція*. 2020. № 4 (29). С. 85 - 89

100. Кириченко В.Ф. Преступления против порядка управления: Учеб. пособие. М., 1970. 72 с.

101. Коган В. М. Социальный механизм уголовно-правового воздействия. М.: Наука, 1983. 182 с.

102. Коломієць В.Ю. Кримінальна відповідальність за заподіяння тілесних ушкоджень : Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Дніпро, 2019. 237 с.

103. Комарницький М.М. Кримінально-правова охорона осіб чи їх близьких родичів у зв'язку з виконанням ними свого службового чи громадського обов'язку. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. К.: Національна академія внутрішніх справ, 2017. 225 с.

104. Коментар до Кримінального кодексу України. URL: <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/kodeks/024/>

105. Коржанський М.Й. Кримінальне право і законодавство України. Частина Загальна: Курс лекцій. К.: Атіка, 2001. 432 с.

106. Коржанський М.Й. Презумпція невинуватості і презумпція вини : монографія. К. : Атіка, 2004. 216 с.

107. Коробеев А.И. Советская уголовно-правовая политика: проблемы криминализации и пенализации. Владивосток : Изд-во ДВГУ, 1987. 268 с., С. 80.

108. Коробеев А. И. Криминализация и пенализация деяний как основное содержание уголовно-правовой политики. *Вопросы совершенствования уголовно-правового регулирования*. Свердловск : СвЮИ, 1988. <https://www.dvfu.ru/library/ukazateli/KorobeevAI.pdf>.

109. Кривуля О.М. Чи можуть суспільні відносини бути об'єктом злочину? *Вісник Університету внутрішніх справ*. Х., 1997. № 2. С. 70–75.

110. Кримінальне право України. Особлива частина : навчальний посібник. Одеса : ОДУВС, 2013. 336 с.

111. Кримінальне право України: Загальна частина : підруч. М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін. ; за ред. проф. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. К., 2005. 236 с.

112. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник / М.І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; За ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В. Я. Тація. К. Х.: Юрінком Інтер. Право, 2002. 416 с.

113. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник для студентів юрид. вузів і фак. За редакцією П.С. Матишевського та інших. К.: Юрінком Інтер, 1999. 896 с.

114. Кримінальний кодекс України (проект). Контрольний текст (станом на 25.07.2021 року). URL:

<https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2021/08/12/1-kontrolnyj-tekst-proektu-kk-25-07-2021-1.pdf>

115. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. Законодавство України. Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

116. Кримінальний кодекс УСРР 1922 року: URL : <http://textbooks.net.ua/content/view/1060/17/>.

117. Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності: матеріали міжнар. наук.- практ. конф., 18–19 жовт. 2018 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2018. 552 с.

118. Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 18-19 жовт. 2018 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2018. 552 с.

119. Кудрявцев В.Н. Объективная сторона преступления. М. : Госюриздат, 1960. 244 с.

120. Кузнецов В.В. Кримінально-правова охорона авторитету управління державної охорони України: до постановки питання. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 4. С. 79-88.

121. Кузнецов В.В., Савченко А.В., Плугатир В.С. Кримінальне право України: теоретичний курс та практикум : навчальний посібник; за заг. ред. В.Я. Горбачевського. Київ : Атіка, 2005. 378 с.

122. Кунєв Ю.Д. Правове забезпечення діяльності органу державної влади: теоретичний аспект. *Публічне право*. 2012. № 3. С. 44-50..

123. Курс советского уголовного права. Часть Особенная. Учебник. Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1978. 558 с.

124. Куц В. Сучасні уявлення щодо змісту окремих об'єктивних ознак складу злочину. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. № 2(14). С. 102–108

125. Куц В.М., Бондаренко О.М. Зміст вини у злочинах з формальним складом. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2009. № 3. С. 36–40.

126. Лантінов Я.О. Щодо визначення кримінально-правової охорони основ громадянського суспільства України. *Часопис з юридичних наук*. 2014. <https://periodicals.karazin.ua/jls/article/view/1639>.

127. Лашук Є.В. Про підстави встановлення кримінальної відповідальності за суспільно-небезпечне діяння. *Актуальні проблеми кримінальної відповідальності: матеріали між нар. наук.-практ. конф.*, 10–11 жовтня 2013 р.; редкол.: В.Я. Тацій, В.І. Борисов та ін. 2013. С. 206–210.

128. Лейкина Н.С. Личность преступника и уголовная ответственность. Ленинград, Издательство Ленинградского университета, 1968. 128 с.

129. Лопашенко Н.А. Основы уголовно-правового воздействия: уголовное право, уголовный закон, уголовно-правовая политика. Санкт-Петербург: Юрид. центр Пресс, 2004. 339 с.

130. Лосич Т.С. Кримінальна відповідальність за погрозу або насильство щодо судді, народного засідателя чи присяжного. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Кривий Ріг: Донецький юридичний інститут МВС України, 2017. 192 с.

131. Лосич Т. С. Кримінальна відповідальність за погрозу або насильство щодо судді, народного засідателя чи присяжного. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Харківський національний університет внутрішніх справ, Харків, 2017. 16 с.

132. Максимов С.В. Правосудие как объект уголовно-правовой охраны. *Журнал российского права*. 2013. № 4. С. 65-72.

133. Мала енциклопедія кримінального права / за заг. ред. Ю. Л. Бошицького; З. А. Тростюк; Київ. ун-т права НАН України. Київ, «Кондор-Видавництво», 2012. 284 с.

134. Марцев А.И. Диалектика и вопросы теории уголовного права. Красноярск, 1990. 128 с.

135. Матвійчук В. К. Об'єктивна сторона складу злочину: її складові та зміст. *Держава та регіони*. Сер. : Право. 2013. № 1. С. 163-168.

136. Мельник М.І., Хавронюк М.І. Правоохоронні органи та правоохоронна діяльність: навч. посібник. К.: Атіка, 2002. 576 с.

137. Мельник М.І., Хавронюк М.І. Суд та інші правоохоронні органи. Правоохоронна діяльність: закон і коментарі: навчальний посібник. 2-е вид. випр. і доп. К.: Атіка, 2010. 571 с.

138. Метельський І. Д. Працівник правоохоронного органу як учасник кримінально-правових відносин. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» (081 – Право). Науководослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України, Харків, 2019. 247 с., С. 109-110.

139. Мирошніченко А. К. Запобіжний вплив санкції та покарання за злочини, вчинені проти працівника правоохоронного органу та суду. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. Серія : Право. 2016. № 2. С. 237-243.

140. Навроцький В.О. Кримінальне право України. Особлива частина: Курс лекцій. К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. 771 с.

141. Назаренко Г. В. Невменяемость: Уголовно-релевантные психические состояния. СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. 207 с.
142. Назимко Є. С. Кримінально-правове, кримінологічне та кримінально-виконавче забезпечення депеналізації в Україні : монографія. Назимко Є. С. Донецьк: ДЮІ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2011. 280 с.
143. Назимко Є. С. Розвиток інституту покарання в Україні: історичний метод пізнання. *Часопис Академії адвокатури України*. 2011. № 11. С. 1–6.
144. Назимко Є. С. Структура методології кримінального права. *Вісник Академії адвокатури України*. 2012. № 1 (23). С. 81–90.
145. Назимко Є.С. Теоретико-прикладні засади становлення та розвитку інституту покарання неповнолітніх у кримінальному праві України : автореф. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Харків : Харк. нац. унт внутр. справ, 2016. 36 с.
146. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : У 2 т. – Т. 2 / За заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. 3-тє вид., перероб. та доп. К. : Алерта, КНТ, Центр учбової літератури, 2009. 624 с.
147. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Грищук, А.В. Савченко та ін.; за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. К.: Юрінком Інтер, 2017. 1104 с.
148. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка [7-ме вид., переробл. та доповн.]. К.: Юридична думка, 2010. 1288 с.
149. Наумов А.В. Механизм уголовно-правового регулирования. *Криминологические и уголовно-правовые идеи борьбы с преступностью*; ред. С. В. Бородин, В. В. Лунеев, Г. Л. Кригер. Москва: Ин-т гос. и права РАН, 1996. С. 4-25.
150. Наумов А.В. Российское уголовное право. Общая часть : курс лекций. М., 1996. 560 с.

151. Носевич Н.Р. Державне бюро розслідувань як суб'єкт протидії злочинності в Україні. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право (081 – Право). Донецький юридичний інститут Міністерства внутрішніх справ України. Кривий Ріг, 2019. 231 с.

152. Ожегов С.И. Словарь русского языка : ок. 5700 слов / под ред. гл.-кор. АН СССР Н.Ю. Шведовой. 19-е изд., испр. М. : Рус. яз., 1987. 846 с.

153. Організація судових та правоохоронних органів : навч. посіб. для вузів / відп. ред. І.Є. Марочкіна, Н.В. Сібільової, О.М. Толочка та ін. Х., 2000. 272 с.

154. Орел Ю. В. Суб'єктивна сторона злочинів, спрямованих на функціонування органів і установ пенітенціарної служби України. *Інформація і право*. 2015. № 1. С. 145–151.

155. Орлов В.С. Субъект преступления по советскому уголовному праву. М.: Госиздат юрид. лит., 1958. 258 с.

156. Орымбаев Р. Специальный субъект преступления. Алма-Ата: Наука, 1977. 151 с.

157. Осадчий В. І. Кримінально-правовий захист правоохоронної діяльності. Монографія. Київ, Атіка, 2004. 336 с.

158. Осадчий В. І. Проблеми кримінально-правового захисту правоохоронної діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право і криминологія; кримінально-виконавче право». К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2004. – 36 с.

159. Оцінка громадянами ситуації в країні, рівень довіри до виконавчих та правоохоронних органів влади, оцінка діяльності Уряду (лютий 2020р. соціологія). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-riven-doviry-do-vykonavchikh-ta-pravookhoronnykh-organiv-vlady-otsinka-diialnosti-uriadu-liutyi-2020r>

160. Панов М.І. Кримінальна відповідальність та її підстава. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2010. № 4. С. 45-52.

161. Петрішак І.В. Конституційні гарантії державного захисту працівників суду і правоохоронних органів і їхніх близьких родичів. *Право і суспільство*. 2020. №6-2. Частина 2. С. 106-111.

162. Пионтковский А.А. Меньшагин В.Д., Чхиквадзе В.М. Курс советского уголовного права. Особенная часть. Т.2. М.: Госюриздат, 1959. 320 с.

163. Пионтковский А.А. Объективная сторона состава преступления. *Курс советского уголовного права*. М. : Изд-во Наука, 1970. Т. 2. С. 131–183.

164. Полубинская С.В. Цели уголовного наказания; Отв. ред. И.И. Карпец. Москва: Наука, 1990. 138 с.

165. Постанова пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів» № 8 від 26.06.1992 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-92>.

166. Потяк В.І. Кримінально-правове забезпечення охорони виконання угоди про примирення. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2019. 16 с.

167. Правда руська. Тексти на основі 7 списків та 5 редакцій. Склад та підготував до друку проф. С. Юшков. К.: ВУАН, 1935. Редакція IV. С. 137-144. (На основі тексту Архівної комісії АН СРСР, №240, Новгородський 1-й літопис XV ст.). URL: <http://litopys.org.ua/oldukr2/oldukr51.htm>.

168. Про посилення правового захисту працівників правоохоронних органів: Указ Президії Верховної Ради УРСР від 18.01.1991 № 647–ХІІ. Відомості Верховної Ради УРСР. 1991. № 7. Ст 45.

169. Редкоус В.М. Административно-правовое обеспечение национальной безопасности в государствах-участниках Содружества независимых государств: дис. ... д-ра юрид. наук. Москва, 2011. 431 с.

170. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Кузьменка Віталія Борисовича щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 364 Кримінального кодексу України (справа щодо застосування кваліфікуючої ознаки "працівник правоохоронного органу" до працівника державної виконавчої служби) від 18 квітня 2012 року № 10-рп/2012 Справа № 1-13/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-12#Text>.

171. Россоха С.В., Рогач І. Завдання правоохоронних органів на сучасному етапі розвитку держави: окремі аспекти. *Конституційно-правові академічні студії*. 2016. №1. С. 124-130.

172. Савченко А.В., Шуляк Ю.Л. Кримінальне право України. Загальна та Особлива частини (у схематичних діаграмах) : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2015. 312 с.

173. Сахаров А. Б. Предупредительная функция советского уголовного закона. *Актуальные проблемы уголовного права*. Москва: Ин-т гос. и права АН СССР, 1988. С. 73-82.

174. Сийплікі М. В. Принципи криміналізації суспільно небезпечних посягань у сфері громадської та приватної професійної охоронної діяльності.

Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2017. № 6. Том 4. С. 155-158.

175. Сийпловіч М. Кримінально-правовий захист охоронної діяльності в Україні : монографія. Харків : Панов, 2019. 614 с.

176. Сироватка С.С. Окремі аспекти соціальної зумовленості кримінальної відповідальності за привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, вчинені у співучасті. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Випуск 4. С. 197-203.

177. Словник української мови; уклад.: А.А. Бурячок, В.М. Білоноженко, А.П. Білоштан та ін.; ред. тому: Г.М. Гнатюк, Т.К. Черторизька. Київ: Наук. думка, 1972. Т. 3. 3. 744 с.

178. Словник. URL:
<https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%B8%D1%81%D1%82>

179. Соборное уложение 1649 года / Под. ред. М. Н. Тихомирова, П. П. Епифанова. М. : Изд-во Моск. ун-та, 1961. – 431 с., С. 96.

180. Стрельцов Є.Л., Митрофанов І.І. Кримінально-правове забезпечення охорони професійної діяльності журналіста: монографія. Одеса: Видавництво «Фенікс», 2017. 302 с.

181. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України: підруч. / відп. ред. В. Маляренко. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 376 с.

182. Сульженко Ю. Форми і способи захисту суб'єктивних цивільних прав та законних інтересів. *Право України*. 2005. №12. С. 27-30.

183. Ткачевский Ю. Уголовная ответственность. *Уголовное право*. 1999. № 3. С. 38-41

184. Трайнин А.Н. Общее учение о составе преступления. М.: Государственное издательство юридической литературы, 1957. 363 с.

185. Триньова Я. О. Кримінально-правове забезпечення протидії злочинності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 401-412., С. 409.

186. Трофимов Я. И. Квалификация отдельных видов тяжких преступлений: Учебное пособие. Иркутск, 1974. 228 с.

187. Уголовное право России. Особенная часть. Учебник. Под ред. А. И. Рарога. М.: Изд-во «Триада, Лтд», 1996. 484 с.

188. Уголовное право Украины: Общая часть: Учебник / Под ред.: М.И. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тация. – К.: Юринком Интер, 2003. 512 с.

189. Уголовное право УССР: Общая часть: Учебник / Под ред.проф. В.В.Сташиса и доц.. А.Ш.Якупова. К.: Вища школа, 1984. 384 с.

190. Уголовный кодекс Киргизской Республики. URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111527>.

191. Уголовный кодекс Республики Казахстан. URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575252#pos=1610;-48.

192. Уголовный кодекс Республики Таджикистан. URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30397325#pos=3335;-53.

193. Уголовный кодекс Республики Узбекистан. URL: <https://www.lex.uz/acts/111457>.

194. Уголовный кодекс Туркменистана. URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31295286#pos=1514;-45.

195. Уголовный кодекс УССР в редакции 1927 года: Текст с постатейными разъяснениями из циркуляров и постановлений Наркомюста и Верховного Суда УССР и определений УКК Верховного Суда УССР (по 1 июля 1927 г.) с сопоставительной таблицей статей УК старой и новой редакции и алфавитно-предметным указателем / Сост. И. И. Курицкий и др. – Харьков : Юрид. изд-во НКЮ УССР, 1927. – 322 с.

196. Уголовный кодекс УССР от 28.12.1960 г. *Ведомости Верховного Совета УССР*. 1961. № 2. ст. 14.

197. Удод А. М. Кримінально-правова характеристика погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345 КК України). Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ. 2013. 220 с.

198. Українське кримінальне право. Загальна частина: підручник / за ред. В. О. Навроцького. Київ: Юрінком Інтер. 2013. 712 с.

199. Уложение о наказанияхъ уголовныхъ и исправительныхъ. – Санктпетербургъ : Типография Вторага Отделения Собственной Его Императорскаго Величества Канцелярии, 1845. – 898 с.

200. Федорова М. О. Поняття вини у сучасній юриспруденції. *Наука і правоохоронна*. 2013. № 2. С. 140–147.

201. Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник. К.: Атака, 2004. 488 с.

202. Фріс П.Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми. Київ : Атіка, 2005. 332 с.

203. Харченко В.Б. Кримінальне право України. Загальна та Особлива частини у питаннях та відповідях. К.: Атака, 2005. 272 с.

204. Циппеліус Р. Філософія права: Підручник: Пер. з нім. Київ; «Тандем», 2000. 300 с.

205. Чайка В. А. Правова природа додаткового об'єкта злочину, передбаченого ст. 348 Кримінального кодексу України. *Правова держава*. 2010. № 12. С. 282–287.

206. Чернишова Н.В. Кримінальне право України : тези лекцій і практичні завдання для курсантів Київського училища міліції МВС України. К. : Наукова думка, 1995. 456 с.

207. Чуб І. М. Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, працівника державної виконавчої служби, приватного виконавця : монографія; наук. ред. В. І. Тютюгін. – Харків : Право, 2017. 232 с.

208. Чуйко З.Д. Конституційно-правовий механізм забезпечення національної безпеки України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2006. № 8. С. 81-89.

209. Шаблистий В. В., Чорна О.В. Кримінальна відповідальність за невиконання рішення суду у кримінальному провадженні : моногр.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. В. В. Шаблистого. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2020. 164 с.

210. Шаблистий В.В. Кримінальна відповідальність за погрозу вбивством: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. Дніпропетровськ, 2010. 20 с.

211. Шай Р.Я. Природа та сутність правоохоронної діяльності. *Наше право*. 2014. № 5. С. 10-16.

212. Шай Р.Я. Роль і місце правоохоронних органів у правовій державі. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2011. С. 496-508.

213. Шульга А. М. Соціальна обумовленість встановлення кримінальноправової заборони забруднення або псування земель. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2006. № 32. С. 11–20.

214. Юридичний словник-довідник; за ред. Ю.С. Шемшученка. К.: Феміда, 1996. 696 с.

215. Юрко С.С. Недержавна охоронна і правоохоронна діяльність в Україні. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура». Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2017. 22 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Кондратов В.Г. Об'єкт злочинів проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян. *Правовий часопис Донбасу*. 2020. №1. С. 146-151.
2. Кондратов В.Г. Безпосередній об'єкт складу злочину, передбаченого ст. 345 КК України. *Наше право*. 2020. №1. С. 133-138.
3. Кондратов В.Г. Особливості зарубіжного досвіду кримінально-правової охорони працівників правоохоронних органів. *Право.UA*. 2020. №1. С. 121-124.
4. Кондратов В.Г. Суб'єкт злочинів, пов'язаних з посяганням на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №4. С. 292-295.
5. Кондратов В.Г. Відповідальність за посягання на життя та здоров'я працівника правоохоронних органів за нормами сучасного кримінального права держав Далекого Сходу. *Правовий часопис Донбасу*. 2020. №2. С. 142-150.
6. Кондратов В.Г. Про сутнісні ознаки правоохоронної діяльності, як об'єкта кримінально-правової охорони. *Європейські перспективи*. 2020. №2. С. 105-110.
7. Кондратов В.Г. Кримінальна відповідальність за посягання на життя та здоров'я працівника правоохоронних органів за нормами сучасного

кримінального права окремих держав романсько-германської правової сім'ї. *Правовий часопис Донбасу*. 2020. №3. С. 162-168.

8. Кондратов В. Кримінальна відповідальність за посягання на життя та здоров'я працівника правоохоронних органів за нормами сучасного кримінального права окремих держав романсько-германської правової сім'ї. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2021. № 1(37). С. 112-117.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Кондратов В.Г. Щодо об'єкту складу злочину погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу. *Національна поліція. Національна поліція України: сучасний стан та перспективи розвитку*: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кривий Ріг, 24 квітня 2020 року). Кривий Ріг: Донецький юридичний інститут МВС України, 2020 С. 66-68.

2. Кондратов В.Г. Окремі аспекти кримінально-правової охорони працівників правоохоронних органів у зарубіжних країнах. Реалізація прав людини у діяльності правоохоронних органів: матеріали III міжнародної науково-практичної конференції (30 квітня 2020 року). ДЮІ, Кривий Ріг, 2020 С. 79-82.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор Донецького
державного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, старший науковий
співробітник

Є.С. НАЗИМКО

«14» липня 2021 р.

АКТ

**впровадження результатів дисертаційного дослідження
Кондратова Володимира Гарійовича на тему: «Кримінально-правове
забезпечення захисту працівників правоохоронних органів: компаративістське
дослідження» у науково-дослідну діяльність Донецького державного
університету внутрішніх справ**

Комісія у складі: декана факультету № 1 кандидата юридичних наук, професора О.О. Волобуєвої, завідувача кафедри кримінального права та кримінології факультету № 1 кандидата юридичних наук, доцента А.О. Данилевського, наукового співробітника відділу організації наукової роботи А.Г. Ялі складала цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження Кондратова Володимира Гарійовича на тему: «Кримінально-правове забезпечення захисту працівників правоохоронних органів: компаративістське дослідження» мають важливе теоретико-правове значення для розвитку науки кримінології, кримінального права та використовуються Донецьким державним університетом внутрішніх справ в межах виконання тем науково-дослідної роботи на 2020-2024 р. «Протидія кримінальним правопорушенням на території проведення ООС (Операції об'єднаних сил)» (державний реєстраційний номер 0120U105580) та «Протидія злочинності у промислових регіонах України» (№ 0120U105585).

ВИСНОВОК

Результати дисертаційного дослідження Кондратова Володимира Гарійовича на тему: «Кримінально-правове забезпечення захисту працівників правоохоронних органів: компаративістське дослідження» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» вважати впровадженими в науково-дослідну діяльність Донецького державного університету внутрішніх справ під час проведення загальнотеоретичних та галузевих досліджень спрямованих на подальший розвиток науки кримінології та кримінального права.

Члени комісії: _____

О.О. Волобуєва
А.О. Данилевський
А.Г. Ялі

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор Донецького державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

О.М. КУРАКІН

«19» липня 2021 р.

АКТ

**впровадження результатів дисертаційного дослідження
Кондратова Володимира Гарійовича на тему: «Кримінально-правове
забезпечення захисту працівників правоохоронних органів:
компаративістське дослідження» в освітній процес Донецького державного
університету внутрішніх справ**

Комісія у складі:

голова комісії: начальник навчально-методичного відділу Гапонюк О.І.

Члени комісії:

декан факультету №1, к.юрид.наук, проф. Волобуєва О.О.;

декан факультету №3, к.юрид.наук, доц. Буга В.В.

склала цей акт про те, що результати наукового дослідження Кондратова Володимира Гарійовича на тему: «Кримінально-правове забезпечення захисту працівників правоохоронних органів: компаративістське дослідження», поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», використовуються в освітньому процесі Донецького державного університету внутрішніх справ при викладанні навчальних дисциплін «Кримінологія», «Кримінальне право». Доповнення, внесені автором до лекційних матеріалів із зазначених тем підготовлені на достатньому теоретичному та методичному рівні та ґрунтуються на результатах проведеного автором глибокого дослідження чинного законодавства та практики його реалізації, у зв'язку з чим можуть бути впроваджені в освітній процес Донецького державного університету внутрішніх справ.

В якості наукових джерел в лекціях рекомендовано такі публікації дисертанта:

1. Кондратов В.Г. Об'єкт злочинів проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян. *Правовий часопис Донбасу*. 2020. №1. С. 146-151.

2. Кондратов В.Г. Безпосередній об'єкт складу злочину, передбаченого ст. 345 КК України. *Наше право*. 2020. №1. С. 133-138.

3. Кондратов В.Г. Особливості зарубіжного досвіду кримінально-правової охорони працівників правоохоронних органів. *Право.UA*. 2020. №1. С. 121-124.

4. Кондратов В.Г. Суб'єкт злочинів, пов'язаних з посяганням на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №4. С. 292-295.

5. Кондратов В.Г. Відповідальність за посягання на життя та здоров'я працівника правоохоронних органів за нормами сучасного кримінального права держав Далекого Сходу. *Правовий часопис Донбасу*. 2020. №2. С. 142-150.

6. Кондратов В.Г. Про сутнісні ознаки правоохоронної діяльності, як об'єкта кримінально-правової охорони. *Європейські перспективи*. 2020. №2. С. 105-110.

7. Кондратов В.Г. Кримінальна відповідальність за посягання на життя та здоров'я працівника правоохоронних органів за нормами сучасного кримінального права окремих держав романсько-германської правової сім'ї. *Правовий часопис Донбасу*. 2020. №3. С. 162-168.

8. Кондратов В. Кримінальна відповідальність за посягання на життя та здоров'я працівника правоохоронних органів за нормами сучасного кримінального права окремих держав романсько-германської правової сім'ї. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2021. № 1(37). С. 112-117.

9. Кондратов В.Г. Щодо об'єкту складу злочину погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу. *Національна поліція. Національна поліція України: сучасний стан та перспективи розвитку: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Кривий Ріг, 24 квітня 2020 року). Кривий Ріг: Донецький юридичний інститут МВС України, 2020 С. 66-68.

10. Кондратов В.Г. Окремі аспекти кримінально-правової охорони працівників правоохоронних органів у зарубіжних країнах. Реалізація прав людини у діяльності правоохоронних органів: матеріали III міжнародної науково-практичної конференції (30 квітня 2020 року). ДЮІ, Кривий Ріг, 2020 С. 79-82.

Голова комісії:

начальник навчально-методичного відділу

О.І. Гапонюк

Члени комісії:

декан факультету №1,
к.юрид.наук, проф.

О.О. Волобуєва

декан факультету №3,
к.юрид.наук, доц.

В.В. Буга